

Krivda in nekrivda potrošništva

Prav malo je potrebno – izvršni svet, denimo, sklence zvečati pologe pri posojilih – pa se v našem pisanem in govornem jeziku močno zveča raba črke P. Trezna je in umirjena, kadar gre za proizvodnjo in za prodajo. Pa vsa zagreta in čustveno nabita, kadar gre za potrošništvo. Priškrnili bojo potrošniške apetite, gre privoščljivo-zmagoslavni glas; ali pa resignirano: en sam ukrep ne bo prišel do živga naši potrošniški miselnosti.

Kdaj smo Slovenci začeli govoriti o potrošništvu, kdaj je ta beseda dobila zoprno, če že ne odkrito negativen pomen? Le kakšnih petnajst let je tega. Konec petdesetih let smo to besedo izgovarjali še z velikim zadovoljstvom in žarom. Dvakrat sedem let suhih paš in suhih krav, ki so sledila koncu vojne, je nameril čas, ko smo nehali zagovarjati askezo. »Povečati potrošnje« in »Spodbujati potrošnje« je postalo geslo dneva. Leta 1959 so časopisi ponosno ugotavljali, da se tudi pri nas vse več govori o motorizaciji. In isti časopisi so istega leta zadovoljno pisali, da Slovenci vse manj posedajo po gostilnah, popivajo in se pretepaajo, kajti žene jih spodbujajo: »Poglej vendar sosedo! Radio že imajo in kolesa so vzeli na obroke!« Da, pred dvajsetimi leti se je svet zdel kot začetek pravljice in potrošnja je bila njena magična prvina.

Pravljica pa ni trajala dolgo. Slovenci smo namreč v vse večjem številu in vse bolj zagnano delali. Vse več smo naredili in vse več se je dobilo. Vse več smo torej kupovali in vse bolj živeli. Pri tem so nam pomagali zmeraj novi stroji, ki so olajšali nekdanja težaka opravila, pa televizorji in avtomobili in zmeraj nove stanovanjske strehe. In več ko je bilo ropotajočih škafel, bolj smo Slovenci postajali nezadovoljni sami s sabo.

Mnenja, da se nas je prijel bacil potrošniške mrzlice, so bila sprva redka, vendar so se hitro širila. Bila so stroga, zloslutna, mrka, a kmalu so se preselila tudi v humor – na primer v molitve sodobnega Slovenca: »Fiat 600 voluntas tua«. Sprva so bila omejevana na ozek krog visoko osveščenih ljudi, sčasoma pa je zavest o potrošništvu (skupaj z obsodbo tega pojavnosti) postala takorekoč del najbolj splošne omike. Da je tako, dovolj zgovorno (in glasno) razodevajo besedila nekaterih popevk, med katerimi ena poziva povprečnega potrošniškega Slovenca: »... povej, povej, al srečen si, ker maš v banki svoj žiro račun« in ugotavlja »za denar uničujemo se mi«.

Potrošniška mrzlica pa seveda ni prišla na obtožno klopi le zato, ker pomeni drhtavo željo po posedovanju predmetov. Sporna se nam je zazdela predvsem zaradi tega, ker so ji

diagnostiki pripisali vrsto spremljajočih boleznih. Teh pa smo na svoji poti v razvito družbo zaznavali vse več. (Morda tudi zato, ker smo si jih vse več upali priznati, saj je skupaj s standardom rasla tudi svoboda besede?) Kakorkoli že, želja po vse večjem materialnem blagostanju je postala kriva za marsikaj:

Za odtujene odnose med ljudmi, ki se v gonji za denarjem vse manj menijo drug za drugega. Za naraščajočo razslojenost naše družbe, za socialno razlikovanje in s tem za konflikte, ki jih to poraja. Za množično odhajanje na delo v tujino in za počasno vračanje v domovino. Za nekulturnost, ki se izraža tako v številu prebranih kot prodanih knjig, v številu obiskovalcev gledaliških in filmskih predstav, v sramoti napol praznih koncertnih dvoran ipd.

Seznam bi se lahko hudo raztegnil, saj Slovenci v zadnjih petnajstih letih takorekoč ni smo več izkusili problema, ki ga kdo ne bi povezal s potrošništvom. Nizka rodnost in visoka samomorilnost, odmiranje narodne glasbe in navdušenje za rock, visoka umrljivost za infarkt in prometnimi nesrečami, število ločitev, zrahljane vezi med starši in otroki, mladinska delinkvenca in želja po zasebnih hišah – vse to smo se naučili povezovati s pohlepom po posedovanju. Tudi »ritualizirano« do tujcev, ki je včasih raslo iz manjvrednostnega kompleksa, mnogokrat iz strahu, zdaj pa poganja iz povampirjene potrošniške duše.

Pomisleki, da zadeve morda le niso tako preproste, so bili izjemno redki in v svoji redkosti so zveneli skoraj kot nesramnost. Denimo:

»Ne verjamem v nobene rezervate, ne kulturne, ne zgodovinske. Utopija je misliti, češ, ko bi ne bilo tega grdega potrošništva, bi ostali bolj kulturni in bolj Slovenci, ko bi ne bilo tega lova za denarjem, avtomobili in vikendi, bi ostalo več za šole in kulturo, ko bi ne bilo tega anarhičnega liberalizma, bi bilo mogoče slovenstvo bolj zavarovati in varneje usmerjati. Vse to bi bilo mogoče in drugod je mogoče – za eno ceno: zaostajanja, odrezanosti, provincializacije. In z eno ironično hudobijo zgodovine: Kamor utrip sodobnega porabništva ne sme ali ne more kot stvarni ustroj življenja, prihaja kot religija, kot kult, kot mit, kot tisto najbolj zaželjeno in najbolj dragoceno in skoraj lahko rečemo, da v takem primeru opravlja večje razdejanje med ljudmi in v ljudeh, kakor tam, kjer je na delu v vsej svoji konkretnosti.« (Primož Kozak, Peter Klepec v Ameriki, 1971)

Posebnega odziva pa takšna mnenja (vsaj tedaj) niso imela. Večina Slovencev je ostala pri mnenju, da se ljudje preveč pehajo za tem, kaj vse bodo imeli in da je to vredno ogorčenja. Komentar k temu je ponudil Veljko Rus (Naše vrednote, 1971):

»... skoraj štiri petine anketirancev meni, da se Slovenci preveč pehajo za materialnimi dobrinami. Na podlagi teh odgovorov lahko sklepamo, da večina Slovencev obsoja večino Slovencev za to, kar delajo. Ta absurd si seveda lahko razlagamo samo z dejstvom, da naše vrednote ne sovpadajo z našo dejavnostjo... Dejstvo, da pride do takšnih odgovorov pa nam daje slutiti, da se kratko malo ne zavedamo dvojnosti, ki jo živimo.«

No, za potrošniški čas je značilno, da stvari hitro zastarevajo. Je morda zastarel tudi papir s spoznanji iz te raziskave? Odnos do potrošništva ne sodi med stališča, ki jih že deset let sistematično zbirajo raziskave slovenskega javnega mnenja, zato primerjave ni mogoče ponuditi. Sprašujejo pa vendarle po vrednotah, iz katerih je mogoče razbrati tudi potrošniško naravnost. Kaj nam lahko o tem pove zadnja, lanskoletna?

Pove nam, na primer, da smo Slovenci neznanost varčno ljudstvo, ki varčuje za jutri in pojutrišnjem in ki želi, da bi tudi družba tako ravnala. Dobrih sedem desetih Slovencev sodi, da bi morala družba vlagati »v tisto, kar bo omogočilo boljše življenje našim otrokom in vnukom.« Samo 16 odstotkov pa kaže figo jutrišnjemu dnevu, češ »družba naj vlaga v tisto, kar se bo takoj poznalo na našem standardu, ne glede na bodočnost.«

»Dolgoročne težnje in interesi ljudi se včasih lahko izrazijo z eno besedo,« ponuja raziskava anketiranim 24 besed, ki predstavljajo najraznoročnejše vrednote. »Izberite tri, ki bi lahko na jedrnat način najbolj izrazile vaše dolgoročne težnje.« Žal ta plast raziskave še ni podrobneje obdelana, kaj šele interpretirana, sumarni podatki pa dopuščajo sklep, da smo prav z gledno ljudstvo. Daleč največ glasov je bilo namenjenih svobodi, miru, poštenju, enakosti in samoupravljanju. Nasprotno pa so prav vsa »posvetna« gesla izjemno nizko ocenjena: lastnina ni zbrala niti petih odstotkov, denar in standard pa le troho več.

Podobno vprašanje, vezano na družbeni razvoj, ponuja še izrazitejšo sliko. Več kot tri četrtine glasov so zbrale vrednote: spoštovanje človeka, svoboda in vsestransko razvita osebnost. Materialna usmerjenost, dobrine, potrošništvo in udobno življenje pa so se dokopale le do 13 odstotkov. Toda, kot rečeno, raziskava še ni končana in

Niko Toš, ki jo vodi, dopušča možnost, da je to samo deklarativna raven ali, z drugimi besedami, da Slovenci le nismo tako bogodopadljivo ljudstvo, da pa natanko vemo, kaj bogudopadljivost je (čeprav, mimogrede, v boga vse manj verjamemo).

Naš odnos do lastnine in predmetov pa je verjetno vreden novega premisleka in raziskovanja, ker nas marsikaj opozarja, da so se zadeve v zadnjih letih spremenile. Velika večina predmetov, o katerih smo pred dvajsetimi leti komaj sanjali in za katerimi smo se pred desetimi leti pehali, je danes navadna navadnost. Pobotali smo se z njimi, vse manj nas je strah predmetov in misli, da bi nam utegnili obvladovati življenje.

Pa si zaradi tega kaj manj očitamo potrošniško miselnost? Ne, vse bolj pa se zamere selijo v drugo sfero življenja. Potrošništvo, ta neopredeljeni, zgolj od občutkov odvisni pojem, se zapleta z dodatnimi paradoksi.

Prosti čas kot pomemben element življenjskega standarda v očeh potrošniško usmerjenega človeka nima nobene težje, so trdili in še trdijo sociologi.

Prav na prosti čas pa Slovenci zadnja leta veliko več damo. In prav na najrazličnejše oblike preživljanja prostega časa se lepi vse več zamer o potrošniški mentaliteti, razpisništva, potrjevanju in razkazovanju statusnih simbolov ipd. Očitki, ki so nekoč leteli na pehanje za materialnimi dobrinami, danes vse pogosteje letijo na ukvarjanje s športom (od smučanja do jadrnanja in tenisa), na počitnikovanje (zlasti seveda v tujini), na potovanja in tudi na obiskovanje »elitnih kulturnih prirediteljev«. Argumentov za to je dovolj na voljo v ukrepih, ki so prepovedali potovanja na kredit, v poskusih, da bi obdavičili in zavrli prehode čez mejo, v vsesplošnih zgražanjih nad smučarji in na tujem snegu in obiskovanjem »eksotičnih dežel«, v vedno novih zatrjevanjih, da tenis ni šport izbrancev in jadrnanje tudi ne, v večnih dilemah, ali šola v naravi povečuje razlike med otroki ali jih zmanjšuje...

Nekako se zdi, da se sploh ne moremo več znati pred vprašanji, ki nam jih prinaša življenje razvitega, sodobnega sveta, ne da bi obtožujoče uperili prst v potrošniško mentaliteto in v boj za prestiž. Prav zato se zdi vredna premisleka ne le potrošniška mentaliteta, temveč tudi mentaliteta, ki je iz potrošniške mentalitete naredila grešnega kozla za vse. Dva takšna premisleka ponujamo na naslednjih dveh straneh.

Alenka Puhar

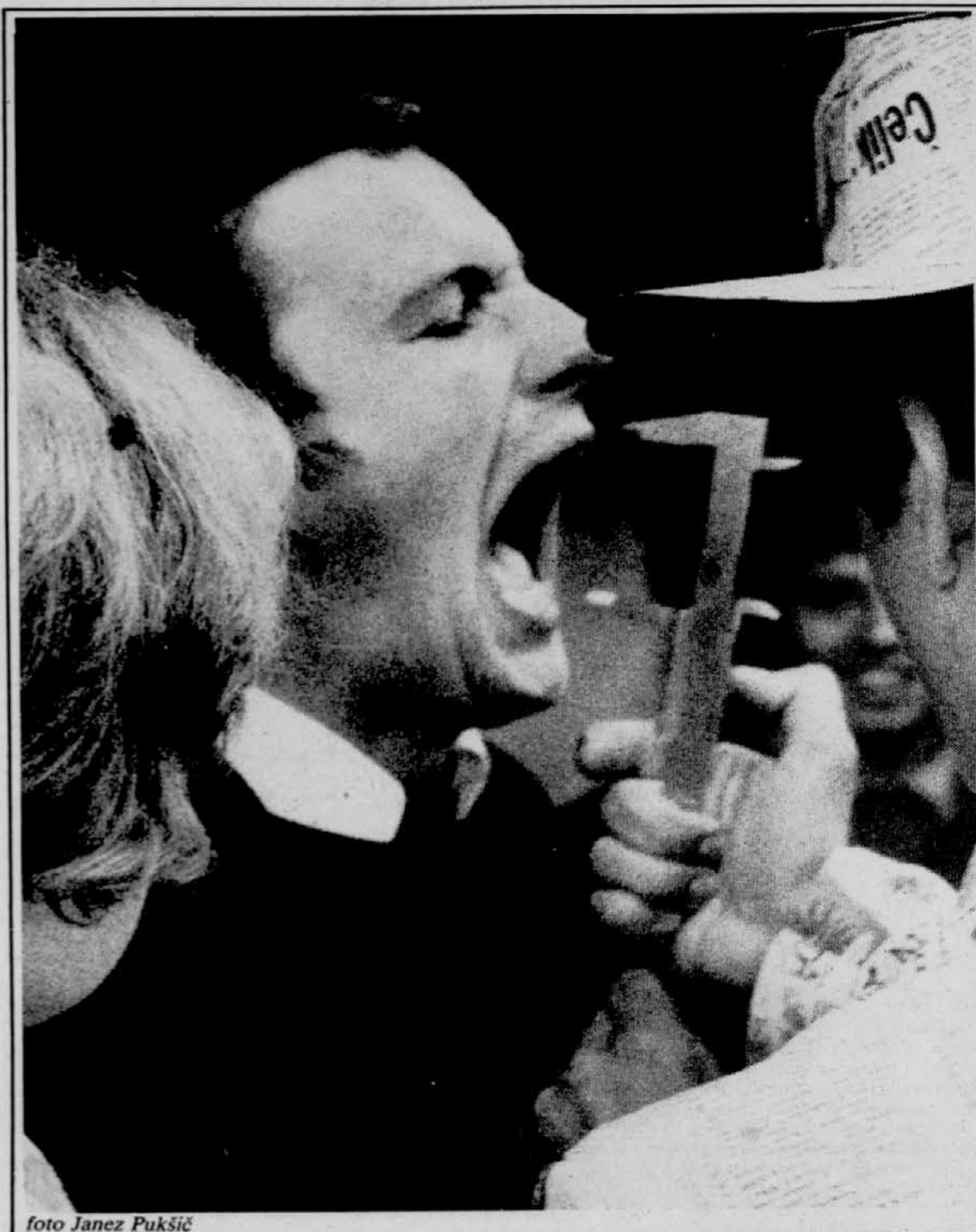

foto Janez Pukšič

Poštni predal 29

Ilja Popit
Jeza na potrošništvo ali kako brez prodaje ni obnove in razvoja
Potrošništvo bi nemara lahko opredelili tudi kot nesmotrno služenje modi. Za visoko potrošnje je seveda potreben denar, in če tega ni, ga je treba dobiti. Od kod? 22

Franc Setinc
Socializem kot domovina in ne kot izgnanstvo
Tudi ta prispevek se loteva potrošništva. 23

Vladimir Dedijer
Prerekanje za plen

Boris Verbič
Narodni in razredni boj sta neločljiva
Govori voditelj baskovske ljudske zveze Santiago Brouard 24

Dušan Snaj
Sklad mora ohladiti vroče surovine
Pred 5. UNCTAD v Manili 25

Vlado Jarc
Velika bogastva male zemlje
S poti po Sovjetski zvezi: Kuban je žitnica Ruske federacije

Raško V. Jovanović
Svetli žarki v temi sezone
Zapis o beograjskih gledališčih 26

Pogovor s Kidričevim nagajencem
Naša sociologija je kritično odprta in marksistično nedogmatična

Akademik prof. dr. Jože Goričar je minulo sredo prejel za svoje življenjsko delo na področju sociologije Kidričevu nagrado.

Božo Mašanović
Wilfried Martens
Portret tedna 27

Za »okroglo« mizo
Baza je ozka, organizacija šibka, Planica pa odmeva
Kako naprej v smučarskih skokih? Če hočemo do vrhunskih rezultatov vsaj do Sarajeva 1984, bo treba marsikaj drugače zastaviti. O tej panogi športa je spregovorilo 16 ljudi 28

V ogledalu časa
Združeni zoper buržoazne zatiralec
Ob 60-letnici ustanovitve Socialistične delavske partije Jugoslavije

Vesna Marinčič
Tomaž Godec, smučar z rdečo zvezdo
Eden izmed organizatorjev velike vstaje v bohinjskem kotu 29

Po poteh Einsteinove enačbe
Jedrsko energija – veliki up prihodnosti
Dr. Piero Caldirola in dr. Erasem Recami se ukvarjata z malo znanim področjem fizike

Slobodan Dukić
Stavke in konflikti niso spodrsrljaj?
Mnenja o prekinitvah dela pri nas 30

Bogdan Pogačnik
Kulturno brstenje sredi bratislavske zime
Potopni zapisek

L. Schwartzberg – P. Viansson-Ponté
Šest stadijev doživljanja resnice
Rak – ali kako spremeniti smrt? 31

Gian Giacomo Zucchi
Štiri temeljne pravice manjšin
Tekst z mednarodno nagrado

Jes Rau
Naskok na vodilne položaje
Zenske v ZDA

Nairobiški »Nation«
Egipt spremenil taktiko 32

Zakaj je hrana draga?
Kmetijstvo in potrošnik v kleščah neorganiziranosti
Naša anketa 34

foto Marjan Zaplatil

izplačujejo osebne dohodke na hranilno knjižico in so se hranilne vloge nekajkrat povečale, s tem pa tudi obtok denarja.

Običajno banke ne posojajo denarja za nakup česar koli, ampak v glavnem le za nakupe tistih izdelkov, za katere je kar z zakonom predpisano, da je treba njihovo prodajo in s tem izdelavo spodbujati na tak način. Ob tem gre spomniti na nasprotne mnenja, namreč, naj bi posojila dajali brez takšnih obveznosti in bi potem kupci sami izbirali in kupovali, kar bi hoteli. Tako bi bilo po mnenju nekaterih usmerjanje industrije smotnejše, ker bi se razvijala predvsem tista, po izdelkih katere naravno povprašujejo, ne pa tista, ki jo napuhuje takšna posojila. Očitajo tudi, da uprava s takšnim predpisom preusmeri denar iz bank in gospodarstva ene republike za delo podjetij druge republike. Če torej gospodarska politika na tak način hote spodbuja nakupovanje določenih izdelkov, je potem najbrž čudno, zakaj po drugi strani razvija modrovanje o škodljivosti potrošništva. Če se ji zdi teh nakupov preveč, naj spremeni predpise, ki jih omogočajo.

Če je planiranje dobro, potem mora biti obseg osebnih dohodkov in drugih prejemkov prebivalstva uravnotežen z obsegom proizvodnje. V takšnem primeru bi pomenilo varčevati odvzeti denar gospodarstvu in zavirati rast izdelave. Zato je za gospodarstvo vsekakor koristno, da pride denar s posojili do takega kupca, ki ga je voljan porabiti za različne nakupe. Drugače pa je, če je v obtoku preveč denarja. O tem, da je zadnje čase pri nas tako, priča pomanjkanje različnih izdelkov ter to, da za nakupe nekaterih izdelkov ni dovolj le denar, ampak je treba najprej tudi čakati za uvrstitev na prodajne spiske ipd.

Takšna pretirana usmeritev v domačo porabo vodi seveda v škodljivo zapiranje meje lastne države. Za takšno zapiranje pa je prej ko slej poleg potrošništva moč obtožiti tudi nesposobnost gospodarske politike, da bi dosegla večjo družbeno koristnost in konkurenčnost in s tem pravilno razmerje med izvozom in domačo prodajo.

Ilija Popit

Naslednja razpredelnica govori o tem, kolikšni so bili v posameznih zadnjih dvajsetih letih v Sloveniji izvoz, prejemki prebivalstva, hranilne vloge in potrošniška posojila. Zneski so v milijardah dinarjev, podatki pa iz zadnjega letopisa in mesečnega pregleda slovenskega zavoda za statistiko.

Leto	izvoz	prejemki prebivalstva	hranilne vloge	potrošniška posojila
1958	1,08	1,67	0,12	0,04
1968	4,01	11,48	1,81	0,86
1975	12,93	87,40	8,66	4,38
1976	15,46	118,08	12,10	8,19
1977	16,03	151,50	16,55	9,38
1978	18,71	191,89	24,41	10,75

Številke kažejo, da so se z naraščanjem zaposlovanja povečali prejemki prebivalstva in da se je zmanjšal izvoz. Izkazujejo tudi silen dvig hranilnih vlog v zadnjih letih.

Naslednja razpredelnica kaže vsakoletno povečevanje industrijske izdelave v odstotkih v zadnjih dvajsetih letih, zraven pa vsakoletno povečevanje oziroma zmanjševanje nekaterih dejavnikov, ki lahko vplivajo na gibanje prodaje izdelanega blaga. Ker krojijo gospodarsko politiko na zvezni ravni, smo pri gibanju proizvodnje in izvoza našli podatke za jugoslovansko industrijo in izvoz, pri drugih podatkih pa podatke za Slovenijo v odstotkih.

Podatke smo zbrali iz statističnih letopisov in drugega objavljenega gradiva slovenskega in zveznega zavoda za statistiko.

Med nami ne manjka tudi grobega ekonomizma, ki se obnaša približno tako kot v tisti občini, kjer postavljajo politične tovarne zato, da »proizvajajo« izgubo. Medtem ko vsako leto najdejo lepe denarce za pokrivanje te izgube, se vselej razburijo, kadar je treba nameniti kak dinar več za knjižnice, celodnevno šolo, otroški vrtec ali kaj podobnega. Govore, da je povečanje prispevkov za kulturo velika obremenitev gospodarstva, pri tem pa ne vedo, da je premalo kulture največje breme gospodarstva in vsega našega življenja.

Peter Klinar piše v zadnjih dveh številkah »Teorije in prakse« o življenjskem stilu Slovencev in pri tem na temelju rezultatov ankete ugotavlja, da 60,5 odstotka anketirancev poseduje avto, da 66 odstotkov zaposlenih opravlja kakršnokoli dopolnilno delo in da 44 odstotkov ljudi v zadnjem letu ni uspelo prebrati nobene knjige. To so podatki, ki v svoji vzročni zvezi zgornjo potrjujejo, da ima materialni standard prednost pred prizadevanji za bogatejšim kulturnim življenjem. Seveda nismo proti materialni blaginji, toda ta nikakor ne sme postati ovira, ki bi nam zapirala pot v bogatejši duhovni svet, do višje kulture in novih, socialističnih vrednot.

Če bi samo tarnali »nad moralno izprijetost« naše potrošniške družbe, »bi bil to beg od dejanskih prizadevanj za spreminjanje obstoječih razmer. Peter Klinar v omenjenih člankih pravilno ugotavlja, da moramo omejevati pojave potrošništva z razvijanjem bolj humanih in solidarnih vrednot, s kulturno bogatitvijo in vsestranskostjo. Le dvig življenjskega standarda in razbremenitev najbolj pogostnih človekovih naporov, usmerjenih v zadovoljevanje eksistenčnih in tudi drugih materialnih potreb, ne pomeni celovitega spreminjanja kvalitete življenja. Ne nazadnje so takšne humane, solidarne vrednote temelj samoupravljanja in osvoboditve od mezdniških odnosov (Peter Klinar: O življenjskem stilu družbenih slojev na Slovenskem, »Teorija in praksa« št. 1 in 2, Ljubljana 1979).

Prva zahteva bolj humanega in solidarnega življenja, višje kulture in višjih moralnih vrednot v socializmu je visoka raven produkcijskega dela in spoštovanje delovnega časa, potrebnega za tiste dejavnosti, ki delavskemu razredu omogočajo, da se usposobi za prevzemanje celotne družbene reprodukcije v lastne roke. Nujno je premoščanje prepada med fizičnim in umskim delom, torej spreminjanje izobraževanja, znanosti in umetnosti v produkcijske sile socialistične družbe, toda produkcijske sile v najglobljem in ne v vulgarnem pomenu te besede. Samo tako bomo odstranili enostranost našega življenja – pretežno zadovoljevanje materialnih potreb. Tako bomo postopoma ustvarili pogoje za »razplet

Leto	industr. proizv. SFRJ	izvoz SFRJ	OD v Sloveniji	cene na drobno v Sloveniji	hranilne vloge v Sloveniji	potroš. posojila v Sloveniji	delež hranilnih vlog v potroš. posojila
1958	10,9	11,7	7,7	3,5	47,6	—	33,1
1959	13,3	8,0	15,6	2,8	35,5	32,5	32,3
1960	15,4	18,8	14,5	8,2	12,8	24,5	35,7
1961	7,2	0,5	23,1	9,5	21,1	68,2	49,6
1962	7,0	21,4	10,3	9,2	29,0	52,3	58,5
1963	16,0	14,5	19,0	5,6	46,0	49,1	59,7
1964	16,9	13,0	32,2	10,3	26,3	77,4	83,9
1965	8,0	22,2	32,0	28,0	9,4	-43,4	43,3
1966	4,3	11,8	32,3	23,1	75,6	15,0	28,4
1967	-0,4	2,6	10,4	6,6	35,2	36,1	28,6
1968	6,4	1,0	9,6	3,9	30,6	116,0	47,3
1969	11,2	16,7	15,2	8,9	28,9	27,4	46,7
1970	9,1	13,9	19,9	11,4	20,8	28,4	49,7
1971	10,4	8,1	19,4	14,3	17,2	-23,8	32,3
1972	7,7	23,3	17,8	15,5	16,7	9,5	30,3
1973	6,0	27,5	15,8	18,2	24,9	81,3	44,0
1974	10,7	33,4	25,6	27,2	28,2	75,0	60,0
1975	5,6	7,0	25,1	26,0	40,4	18,3	50,5
1976	3,4	20,0	15,5	9,5	39,7	87,2	67,7
1977	9,4	7,8	19,1	13,3	36,8	14,5	56,7
1978	8,7	8,0	21,9	14,2	47,5	14,7	44,1

Ti odstotki kažejo, da so vselej, ko je izvoz zastajal, priskočili na pomoč izdelavi oziroma prodaji bodisi z višjimi osebnimi dohodki bodisi z višjimi potrošniškimi posojili. Kažejo pa tudi nepretrgano zaostajanje izvoza v zadnjih štirih letih, ki ga čezmerno nadomešča domača prodaja. Poučno je tudi nazadovanje posojil v letih odločnejših stabilizacijskih prizadevanj, ki so jim kmalu sledili še hušji skoki posojil.

V banki (foto Janez Zrnc)

Franc Šetinc

Socializem kot domovina in ne kot izgnanstvo

»Ne moremo sprejeti ocen, po katerih naša družba tone v vulgarno potrošništvo«

O potrošniški družbi govorijo ljudje, ki želijo mistificirati kapitalistični način produkcije. Tako si ustvarjajo iluzije o »potrošniški družbi«, o »družbi enakih možnosti«, o »ljudskem kapitalizmu«, itd. Sonja Lokar, sodelavka Marksističnega centra pri CK ZKS, pravi nekako takole: »Privoliti v oznako razvite kapitalistične družbe kot potrošniške torej pomeni: privoliti v teorijo o koncu razrednega boja, o pomešanjenju delavskega razreda, o koncu ideologije...«

Toda o potrošniški družbi govore tudi nasprotniki kapitalizma. Čeprav so v svoji moralni obsodbi potrošništva nemara celo pošteno in dobronamerni, ostajajo v bistvu ob robu dejanske resnice, ki jo je Marx izrazil v naslednjih besedah: razpisništvo in revščina sta izraz istega družbenega dejstva – namreč odtujitve dela. Kdor se omeji samo na moralno obsodbo, ne ve ali noče vedeti, da komunizem ne pomeni samo nekakšnega ideala, h kateremu težimo, temveč predvsem gibanje za spreminjanje sveta. Ali bolje: kdor kapitalizem omeji samo na potrošništvo in se s tem ujame v zanko apologetike kapitalizma, lahko postavi nasproti temu samo nekakšno hinavsko komunistično astezo.

Teorija potrošništva sicer ugotavlja, da je oblika, v kateri se izraža dejstvo,

da produkt gospoduje nad producentom, vendar obravnava človeka zgolj kot potrošnika. Zategadelj ji preostane samo se protest zoper hlastanje za dobrinami, ki jih je mogoče dobiti za denar. Cilj kapitalistične produkcije je namreč profit in ne človek, zato ustvarja vedno nove potrebe, pri čemer, kot pravi Marx, ni bistveno, ali izvirajo »iz želodca ali iz fantazije«. Kapitalist bi tudi zrak spremenil v blago in ga prodajal za denar, če bi bilo to le mogoče.

Ni nikakršne »naše potrošniške družbe«, zato je lahko govorimo samo o pojavih potrošništva. Nikakor ne moremo sprejeti ocen, po katerih naša družba tone v vulgarno potrošništvo. Takšne kritike se pojavljajo, kot je dejal dr. Boris Majer na eni izmed sej predsedstva CK ZKS, z različnih strani: s pozicij ultralevičarstva oziroma romantičnega utopizma, z reli-

gionnega pridigarstva stališča in s pozicij birokratskega etatičnega socializma. Skupno stališče vseh teh kritik je trditve, da je za potrošništvo krivo samoupravljanje, ki da samo po sebi povzroča vdor potrošniškega načina življenja. S teh pozicij pogosto nastopa tudi del našega tiska, ki nekritično paberkuje po raznih teorijah o potrošništvu.

Za našo družbo je značilno, da je z graditvijo socializma in socialističnega samoupravljanja na prehodu iz razredne v brezrazredno družbo. Čeprav imamo več pomembnih notranjih mehanizmov, ki varujejo socialistično naravo produkcije, kot sta sistem družbenega planiranja in družbena narava dohodka, le-ti v praksi še ne delujejo tako, da bi lahko že povsem onemogočili razne negativne pojave, kot so neljalna konkurenca, neracionalnost v investiranju, negospodarno ravnanje z družbenimi sredstvi, ustvarjanje lažnih potreb, nesmiselna poraba, lažna in poneumljajoča reklama itd. Ne gre samo za pomanjkanje subjektivne volje, da bi te in podobne pojave odstranili, temveč so podani tudi ekonomski pogoji, ki jih ni mogoče spremeniti tako rekoč čez noč. Ideološki refleksi vseh teh negativnih pojavov, ki imajo pri nas gotovo manjše razsežnosti kot na zahodu, so močno podobni tistim, kakršne proizvaja zrela kapitalistična družba, zato tudi nastajajo varljivi videzi, kakor da se tudi pri nas poraja »potrošniška družba«.

Kakšne so pojavne oblike potrošništva pri nas? Predvsem je to enostransko poudarjanje materialnega standarda kot smisla vsega našega življenja. Mnogi hlastajo za materialno blaginjo, pri tem pa se ne zavedajo, da je duhovna konfekcija visoka cena za takšen enostranski razvoj. Tudi pri nas se neredko pojavljajo nekakšni statusni simboli, ki v soseshni drug drugega ocenjujejo po tem, kaj posedujejo, kakšen avto in hišo imajo, kako se oblačijo, s kom se družijo itd., manj pa po tem, ali živijo po čuti za vzajemnost in solidarnost, ali živijo ustvarjalno, s čimer potrjujejo samega sebe in drugega, torej kot človek za človeka.

Urbanizem pri nas je šel neredko takšno pot, da je pahnil sodobnega človeka v izoliranost in osamelost. Mnoge je izobilo zelo zasleplilo, da dolgo niso hoteli ali mogli verjeti, da imamo tudi v Sloveniji manj razvita območja.

Tudi pri nas so nekateri mislili samo na proizvodnjo, kakor da je sama sebi namen, pozabili pa so zavarovati zrak in vodo in zemljo in samega sebe pred zastrujanjem in onesnaženjem. Izhod seveda ni v tem, da se bomo odrekli proizvodnji in se sprizajčili z materialno revščino, temveč si moramo vsi skupaj prizadevati za večjo skladnost razvoja človekovih potreb in narave. Pri tem se nikakor ne bi smeli deliti na ene, ki skrbijo samo za proizvodnjo, in na druge, ki se specializirajo samo za protest proti ožganju človekovega okolja. Stewart L. Udall je nekako dejal: »Človek je zagospodaril nad atomom, pri tem pa je zamenjal prostor, v katerem je živel...« Ker

vsi živimo v tem prostoru in ker si zaenkrat ne moremo po mili volji izbirati drugega na kakem bližnjem planetu, moramo tudi vsi skrbeti za njegovo varstvo.

Med nami ne manjka tudi grobega ekonomizma, ki se obnaša približno tako kot v tisti občini, kjer postavljajo politične tovarne zato, da »proizvajajo« izgubo. Medtem ko vsako leto najdejo lepe denarce za pokrivanje te izgube, se vselej razburijo, kadar je treba nameniti kak dinar več za knjižnice, celodnevno šolo, otroški vrtec ali kaj podobnega. Govore, da je povečanje prispevkov za kulturo velika obremenitev gospodarstva, pri tem pa ne vedo, da je premalo kulture največje breme gospodarstva in vsega našega življenja.

Peter Klinar piše v zadnjih dveh številkah »Teorije in prakse« o življenjskem stilu Slovencev in pri tem na temelju rezultatov ankete ugotavlja, da 60,5 odstotka anketirancev poseduje avto, da 66 odstotkov zaposlenih opravlja kakršnokoli dopolnilno delo in da 44 odstotkov ljudi v zadnjem letu ni uspelo prebrati nobene knjige. To so podatki, ki v svoji vzročni zvezi zgornjo potrjujejo, da ima materialni standard prednost pred prizadevanji za bogatejšim kulturnim življenjem. Seveda nismo proti materialni blaginji, toda ta nikakor ne sme postati ovira, ki bi nam zapirala pot v bogatejši duhovni svet, do višje kulture in novih, socialističnih vrednot.

Če bi samo tarnali »nad moralno izprijetost« naše potrošniške družbe, »bi bil to beg od dejanskih prizadevanj za spreminjanje obstoječih razmer. Peter Klinar v omenjenih člankih pravilno ugotavlja, da moramo omejevati pojave potrošništva z razvijanjem bolj humanih in solidarnih vrednot, s kulturno bogatitvijo in vsestranskostjo. Le dvig življenjskega standarda in razbremenitev najbolj pogostnih človekovih naporov, usmerjenih v zadovoljevanje eksistenčnih in tudi drugih materialnih potreb, ne pomeni celovitega spreminjanja kvalitete življenja. Ne nazadnje so takšne humane, solidarne vrednote temelj samoupravljanja in osvoboditve od mezdniških odnosov (Peter Klinar: O življenjskem stilu družbenih slojev na Slovenskem, »Teorija in praksa« št. 1 in 2, Ljubljana 1979).

Prva zahteva bolj humanega in solidarnega življenja, višje kulture in višjih moralnih vrednot v socializmu je visoka raven produkcijskega dela in spoštovanje delovnega časa, potrebnega za tiste dejavnosti, ki delavskemu razredu omogočajo, da se usposobi za prevzemanje celotne družbene reprodukcije v lastne roke. Nujno je premoščanje prepada med fizičnim in umskim delom, torej spreminjanje izobraževanja, znanosti in umetnosti v produkcijske sile socialistične družbe, toda produkcijske sile v najglobljem in ne v vulgarnem pomenu te besede. Samo tako bomo odstranili enostranost našega življenja – pretežno zadovoljevanje materialnih potreb. Tako bomo postopoma ustvarili pogoje za »razplet

spora med človekom in naravo ter človekom, resničen razpad spora med eksistenco in bistvom, med opredmetovanjem in samopotrjevanjem, med svobodo in nujnostjo, med individuom in redom« (Karl Marx, Friedrich Engels, Izbrana dela, I. zvezek, Ljubljana, CZ, 1969, str. 332). Človekovo delo mora postati svobodno izkazovanje življenja, torej uživanje življenja. To ni ponvnanje življenja, kjer delam, da bi živel, kot je dejal Marx.

Sredstva obveščanja lahko bistveno prispevajo k plemenitju ali k posurovlosti ekonomsko propagando ali kakor ji pravimo – reklamo, pri kateri sedaj pogosto merilo ni resnica, temveč učinek, ne notranja vsebina, temveč vabljiva oblika. Zlasti pa je škodljiv senzacionalizem, nekritično posnemanje tako imenovanega bulvarskega pisanja, ki hoče pričarati človeku svet, ki ni njegov in ki tudi ni resničen. To je pravzaprav prefinjena apologetika kapitalizma (podobna ji je apologetika birokratskega etatičnega socializma, le da ni tako subtilna in zato pogosto učinkuje kot antipropaganda), ki poskuša odvračati pozornost človeka od resničnih družbenih problemov, od temeljnih dilem sodobnega človeštva. Tudi v nekaterih naših tako imenovanih zabavnih revijah ali časnikih se to pojavlja kot beg v zlagani svet – v iluzije, kot opij za ljudstvo.

Strinjam se s Sonjo Lokarjevo, da del reklame pri nas zavestno pomaga ustvarjati lažne potrebe v skladu z malomeščanskim vrednotenjem. Najbolj škodljiva je tedaj, kadar se takšna reklama brez vsake vesti usmerja na otroke.

Toda tudi ob tem ne kaže samo tarnati in jadikovati, temveč si moramo kar se da konkretno in praktično prizadevati, da bomo v razvoju družbe uspešno premagovali ostanke starega sveta in učinkovito razpletali protislovja, ki nastajajo že na tleh novih družbenoekonomskih odnosov.

Slovenski teolog dr. Rode na primer trdi, da gre pri graditvi socialistične družbe »navsezadnje in v najboljšem primeru za višjo obliko potrošniške družbe«. To naj bi se končno zredniciralo na dejstvo, da bomo tedaj vsi dobro jedli in dobro pili, da si bomo lepo uredili življenjsko okolje, da bomo svobodno ustvarjali kulturne in estetske vrednote. Toda kakšen smisel ima vse to, če ima smrt zadnjo besedo?

To je, milo rečeno, hudo poenostavljanje, kajti pri graditvi socialistične družbe nam gre gotovo za mnogo več. Vedno bolj spoznavamo tudi razsežnost večnosti življenja, v katero prehaja človek s svojo ustvarjalnostjo – kot človek za človeka.

Kapitalistična družba je z neslutnim razvojem proizvodnih sil do najostrejšega, življenjsko izkušene resnice milijard ljudi pritrjala dejstvo, da je človek izkori-

ščano, ponizano, zavrženo, nemočno bitje, obenem pa je ustvarila materialne temelje, ko ta izkušnja preneha biti NUJNO ZGODOVINSKO DEJSTVO.

S socialistično revolucijo in graditvijo brezrazredne družbe se šele odpirajo dejanske možnosti za uresničenje tisoletnih sanj človeštva, ki so kot moralna zahteva vsebovane malodane v vseh religijah, da človek začne premagovati v sebi ozkost, zgolj osebne ali celo sebične interese, s tem pa že prehaja na tisto področje, kjer lahko reče, da ima njegovo življenje globlji smisel in da tega tudi smrt ne more spremeniti.

Človek si s premagovanjem raznih oblik odtujevanja – na vzroke le-teh je najbolj prepričljivo pokazal ravno marksizem – krči pot do zavesti o tem, da smrt sicer prekine njegovo življenje, ne more pa preragati toka ustvarjalnosti, ne more zadušiti rasti večno zelenega drevesa človekove ustvarjalnosti, katerega del je tudi sam. Človekova veličina je ravno v sprejemanju človeškosti – ob vsej njeni relativni omejenosti – v odkrivanju smisla življenja in smisla smrti. Zatorej je zmotno mnenje, da samo religioznost rešuje človeka stiske ob spoznanju umrljivosti.

Prosto po Marxu bi rekel, da človek zaradi pričakovanja smrti in posmrtnen nagrade ne sme narediti svojega življenja za svoje razdejanje, za svojo kazen, za nekaj, kar mu ne pripada in kar ni njegovo. V socializmu nam gre za to, da bi – na kratko rečeno – človek pomenil človeku največjo možnost, kar pa nikakor ni »višja oblika potrošništva«, kajti v družbi višjih možnosti človeku človeku pač ne bomo predmet oziroma materialna dobrina ali celo sredstvo kakršnekoli manipulacije.

Življenje potrjuje, da tudi vernik lahko enakopravno živi in deluje v taki družbi in zanjo, čeprav pušča na koncu vsega, kar želi ustvariti na tem svetu, še boga kot absolutum vsega. To je vernik, ki zaradi vere v posmrtno življenje nikakor ne zavrne življenja in ga ne podcenjuje. Prav tako ne pusti, da bi ga karkoli oviralo pri graditvi novega, pravičnejšega, človeka vrednejšega sveta.

Odgovore na vaša vprašanja naj končam z mislijo (ne z definicijo potrošniške družbe), da se v razviti kapitalistični družbi izostruje absurd, da človek proizvaja zato, da bi ne miselno porabil, namesto da bi trošil zato, da bi lahko svobodno ustvarjal in se potrjeval kot človek zase in za drugega. Zato napredne socialne sile, najsi se imenujejo komunistične, socialistične ali kako drugače, vidijo izhod v socializmu, ki edini lahko prepreči, da bi bila proizvodnja sama sebi namen. Cilj akumulacije mora biti človek, ne profit. Socializem je edini, ki je sposoben humanizirati tehnologijo in tako ustvariti, kot je dejal ameriški sociolog Michael Harrington, iz sveta domovino in ne izgnanstvo.

Govori voditelj baskovske ljudske zveze Santiago Brouard

Narodni in razredni boj sta neločljiva

Politični in oboroženi boj pa se med seboj dopolnjujeta

Volilni uspeh baskovske ljudske zveze, ki se v baskovskem jeziku imenuje Herri Batasuna, ni presenetil samo španske, ampak tudi evropske javnosti. S 170 tisoč glasovi je dobila tri poslance in enega senatorja. Tolikšen uspeh je postavil pod vprašaj resničnost podobe o demokratizaciji Španije in o razpoloženju v Baskiji, kakršno poskušajo naslikati vlada, večina španskih strank in tisk.

Med nemiri v Bilbau (foto dokumentacija Dela)

Ali je mogoče govoriti o resnični demokratizaciji v deželi, kjer s tisoči policistov in vojakov rešujejo vprašanje avtonomije nekega naroda, ki mu uradno niti ne priznavajo obstoja? Ali je po uspehu Herri Batasuna kot politične organizacije, ki zagovarja metodo oboroženega boja, še mogoče govoriti o osamljenosti teroristične organizacije ETA ali celo o odločnem obsojanju njenih metod? In ali sploh gre za teroristično organizacijo ali pa za odporiško gibanje, kakršna so se vedno porajala pri zatiranih narodih?

S temi in še drugimi vprašanji sem se napotil k Santiagu Brouardu, nemu izmed voditeljev ljudske zveze, ima zasebno zdravniško ordinacijo sredi Bilbaa. Presečen, da je zasebni zdravnik eden izmed najvidnejših predstavnikov radikalne baskovske organizacije, ni bilo zadnje. V skromni čakalnici me ni sprejel bradati mladenič Che Guevarinega videza, ampak priletel možak nizke rasti z debelimi naočniki. Daleč od prekipevajočega mladega moža, ki v svojem zanosu ne bi dobro vedel, kaj govori, ki pa je moje predstave o baskovskih razmerah brez ovinkov takoj postavil na povsem drugačna tla:

»O terorizmu govori španska vlada. Mi se z uporabo tega izraza ne strinjamo. Terorizma ne izvaja ETA, ampak španska država. ETA se v revolucionarnem boju zateka k nasilju kot odgovoru na nasilje, ki ga španska država izvaja nad baskovskim ljudstvom. Mi se strinjamo z revolucionarnim nasiljem, ki ga izvaja ETA. Popolnoma strinjamo. Mi se sicer ukvarjamo s politiko, toda menimo, da so za dosego narodne in socialne osvoboditve baskovskega ljudstva primerne vse metode boja. Tudi ETA se ukvarja s politiko, vendar z revolucionarnimi metodami. Mislimo, da sta potrebna tak politični kot oboroženi boj, da se med seboj dopolnjujeta in krepita ter da eden nima prednosti pred drugim.«

Presenečen nad odkritostjo in odločnostjo teh besed sem ga obzirno povprašal po letih s pojasnili, da njegova pojava še zdaleč ne ustreza klišejski predstavi, ka-

kršno si človek ustvari na podlagi tujih komentarjev o redkih in domnevno osamljenih privržencih oboroženega boja.

Niti sledu o demokratizaciji

»Imam jih 60. Toda privrženci oboroženega boja so najrazličnejši starosti in poklicev. Volitve so zgornjo postavile na laž madridsko propagando o osamljenosti organizacije ETA. Z oboroženim bojem se ne strinja samo tistih 170 tisoč, ki so glasovali za nas, ampak tudi mnogi izmed onih, ki so sicer glasovali za baskovsko nacionalistično stranko PNV, baskovsko levico EE, socialistično stranko in druge leve stranke.«

Potem ko so se Španci že drugič podali na svobodne volitve, sprejeli novo ustavo in potem, ko je bila Španija sprejeta med demokratične države, je težko razumeti takšno odločno vztrajanje pri istih metodah oboroženega boja kot med frankizmom.

dr. Santiago Brouard: Terorizma ne izvaja ETA, ampak španska država (foto dokumentacija Dela)

»Toda saj v Španiji sploh ni demokratizacije. Jaz sem predsednik ilegalne stranke HASI, ki se je pridružila ljudski zvezi Herri Batasuna. Vsak teden zapro povprečno 25 ljudi iz naše stranke. O demokratizaciji govori španska vlada, toda v Baskiji ni sledu o demokratizaciji. V policijskih komisariatih in ječah dan za dnem kruto mučijo ljudi. Vsak dan smo v nevarnosti, da nas bojo zaprli. Vendar španska vlada ne bo mogla strpati v ječo vseh 170 tisoč, ki so glasovali za nas. Tudi svobodne volitve so vladna bajka. V resnici niso bile svobodne, ampak teroristične volitve. Po cestah velikih mest, kot so Bilbao, San Sebastian in Vitoria, pa tudi po vaseh je pred volitvami podnevi in ponoči krožilo okoli 15 tisoč pripadnikov »Guardie civil« in drugih policijskih in vojaških enot. Deset dni pred volitvami so petnajst kandidatov ljudske zveze spravili v ječo. Izmed teh so nas štirinajst izpustili dan pred volitvami, v ječi pa je ostal samo Telesfor Monzon zaradi zagovarjanja terorizma in državljanske nepokorščine. Toda tisti, ki smo bili izpuščeni, prav tako zagovarjamo terorizem kot Monzon, vendar je vlada samo njega zadržala v ječi.«

Kdo je pravzaprav Bask

Tu se Santiago Brouard razvname in živo opisuje, kako so ga aretirali skupaj z nekimi Monzonovimi tovarišmi in v zapiranju kandidatu ljudske zveze na čelu s 74-letnim baskovskim pesnikom in pevcem Telesforom Monzonom, nekdanjim notranjim ministrom v prvi baskovski vladi in simbolom baskovskega odpora proti španskim gospodarjem. To je sicer možno, vendar prav gotovo ne more biti zadostno

Razloge za tolikšen uspeh Herri Batasune nekateri iščejo prav v stopnjevanju policijskega nasilja pred volitvami in v zapiranju kandidatu ljudske zveze na čelu s 74-letnim baskovskim pesnikom in pevcem Telesforom Monzonom, nekdanjim notranjim ministrom v prvi baskovski vladi in simbolom baskovskega odpora proti španskim gospodarjem. To je sicer možno, vendar prav gotovo ne more biti zadostno

pojasnilo. S Herri Batasuna kot zvezo vseh patriotskih revolucionarnih in socialističnih sil po zgledu čilske »Unidad popular« se je v Baskiji pojavil patriotizem novega tipa, ki meni, da je boj baskovskega ljudstva del svetovnega boja proti imperializmu in kapitalizmu in da narodnega boja ni mogoče ločiti od razrednega, ker sta to dve strani iste medalje. Herri Batasuna ne izključuje nobenega dela baskovskega ljudstva, vendar se kot socialistična, antiimperialistična in revolucionarna organizacija opira na najštevilnejši in najbolj borbeni del baskovskega ljudstva, to je na delavski razred, po načelu, da je Bask vsakdo, ki v Baskiji prodaja svojo delovno silo ne glede na to, ali je domačin ali priseljencec.

Kljub volilnemu uspehu pa ljudska zveza svojih poslancev ne namerava poslati v Madrid, kar Santiago Edouard pojasnjuje z neenakopravnim razmerjem sil v španskem parlamentu:

»Baski smo majhen narod. V parlamentu je med 410 poslanci samo 27 naših. V pogojih totalnega centralizma je naš položaj zelo slab. V pretekli legislaturi ni bil v parlamentu sprejet niti en sam baskovski predlog. V takšnih pogojih nečemo pošiljati svojih predstavnikov v Madrid, da bi tam sodelovali pri parlamentarni komediji.«

Pomoč je v internacionalizaciji

Samo po sebi se mi je potem zastavilo vprašanje, zakaj so se spustili v volilni boj, ki se ga na prejšnjih volitvah niso udeležili, in kako bodo lahko izpolnili svoj volilni program.

»Mi nimamo vladnega programa. V prvi fazi nam gre za dosego polnih demokratičnih svoboščin in za normalizacijo političnega življenja. To pa pomeni legalizacijo vseh strank, pravico do svobodnega izražanja, enakopravnost žensk, splošno izboljšanje delovnih in življenjskih pogojev za delavce, popolno amnestijo, umik policijskih in vojaških enot in njihovo nadome-

stitev z drugimi v službi baskovskega ljudstva in pod nadzorstvom avtonomne oblasti, dvojezičnost in statut resnične avtonomije vključno s pravico do samoodločbe. Dolgoročni cilj pa sta socializem in neodvisnost Baskije, tesno povezana z odpravo kapitalizma. Ugled naših izvoljenih poslancev pa bomo izkoristili za internacionalizacijo baskovskega vprašanja. Boj baskovskega ljudstva je enak boju vseh drugih evropskih narodov, ki so zatirani. Mislimo, da bi morali vsi zatirani narodi v Evropi ustanoviti zvezo in se skupaj boriti za svobodo. Po našem mnenju je internacionalizacija edina pot, da druge narode v Evropi in Latinski Ameriki seznanimo z našim bojem. Šli bomo pred vse mednarodne organe, v Haag in povsod drugam, kjer se ukvarjajo s človekovimi pravicami.«

Toda zakaj svojih naporov ne združijo z zmerno baskovsko nacionalistično stranko, ki špansko vlado opozarja, da bo baskovsko vprašanje iz španskega preraslo v evropskega, če se ne bo hitro lotila reševanja baskovskih zahtev in če bo še naprej kazala tolikšno nezavestnost?

»Zato, ker mi odklanjamo reformizem. Naš cilj je prelom in nedvoumna obramba nacionalnih in socialnih pravic baskovskega ljudstva. Dve tretjini Baskov sta na referendumu zavrnili špansko ustavo, zato je mi ne priznavamo, baskovska nacionalistična stranka (PNV) pa jo sprejema. S tem pristaja na regionalni, in se odpoveduje narodnemu značaju Baskije s pravico do samoodločbe, za kar se zavzemamo mi. Španska ustava govori o enotnosti Španije, ne priznava drugih narodnosti in vojski nalaga dolžnost braniti špansko enotnost. Mi tudi zahtevamo, da se statut avtonomije pripravi in da se o njem odloča v Baskiji, medtem ko PNV privoli v to, da bi o naši avtonomiji odločal parlament v Madridu. Toda kot narod se mi o avtonomiji nečemo pogovarjati s parlamentom, ki je gluha za naše zahteve, ampak kot enakopraven partner neposredno z vlado. Naposled nas loči tudi vprašanje Navarre, ki je integralni del baskovskega ozemlja. Medtem ko mi o tem vprašanju sploh nečemo razpravljati, PNV praktično pristaja na izgubo Navarre. O njeni pripadnosti Baskiji naj ne bi odločali navarski poslanci, ki so večinoma isti, kot so bili med frankizmom.

Šele če bi se oni odločili za pripadnost Baskiji, naj bi izvedli referendum.«

»Vlada naj sprejme vsaj minimalne zahteve«

Kljub tem argumentom se mi je kot nepristranskemu opazovalcu zdelo težko izpodbijati pravico do zastopanja baskovskega naroda stranki, ki je dobila največ glasov in ima sedem poslancev. »Drži, da je PNV dobila več glasov kot mi. Toda če španska vlada hoče imeti mir v Baskiji, potem mora sprejeti naše minimalne zahteve, s katerimi se strinja ETA. Če bi bile te zahteve sprejete, potem bomo dosegli, da bo ETA prekinila oboroženi boj.«

Toda ali obstajajo prave možnosti, da bi v Madridu sprejeli njihove zahteve?

»Nismo naivni. Zavedamo se, da bi sprejem naših zahtev pomenil ne uporabljeni državno ustavo v Baskiji, ki jo je zavrnila. Pomenil bi tudi prelom s frankistično kontinuiteto, ki jo predstavlja Suarezova unija demokratskega centra. Vlada bo prav gotovo poskušala dati nekaj avtonomije politični akciji PNV v upanju, da bo baskovsko ljudstvo potem prenehalo s svojim bojem. Toda bistvo problema je narodnostno vprašanje in ne samo ekonomsko, kot mislijo v PNV. Mislim, da so v Madridu po tleh volitvah spoznali, da je baskovsko vprašanje resnejše, kot so mislili. Vlada bo gotovo poskušala igrati na karto razcepitve baskovskih sil. Baskovsko ljudstvo bo sicer lahko razcepila, toda s tem ne bo zaustavila njegovega boja za neodvisno, združeno (sever in jug), socialistično in resnično baskovsko Baskijo.«

Omemba združitve severne in južne Baskije me je spomnila še na vprašanje francoske Baskije.

»V Franciji je položaj nekoliko drugačen. V Franciji živi samo desetina Baskov, in to v pokrajini, v kateri francoska vlada ni dovolila industrializacije. Francoski Baski so večinoma kmetje in bolj konservativni od Španskih Baskov. Toda tudi tam poznajo zatiranje, ki pa ga Francozi izvajajo veliko bolj inteligentno.«

Boris Verbič

Vladimir Dedijer: Jugoslavija in interesne sfere

Prerekanje za plen

Akademik Vladimir Dedijer je napisal blizu 700 strani obsežno knjigo, ki jo bo izdala beogradska založba »Prosveta«. Avtor spremlja tajno diplomacijo in njen vpliv na zgodovino mnogih narodov in pri tem navaja odlomek iz dokumentov, ki jih doslej nismo poznali. Velik del knjige je posvečen Jugoslaviji in njenim narodom. Nadaljujemo besedilo, ki ga je za naš podlistek priredil urednik NIN Miodrag Marović.

Dedijer nato nadrobno opisuje, kaj je botrovalo Hitlerjevi odločitvi, da 6. aprila 1941 napade Jugoslavijo, in preide k prerekanju, do katerega je kaj kmalu prišlo med članicami trojnega pakta okoli tega, kako naj bi si razdelile jugoslovansko ozemlje.

Že ko so se prvokrat agresorske države premislile glede razdelitve svojih interesnih sfer v Jugoslaviji, so med njimi izbruhnele razprtije: med Madžarsko in Italijo, pa med Madžarsko in Romunijo ter Bolgarijo in Italijo. Hitler je že 3. aprila pripravilčasne smernice za razdelitev Jugos-

slavije, ki jih je načelnik nemškega vrhovnega poveljstva Keitel poslal vojaškim enotam, izbranim za vodenje operacij proti Jugoslaviji. Te smernice se glase:

»Teritorij nekdanje Štajerske se bo razširil na jug in bo obsegal pas, 90 kilometrov širok in 10 do 15 kilometrov globok, in bo priključen h Gau Steiermark. Severni del Kranjske bo pripadal Koroski, meja na jugu bo Sava, severno od Ljubljane, kot je razvidno iz zemljevida ...

Izročitev ozemlja, ki ga zasedajo Italijani, bo potekala po firerjevem pismu duceju in bo izpeljana po natančnih napotkih ministrstva za zunanje zadeve.

Ozemlje čez Muro v celoti pripada Madžarski, v skladu z zgodovinskimi mejami. Pozneje sledi preselitev nemškega prebivalstva, ki živi v severozahodnem delu tega območja. To vprašanje pride pozneje na vrsto.

Teritorij od izvira Drave z madžarske strani do izvira reke Tise v Donavo pripada Madžarski (Baranja).

Območje vzhodno od reke Tise pride prvo pod nemško zaščito, kot tudi teritorij južno od Donave, proti vzhodu, po črti: izliv reke Morave v Donavo, Požarevac, Petrovac, Knjaževac, Kalna. Teritorij bo zajemal rudnik bakra v Boru in jugovzhodna območja s premogovniki. Ta linija bo veljala za osnovo začasne razmejitve. Tu bo na začetku vzpostavljena oblast nemške

vojaške uprave pod nemškim vrhovnim poveljstvom.

Teritorij, ki ga naseljujejo bolgarski Makedonci, pripada, dosledno etnografskim mejam, Bolgariji. Za poprejšno določitev meja v vojaškem pogledu bo poskrbelo vrhovno poveljstvo, ki bo pripravilo izročitev Bolgariji.

Ozemlje bivše Srbije bo pod nemško vojaško administracijo.

Hrvaška bo postala neodvisna država v etnografskih mejah.

Politične meje drugih teritorijev, vstevši Bosne in Črne gore, prevzema Italija. Pri tem bi veljalo tudi razmisлити o restavraciji neodvisne države Črne gore.«

Šestega aprila pa je Hitler izdal nove napotke o administrativni razdelitvi jugoslovanskega ozemlja. Takrat je menil, da mora Hrvatska postati avtonomna država, morda kot interesna sfera Madžarske. Nič več ni omenjal Bosne kot interesne sfere Italije, temveč samo še Dalmacijo in Črno goro. Morda je bil to sad posredovanja admirala Horthyja, ki je 3. aprila dejal britanskemu veleposlaniku v Budimpešti, da mu je Hitler obljubil – kot nagrado za sodelovanje z Nemčijo ob napadu na Jugoslavijo – Hrvatsko in Reko, ne pa drugih dežel krome sv. Štefana. Takšne želje po Hrvatski je Horthy razkril tudi v razglasu madžarskemu ljudstvu z dne 11. aprila 1941, ko so madžarske čete prestopile jugoslovansko mejo ...

Temu, da bi si Madžari lastili Banat, so se prvi uprli Romuni. Že 4. aprila je predsednik romunske vlade, general Antonescu poslal ukaz svojemu ministru, da v Berlinu seznanj Ribbentropa z željo Romunov, da romunske čete vkorakajo v Banat, če bi Madžari nameravali kaj podobnega. Banat, kjer je živel sto tisoč Romunov in le tu in tam kak Madžar, ni smel priti v madžarske roke, saj bi to zbudilo, je poudarjal Antonescu, splošno ogorčenje v Romuniji.

Grozila je vse večja nevarnost, da se Madžarska in Romunija spopadeta. Nemško poslaništvo v Bukarešti je sporočilo, da v nobenem primeru ne gre dovoliti, da bi se Romuni polastili Banata, saj živi tam le pol toliko Romunov, kot uradno navaja država. Naposled je Hitler presegel gordijski vozec tako, da ni dal Banata ne prvim ne drugim, temveč ga je okupirala nemška vojska; o aneksiji naj bi odločili, ko bi bilo konec vojne.

Madžarske čete pa so poskušale prodreti v Banat in v Berlin so prihajala poročila, da madžarska vojska v severnem Banatu surovoro ravnava z nemškim prebivalstvom. Te enote so se morale umakniti, a Hitler je 19. aprila prepričeval madžarskega veleposlanika, da je romunska legija veliko naredila – da je zavarovala bok nemškim četam ob napadu na Jugoslavijo, ko se je utaborila na ruski meji ...

Obenem so se zaostrovala naspotja še na drugi strani: med Bolgarijo in Italijo.

Nemški veleposlanik je poročal iz Sofije, da so v Bolgariji močno vznemirjeni, ker je Italija okupirala zahodno Makedonijo in še posebej Ohrid, ki so ga prištevale med svoje najbolj dragocene zaklade. Kralj Boris je zaprosil za obisk v Nemčiji, da Hitlerju sam pojasni svoje želje. Hitler mu je poslal osebnemu letalu in kralj je prišel v Berlin 19. aprila.

Zaradi vseh teh razprtij se je moral Ribbentrop sestati z italijanskim ministrom Ciano; tako naj bi stvari za silo zgladili. Do srečanja je prišlo na Dunaju 21. aprila in Ciano je na zemljevidu brzo pokazal, kaj naj bi po Mussolinijevem mnenju pripadalo Italiji. Del Slovenije, ki ne bi bil pod Nemčijo, naj bi Italija anektirala, a ozemlju bi priznala administrativno avtonomijo. Vsa Dalmacija, pa ostanek Jadranskega morja, od Reke do Kotorja, bi postala anektirana italijanska provinca. Črna gora naj bi bila neodvisna država, s takimi mejami, kot so jih začrtali na priloženem zemljevidu, a povezana z italijansko personalno unijo, prek italijanske kraljevske dinastije. Saj je bila italijanska kraljica črnogorska princesa. Albanija pa naj bi razširila svoje meje – po priloženi skici – na vzhod, vse do Prespanskega jezera.

Ribbentrop je k temu pripomnil, da je kralj Boris le nekaj dni prej terjal od firerja vso Makedonijo, do albansko-jugoslovanske meje, še posebej samostane v Ohridu, in da se je Hitlerju zdela zahteva upravičena. Ciano je menil, da bi se o

Pred 5. UNCTAD v Manili

Sklad mora ohladiti vroče surovine

V Ženevi prvi korak k stabilizaciji cen na svetovnem trgu

Brezizhodni odnosi na svetovnem trgu surovin so vprašanje, ki se mu praviloma ne more ogniti noben vrh neuvrščenih ali držav v razvoju in noben od maratonskih krogov dialoga med razvitimi in nerazvitimi. Po primer, zakaj je tako, nam ni treba daleč. Ni dolgo tega, kar smo na lastni koži izkusili, kako vroče lahko postanejo industrijske surovine na svetovnih borzah.

Zaradi vrtoglavo padajočih cen živega srebra smo bili pred dvema letoma prisiljeni zapreti rudnik v Idriji, čeprav so idrijski podzemni skladi živega srebra med največjimi, ime rudnika pa med najbolj uglednimi na svetu.

Ko smo zapirali rudnik, je stala jeklenka živega srebra (okrog 34 kg) na londonski borzi kovin okrog 120 dolarjev, marca lani že več kot 132 dolarjev, te dni pa se bliža 260 dolarjem. V letu dni se je torej cena živega srebra podvojila, pa vendar še vedno ni dovolj visoka, da bi odtehtala visoke stroške ponovnega zagona rudniških naprav.

Nismo edini, ki so se kdaj znašli v precepu »tržnih« odnosov na surovinskih borzah,

ki jih narekujejo bogati kupci surovin. Takšnih Idrij je v državah Afrike, Azije in drugih celin še veliko, njihova gospodarstva pa v veliki večini primerov teže prenašajo izgubo mnogokrat največjega ali celo edinega vira deviznih dohodkov. Baker, cink, kositer, aluminij, kavčuk in druge surovine pomenijo marsikateri državi v razvoju to, kar pomeni državam na arabskem polotoku nafta: edino možnost za nakup strojev in tehnologije, brez katerih ni mogoče razvijati zaostalih gospodarstev in se ekonomsko emancipirati.

Tu pa se analogija z nafto konča. Nafta je surovina, ki je zaradi izjemnega pomena ni mogoče stvarno primerjati niti z bakrom niti železom, čeprav veljata za strateško pomembni surovini, niti z drugimi surovinami, kaj šele da bi jih kdo, tako kot so

leta 1973 arabske države storile z nafto, uporabil kot politično orožje. Prav nasprotno, zaradi povsem drugačnih značilnosti trga in razmerij na njem so si največji kupci pridobili posebne privilegije in s protekcionizmom, špekulacijami, monetarnimi in drugimi ukrepi spremenili surovine v svoja lastna orožja, s katerimi vzdržujejo obstoječe neenakopravne mednarodne gospodarske odnose.

Analitiki UNCTAD (konference združenih narodov za trgovino in razvoj) so m-d pripravljali gradiva za 4. UNCTAD v Nairobiju leta 1976 — njim so želeli ponazoriti kritično stanje na trgu surovin in podrejenost proizvajalcev surovin — prišli do zanimivih ugotovitev. Ko so primerjali cene surovin, ki jih izvažajo države v razvoju, s cenami, po katerih prodajajo te surovine trgovci na drobno v razvitih državah, se je pokazalo, da izvozne cene večine surovin — najbolj drastični primeri za to so bili kava, kakav, čaj, juta — praviloma ne segajo čez tretjino drobnoprodajnih cen teh surovin v državah, ki so jih uvozile. Prav na dnu je kava, ki je najpogosteje tarča borznih manipulacij in katere preračunana povprečna izvozna cena, denimo, v Zahodni Nemčiji, doseže le 18 ali 19 odstotkov vrednosti, po kateri jo tamkajšnjim kupcem ponuja trgovina na drobno.

Manipulacije s kavo

Razlika v ceni je v največji meri kajpada odvisna od proračunske politike države, ki je surovino kupila in ugotovila, da lahko zaradi živahnega povpraševanja postavi povsem drugačno ceno in tako razreši del domačih gospodarskih težav. To počenjajo vse razvite in srednje razvite države — tudi Jugoslavija ni izjema — in zaradi pogostosti takšne prakse navadno ne vidimo vseh posledic zidanja cen. Toda uravnavanje povpraševanja po uvoženih surovinah z nesorazmernim višanjem cen je v končni posledici vselej udarec uvoznikom. To se je jasno pokazalo vedno, kadar se je cena surovine zaradi slabe letine, večjih nakupov ali drugih razlogov povzpela čez kritično mejo, do katere so jo bili kupci pripravljali kupovati. Ko se je pred leti kava zelo podražila, razvite države praviloma niso poravnale razlike v ceni z zmanjševanjem fiskalnih obremenitev in tako državam v razvoju še naprej omogočile enakomerno prilivanje dohodkov, temveč so zmanjševale potrošnjo. To pa je po splošnem mnenju že protekcionistični ukrep.

Podobna kršenja načel držav v razvoju, po katerih morajo imeti kupci in prodajalci enakopravne pogoje za razvoj svojih gospodarstev, je opaziti tudi drugod. Kovinska borza, kjer cene surovin letos rušijo vse stare rekorde, bi — če se razmerja med kupci in prodajalci ne bodo pravočasno uravnovesila — lahko kaj kmalu postala

zelo vroče leglo kriz. Baker, tona zanj je marca lani stala 705 britanskih funtov, je bil letos že 1.075 funtov, svinec, ki je bil lani po 314 funtov, je letos 577 funtov, kositer je bil po 5870 funtov, letos je 7340 funtov, fina unča platine je bila po 144 funtov, letos pa je 164 funtov. Podobnih primerov bi lahko našli na desetine.

Nestabilne cene na trgu surovin so v škodo tako kupcem kot prodajalcem. Nenadzorovani skoki cen niso v interesu nobene strani. Države v razvoju resda dobijo nekaj večji dohodek, toda ne vedo, za koliko bodo razviti kupci za povračilo podražili svojo tehnologijo in industrijske izdelke,

Mehanizem surovinskega sklada

Sklad integralnega programa za surovine bi imel po zdajšnjih načrtih dve blagajniški okenci. Pri prvem okencu, za katerim bi bilo na voljo 400 milijonov dolarjev, bi financirali vse, kar sodi v sporazume o posamičnih 18 surovinah. S tem denarjem bi intervenirali na trgu surovin, ko bi cene preokročile zgornjo ali spodnjo mejo, ki bi jo določili. Če bodo surovine predrage, jih bodo zbile dodatne količine surovin iz mednarodnih regulacijskih zalog, če bodo prejezke, jih bo sklad odkupil in tako zmanjšal ponudbo in zvišal ceno.

Iz drugega okenca bi države članice sklada dobile denar za vse druge namene, ki jih predvideva sklad. Gre za raziskave o razvoju, za izboljšanje storilnosti, organiziranje tržišča in druge ukrepe, s katerimi bi izboljšali ponudbo surovin in jim zagotovili dolgoročno perspektivo. Pri drugem okencu bi bilo na voljo 350 milijonov dolarjev, delno bi bili to neposredni prispevki vlad, tako kot bi to veljalo za prvo okence, deloma pa bi se sem stekali prostovoljni prispevki držav članic.

po drugi strani pa se pomena surovin zavedajo tudi industrijske države, katerih delovalne industrije bi brez njih ne preživele.

Baker v državnih blagajnah

Da bi se otrsli odvisnosti od nenadzorovanega trga, so razviti pričeli razmišljati, kako zagotoviti nemoteno oskrbo s surovinami. V ZRN se je nedavno o tem vprašanju razplamtela dolga polemika in predlagano je bilo, da bi namesto bolj ali manj

nezanesljivih deviz pričela država za državne rezerve kupovati in skladiščiti poleg zlata še baker, kositer in druge surovine, katerih vrednost je očitno obstojnejša.

Strah, da bi zaradi nerada na trgu nenadoma zmanjkalo surovin, ki jih potrebuje industrija, je prisilil vladne ekonomiste razvitih držav v iskanje poti iz zdajšnje zmede. V ZDA je skupina izvedencev v posebnih študijah ocenila, da bi za brzdanje cen bakra morali oblikovati letne zaloge najmanj milijon ton bakra, ki bi po zdajšnjih cenah na londonski borzi in po zadnjem tečaju dolarja, stale več kot 2,2 milijarde dolarjev. Podobno so razmišljali tudi zahodni Nemci in v neki lanski analizi izračunali, da bi se letni stroški vzdrževanja rezerv ducata surovin, ki so najbolj potrebne nemški industriji, povzpeli na približno 2 milijardi mark ali okrog milijardo dolarjev.

Toda tudi če bi ZDA ali ZRN uspele zbrati tolikšen denar, kar je zelo malo verjetno, bi le kratkoročno rešile svoje težave. Uravnavanje trga surovin vsekakor ni vprašanje, ki bi ga lahko izolirano reševala samo ena stran. Zato temelj preseneča kratkovidno obotavljanje, s katerim industrijsko razviti soglašajo s pogajanjem o stabilizaciji cen surovin.

Integralni program 18 surovin

Četrto zasedanje UNCTAD maja 1976 v Nairobiju je po maratonskih zasedanjih, vročih polemikah in mnogih razočaranjih končno le doseglo soglasje o načelih posebnega programa, ki bi cene 18 najpomembnejših surovin reguliral integralno, oziroma na svetovni ravni. Jedro tega integralnega programa naj bi bil skupni sklad za surovine, ki naj bi bil hkrati tudi pomemben instrument za uveljavitev novega mednarodnega gospodarskega reda.

Tri leta po Nairobiju, ko je skorajda kazalo, da so vsi napor držav v razvoju jalovi in da bo treba vprašanje zastaviti še enkrat, toda s povsem drugačno ostrino, in to na 5. UNCTAD, ki bo čez nekaj tednov v Manili, je prišlo do delne rešitve problema. V Ženevi so pred dnevi predstavniki 101 države sprejeli resolucijo o ustanovitvi sklada za surovine, ki bo poglaviti vir sredstev za financiranje dejavnosti, potrebnih za stabilizacijo cen surovin.

Storjen korak v Ženevi je sicer majhen, toda pomemben. »Doseženo soglasje kaže, da so razvite države sprevidele, da je sklad nujno potreben in da je proces spreminjanja mednarodnih gospodarskih odnosov dandanes neizogiben, ker bi bilo sicer nemogoče uveljaviti mednarodno gospodarsko sodelovanje na enakopravnih načelih in rešiti pomembna mednarodna vprašanja.« je uspeh v Ženevi komentiral vodja jugoslovanske delegacije dr. Marko Vrhunec.

Kakorkoli, ženevski sklep se je za zdaj ustavil komajda pri načelni resoluciji. Sklad naj bi bil ustanovljen do konca leta, in kajpada nič prej kot tedaj, in pozneje, ko bo mogoče oceniti njegovo učinkovitost, ne bo jasno, ali je bil z njim resnično uresničen eden najpomembnejših sklepov konference neuvrščenih v Colombu. Vsekakor je odločitev o pričetku izpolnjevanja integralnega programa za surovine pet minut pred dvanajsto razbremenila dnevi red 5. UNCTAD v Manili in ustvarila ugodnejše vzdušje za reševanje drugih problemov uveljavljanja novega mednarodnega gospodarskega reda, vendar še zdaleč ni pričakovati, da bo zdaj stabiliziranje cen surovin gladko steklo.

Dobljena je samo prva bitka

Resnici na ljubo, države v razvoju niso zadovoljne z vsemi sprejetimi določili o skupnem skladu, kajti marsikaj so morale sprejeti le zaradi kompromisa. Sprejeta

različica sklada je komajda senca tistega, kar je pred ženevskim sestankom kot njegov cilj označil generalni sekretar UNCTAD Gamani Korea. Korea je tedaj omenil, da bi bil uspeh, če bi članice zbrale v sklad 3 milijarde dolarjev, to je polovico od 6 milijard, na kolikor so ocenili potrebe sklada. Finančna sredstva, za katera so se udeleženci uspešno dogovorili v Ženevi, so nekajkrat manjša — 750 milijonov dolarjev.

Kapital sklada je torej precej skromnejši, kot so pričakovale države v razvoju. Z njim bo težko uresničiti normalno delova-

nje sklada, hkrati pa tudi še ni do konca razčiščeno več vprašanj, med njimi tudi način vodenja institucije. Razen tega bo mehanizem sklada lahko stekel, šele ko bodo oblikovani posebni sporazumi za vsako od 18 surovin integralnega programa. Doslej so že bili doseženi takšni sporazumi za kositer, kakav, kavo in sladkor, kmalu bo bržkone parafiran tudi sporazum, ki bo zaščitil države proizvajalke naravnega kavčuka, drugod pa čaka pogajalce še vedno težko delo.

Dobljena je bila tedaj kvečjemu prva od kopice bitk, ki v naslednjih mesecih čakajo države v razvoju. Mnogo rešitev je ostalo nedorečenih in mnogo ciljev nedoseženih. Toda zato je bila v Ženevi prav gotovo dosežena pomembna psihološka in politična zmaga. Sprejetjem zamisli o integralnem programu surovin je industrijski Zahod končno popustil v zahtevah, da odnose med kupci in prodajalci surovin urejajo nevidni »svobodni trg« in borzni meštarji. S tem pa so države v razvoju dobile širši maneverski prostor za nove bitke pri vzpostavljanju drugačnega mednarodnega gospodarskega reda.

Dušan Snoj

Kava je (foto dokumentacija Dela)

Ohridu še dalo govoriti, da pa Italija zahteva, da se njena meja pomakne čim bolj na vzhod, iz ekonomskih in še zlasti iz vojaških razlogov, in da ta želja temelji na etnični sestavi prebivalstva. Dejal je še, da mora biti Hrvaška tesno povezana z Italijo prek personalne unije. Ribbentrop pa je rekel, da se mora o tem pogovoriti s Hitlerjem, in vprašal: »Ali so to Hrvati predlagali Italiji?« Očitno je bilo, da Nemčija ne želi odstopiti Italiji ozemlja NDH za interesno sfero.

Sestanek se je končal 22. aprila. Ribbentrop je obvestil Ciana, da je dobil Hitlerjev odgovor na Mussolinijeve predloge. Hitler je bil pripravljen prepuusti Mussoliniju, da na Hrvaškem uredi politična vprašanja, njegva pa je bolj zanimala ekonomska plat. Obetal si je, da veliko jugoslovansko ozemlje postane dragocen vir surovin za Nemčijo in da bo vojaških operacij tam čim prej konec, saj so prizadevale že precej škode. Ribbentrop je našteval, katere rudnike v Makedoniji, na Kosovu in v Dalmaciji želi Nemčija imeti pod svojim nadzorstvom. Opozoril je, da je treba v Hrvaški in Grčiji tako urediti stvari, da bi se izognili najhujšemu. Ko so prišle na vrsto bolgarske zahteve v zahodni Makedoniji, je Ciano pripomnil, da se tam utegne pojaviti močna opozicija proti Bolgarom in albanskemu prebivalstvu.

Nemška in italijanska diplomacija sta izmenjavali mnenja še v naslednjih dveh dneh in 24. aprila so sestavili skupni memorandum. Italiji so priznali pravico do

personalne unije s Hrvaško in pravico do aneksije Dalmacije. Albanske meje so se razširile na račun Grčije, Makedonije in Srbije, do Bujanovca in skoraj do Vranja. Bolgarske pretenzije na zahodno Makedonijo so zavrnili, Bolgarija pa je dobila Ohrid. Nemška vojska je zasedla Banat, madžarska pa Bačko, Baranjo, Medmurje in Prekmurje. Nemška okupacijska ceno je zajemala več kot pol NDH, kraje, najbolj bogate z rudami in žitom, in segala južno od Zagreba do Bosanskega Novoga, pa južno od Banjaluke, Bugojna, Fojnice, planine Treskavice in Jahorine do Ruda v Sandžaku. Bolgarija je dobila del jugovzhodne Srbije: od Stare planine in zahodno od Pirota do Vlasotincev, pa še Predajene in Vranje. Toda s tem ni bila zadovoljna in kralj Boris je 4. maja posredoval, da bi bolgarska aneksijsko ceno v Srbiji povečali. Nemška vlada je v to privolila, o podrobnostih pa naj bi se pomenili pozneje.

Vendar se niso nasprotja med državami osi tudi okoli tako domenjane razdelitve Jugoslavije vsa vojna leta prav nič poglobila, temveč so se še zaostala. V vojni proti fašističnim državam osi so se združile države z različnimi družbenimi sistemi in konec je bilo tudi stare sovražnosti kapitalističnih držav do Sovjetske zveze. A to je bil edini izhod, da se svet resni fašistične nadvlade in se znebi nevarnosti zasuženja.

Vendar pa so države kaj različno nosile vojno breme. Od zahodnih držav so naj-

manj žrtev imele ZDA, ki so hkrati najbolj naglo industrijsko napredovale prav v vojnih letih. Anglija se je hudo izčrpavala, ko je branila otok pred nenehnim Hitlerjevim bombardiranjem in reševala svojo mornarico, ki jo je vojna zdesetkala. Francija je bila okupirana in razdejana od vojne vihere, Sovjetska zveza pa opustošena na območju, kjer je živelo 45 odstotkov njenega prebivalstva in kjer je imela tretjino svoje industrije. Povrh je prispevala še največ človeških žrtev; po uradnih ocenah je imela 20 milijonov mrtvih, po neuradnih pa celo več kot 25 milijonov.

Pri doseganju svojih vojnih ciljev so tudi zavezniški sklepalci sporazume o bodoči razdelitvi sveta, o svojih interesnih sferah. V letih vojne so med njimi naraščala nasprotja in se še povečevala, ko je moč nekaterih usihala in se pri drugih krepila, v srdstih in izčrpavajočih bojih. In tako sta ZDA in ZSSR postali ob koncu vojne velesili, a Evropa z nekdanjimi velikimi kolonialnimi cesarstvi, kakršna so bila Anglija, Francija, Nizozemska in druge države, je prvič v zgodovini prenehala biti celina, s katere se je vladalo svetu. To vlogo sta zdaj prevzeli veliki državi, od katerih je bila prva zunaj Evrope: ZDA, druga: ZSSR, pa je bila le deloma evropska država, saj je večji del njenega ozemlja, pa najbolj bogat vir naravnih bogastev, segal v Azijo, od Urala do Vladivostoka.

Izpopolnjena vojna tehnika, zlasti jedrskega orožja, čedalje globlji prepad, ki je

ločeval gospodarsko razvite od nerazvitih držav po svetu — kljub vse nagleje prebujajoči se zavesti narodov, da ima vsakdo pravico do suverenosti — vse to je bila voda na mlin politike interesnih sfer. Poleg tega se je skalilo ravnotežje med velesilami — v primerjavi z onim iz leta 1939. Ko je razpadel kolonialni sistem, pa je nastal vakuum, ki sta ga velesili želeli čimprej zapolniti. Ob izražanju pretenzij je zato prihajalo med njima pogosto do konfliktov. A obema je bilo jasno, da spornih vprašanj ni moč urejati z medsebojnimi oboježenimi spopadi, temveč da bo to treba storiti z novo »pametno delitvijo« med glavnimi pretendentmi na svetovno gospodarstvo — s sporazumom o interesnih sferah — kot je bilo že tolikokrat storjeno v devetnajstem in dvajsetem stoletju...

Če pobrskamo po historiatu ponudb in pogajanj za sklenitev sporazumov o interesnih sferah med drugo svetovno vojno, vidimo, da sta zahodni sili ZDA in Anglija od nemškega napada na ZSSR menili, da se je ravnotežje prevesilo na njuno stran; nikakršne pobude nista želeli dati Sovjetski zvezi pri bodoči delitvi sveta. Anglija je bila prepričana, da bo lahko obdržala ravnotežje na evropski celini. Mislija je, da bo vzhodni Evropi spet lahko vzpostavila cordon sanitaire okoli ZSSR, kot je bilo po prvi svetovni vojni. Britanska diplomacija je zato dala vedeti vsem zavezniškim vladam, katerih države so se pokorile sili osi, da morajo sklepati zveze med seboj.

ZSSR je bila v prvi fazi vojne v precej bolj težavnem položaju in je poskušala pripraviti svoje partnerje v protihitlerjevski koaliciji, da je treba zastaviti temelje za ureditev povojnih odnosov, k čemur je sodil tudi sporazum o interesnih sferah, še posebej zanimivih v vzhodni Evropi. Kot pričajo nekateri angleški dokumenti, je Stalin še tik pred nemškim napadom na ZSSR omenjal v pogovoru z angleškim veleposlanikom Crippsom, da bi bilo treba skleniti tak sporazum. In le nekaj dni po napadu se je Molotov spet obrnil na Angleže s predlogom, da bi se taki pogovori nadaljevali.

Kot se je pozneje spreminjalo razmerje sil, so se menjavale tudi vloge pobudnikov za sporazum o interesnih sferah. ZSSR je navzile črnodelne predvidevanjem svojih partnerjev zadržala vse napade in po bitki pri Stalingradu je prešla na vzhodni fronti v ofenzivo. Tedaj se je angleška diplomacija znašla v manj rožnatem položaju. Če skrbno pregledamo dokumente iz angleških arhivov, odkrijemo, da je pobuda za sklenitev definitivnega sporazuma o interesnih sferah, posebej v vzhodni Evropi, na koncu prišla iz Londona. Ameriška vlada, ki je bila v javni retoriki tako odločno proti tajni diplomaciji in interesnim sferam, se je precej potrudila — to je bil prvi korak, ko je decembra 1941 stopila v vojno — da si zagotovi tiste dele sveta, o katerih so njeni gospodarski in vojaški strokovnjaki menili, da bodo v prihodnjih desetletjih najbolj dragoceni.

Predsednik Roosevelt je začel tako, da je izpodrinil vpliv angleških naftnih družb v Saudski Arabiji in da je postavil na njihovo mesto ameriške.

Ko pa se je leta 1944 Churchill lotil odločne akcije, da sklene sporazum s Stalinom o razdelitvi vzhodne Evrope na interesne sfere, je bil Roosevelt precej zadržan. Pa ne zaradi tega, ker bi nasprotoval takemu koraku, temveč, ker ni bil udeležen pri pogajanjih. Poskušal je spraviti Sovjetsko zvezo v vojno proti Japonski in pravzaprav je ponujal Stalinu posebne sporazume o interesnih sferah na Daljnem vzhodu...

Dejderj zatem preide k posameznim nadobnostim o zavezniškem dogovarjanju med drugo svetovno vojno in opozarja, da na srečanjih velike trojice v Teheranu, Jalti in Potsdamu niso izoblikovali — razen uradnih sporočil — nikakršnih uradnih sklepov, ki bi jih sprejeli vsi trije državni. V praksi je bilo, da je vsaka država naredila svoj zapisnik s planarne seje (nekateri, kot na primer ZDA, tudi po več verzij, saj je vsaka veja ameriške administracije pripravila svojo). Zato je danes toliko neujemanj — ne med objavljenimi variantami uradnih zapisnikov, temveč celo med posameznimi ameriški različicami... A o najbolj pomembnih sestankih, sprva v troje in proti koncu vojne v dvoje (Roosevelt—Stalin), ki so potekali med planarnimi sejmami, ni nikakršnih zapisnikov. Ohranile so se le blede verzije ali tolmachenja, zapisana v teh ali onih spominih.

S poti po Sovjetski zvezi

Velika bogastva male zemlje

Kuban je reka in dežela, žitnica Ruske federacije – Mesto heroj po 30 letih

MOSKVA, aprila (od našega moskovskega dopisnika) – Kuban je predvsem reka, ki izvira v osrednjem Kavkazu in se izliva v Azovsko morje. Vmes pa namaka izredno plodno in bogato deželo z do tri metre debelo črno prstjo. Po reki se imenuje tudi ta pokrajina; administrativno se deželi reče Krasnodarski kraj, ki je sestavni del Ruske sovjetske federacije.

Meri 83.600 kvadratnih kilometrov, kar je za dobre štiri Slovenije, prebivalcev pa šteje 4,6 milijona. Zdaj so pridelali okrog 900.000 ton ríza, prihodnje leto, če ne že letos pa milijon ton.

Dve muhi na en mah

Prebivalci so večinoma Rusi in Ukrajinci, več Rusov kot Ukrajincev, toda pripovedujejo, da se dežela »ukrajinizira«, da se jezika mešata, da prevzemajo ljudje narodno bogastvo obeh. Prvotni prebivalci pa so Adigejci ali Čerkezi, kakor jim tudi pravijo, ki imajo južneje svojo avtonomno oblast. Tako v ljudstvu še žive krajevna imena v jeziku Čerkeзов, četudi so že nova. Rusi in Ukrajinci so se naselili v teh krajih zlasti v 19. stoletju in so v glavnem potomci Kozakov. Kozakom je carica Katarina podarila v glavnem prazno zemljo vse od Azovskega morja do Kavkaza (od tod ime Jekaterinodar, ki se je po revoluciji preimenovalo v Krasnodar – dar rdeče armade). Tako je carica ubila dve muhi na en mah. Znebila se je nepokornih kozakov in ubranila meje na Kavkazu.

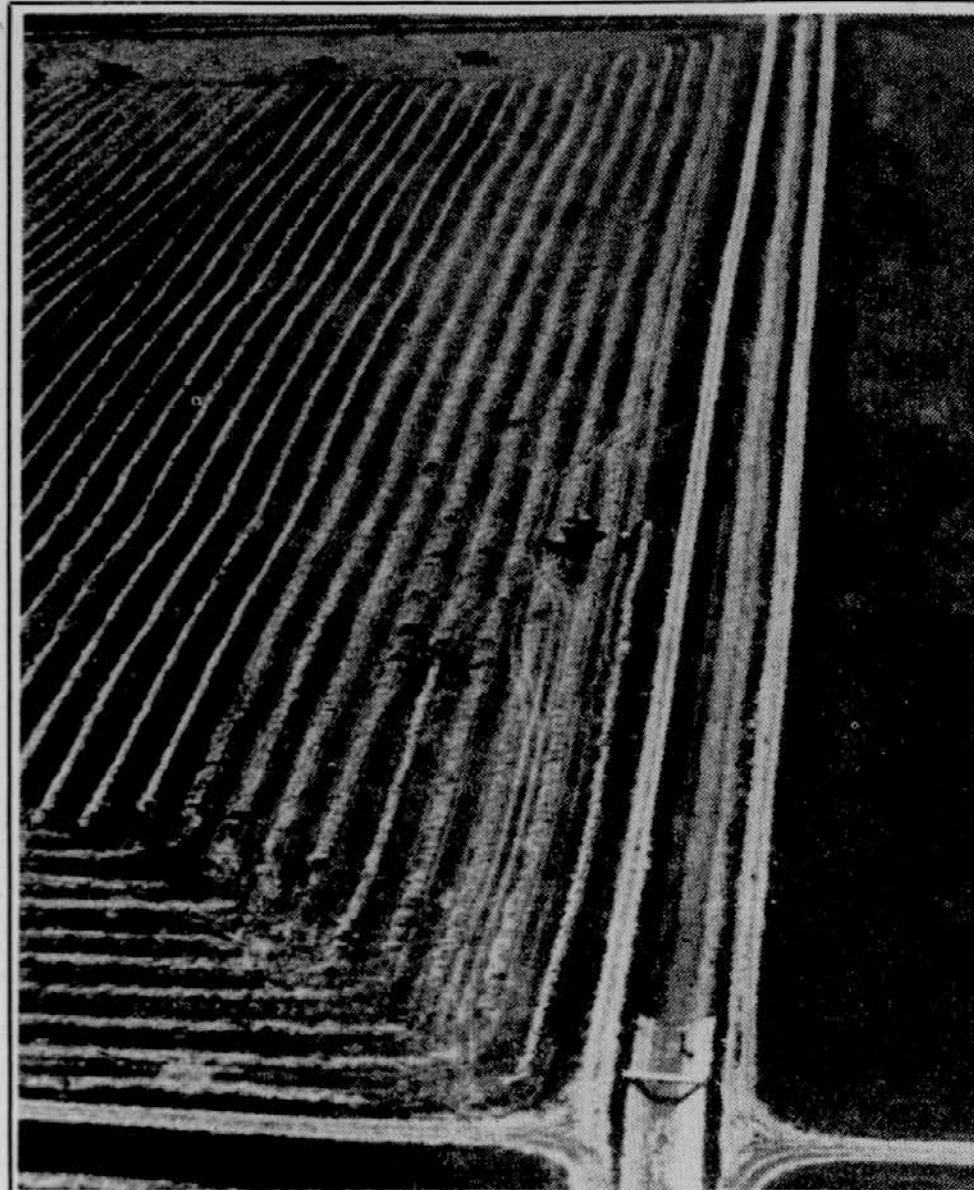
Prvi je začel gojiti na Kubanu ríz neki kozak Folimovič. V muzeju sovhosa »Krasnoarmejski«, ríževe prestolnice Kubana,

hranijo njegovo fotografijo. Pravi Rus v škornjih in rubaški sedi za mizo pred lesenimi hišo, obkrožen s številno družino. Bil je očito odprte glave, saj je, kot je takrat poročal časnik »Melnik«, potoval celo v Perzijo po ríževo seme. Zgodovini je njegovo ime ohranil tamkajšnji dnevnik »Kubanski kurir«, ki je leta 1910 zapisal, kako je Folimovič uspel pridelati ríz na dveh ali treh desetinah zemlje.

Toda bančni uradnik Kohl je bil še podjetnejši. Ta je nakupil precej močvirnat in z grmovjem porasčeno zemljo, jo očistil in posejal ríz kar na 30 ha in pridelal – po 30 centov ríza na hektar, za takratne razmere naravnost velikanska številka. Ti podatki so ohranjeni zgodovini, ker predstavljajo prvi pisani dokument o pridelovanju ríza na Kubanskem, s čimer pa ni rečeno, da ríza ni kdo prideloval že prej.

Pri 33 rubljih 18 rubljev dobička

Sovhos »Krasnoarmejski« – po naše bi rekli državni kmetijski kombinat – ima torej tudi svoj muzej. Predvsem pa ima direktorja, širokoplečnega silaka, ki je prav tiste dni, ko smo v skupini tujih novinarjev obiskali ta sovhos, praznovati sedemdesetletnico. Nositelc ordena rdeče zastave, heroj socialističnega dela in zaslužni agronom RSTSR Aleksej Isajevič Majstrenko

Kubanska polja (foto dokumentacija Dela)

je človek z lastnostmi, ki jih v tukajšnjih razmerah pripisujejo »masovikom«, s polno besedi in neposrednostjo, ki sega že čez rob običajne priljudnosti, ki pa ima nesporno vse niti sovhosa osebno v svojih rokah in se njegove želje dobesedno izpolnjujejo na mig. To smo videli. To je treba povedati, kajti njegova zasluga je v glavnem, da je »Krasnoarmejski« dosegel tolikšen gospodarski razcvet. Leta 1956 so namreč združili tri sovhose, vse z izgubo, v enega in Majstrenka postavili za direktorja. Zdjaj ima sovhos na leto po 10 milijonov rubljev dobička, kar je za sovjetske razmere naravnost velikanska številka.

V sovhosu je zaposlenih 2700 delavcev, povprečna plača pa je 170 rubljev, kar je za 10 rubljev več, kot znaša povprečje v sovjetskem gospodarstvu. Pridelovalci ríza zaslužijo po 250 do 300 rubljev povprečno, začetni agronom dobi 120 rubljev na mesec. Seveda pa to niso običajni »poljedelci, ampak so kvalificirani strojniki in traktoristi. Sovhos se pohvali s tem, da pri pridelovanju ríza sploh ni človeške roke. Vse opravijo s stroji. Praše in gnoje pa tudi z letali Aeroflota. Direktor je povedal, da zadnja leta tudi ob neugodnih vremenskih razmerah ne pridelajo manj kot 60 centov ríza na hektar. Lani, ko je bilo veliko moče, za ríz v času zorenja vsekakor preveč, so pridelali po 62

centov na ha. V propagandnem prospektu, ki ga je izdal »Inturist« samo o tem sovhosu, piše, da je povprečni pridelek celo 70 centov na hektar.

Lastna cena pridelave ríza je 15 rubljev za cent, 18 rubljev pa za dobičkom. Na dveh delih prideluje lucerno, na petih pa ríz (kolobarjenje). Poleg tega se na sovhosu ukvarjajo še z živinorejo. Imajo 5400 glav goveje živine, od tega je 1600 krav, ki dajo povprečno 5.013 litrov mleka na kravo. Cent mleka jih stane 21,25 rublja, od države dobijo okoli 25 rubljev, odvisno od maščobnosti. Poleg tega redijo še čistokrvne konje, od ponijev do dirkačev in plemenitih arabev do ukrajinskih kobil, ki dajejo po 4000 litrov mleka. V konjeriji se specializirajo v dveh smereh – v vrzjo čistokrvnih plemenjakov in kobil-mlekaric. Na trg nameravajo pošiljati večje količine kumisa.

Ukvarjajo se tudi s sadjarstvom. Jabolka so odlična, ríževo vino pa je motno, neprijetno kislastega okusa in človek ima občutek, da te bo zdaj zdaj zbolela glava. Približno milijon rubljev dobička razdelijo na leto med najboljšje delavce. V hranilnici sovhosa imajo delavci 3,5 milijona rubljev. Problemov z jaslmi in vrtci sploh nimajo, saj je v njih dovolj prostora za vse malčke. Imajo pokrito manjšo, ki je večja od naše v Lipici, pokrit bazen, asfaltiran

stadion, poleg osnovnih in treh srednjih šol še glasbeno šolo in tudi igralsko, zakaj »ne bomo hodili v Krasnodar – vse hočemo imeti doma«, pravi direktor Majstrenko. Imajo tudi umetniško galerijo z več kot 500 umetniškimi deli sovjetskih mojstrov. Pionirski tabor ob Črnem morju ima 480 postelj. Poleg tega imajo še počitniški dom z velikim parkom v območju sovhosa.

Seveda se samo po sebi ponudi vprašanje, zakaj je ta sovhos tako uspešen, da se skorajda koplje v denarju; je namreč tudi vzor sovhosa, kamor vodijo delegacije. Nemara ima direktorjeva beseda tolikšno težo, da zaleže v najrazličnejših »merodajnih« forumih, ki določajo planske naloge in ki po planu razporejajo stroje, material in investicije. To je seveda le ena plat. Druga je, da je zbral okrog sebe skupino strokovnjakov, ki si skladno prizadevajo za razcvet proizvodnje. In tretja, po mojem tudi poglavitna, je ta, da nimajo težav z anuitetami in s stroški kapitala. Krediti niso krediti, niso namreč obrestovani. Še večji del začetnih investicij pa predstavlja infrastruktura »po planu«, ki ne bremeni sovhosa, ampak je državni strošek.

Začetne investicije so kar obsežne, saj gre za ureditev riževih polj, se pravi namakanje. Še prej pa je bilo treba posekati in počistiti makijo. V jezerskem vodnem zbiralniku je 3,6 milijarde kubičnih metrov vode, če omenimo le to infrastrukturo investicijo z jezovi, prekopi in zapornicami. Težav z rezervnimi deli za kmetijsko mehanizacijo po njihovih besedah nimajo, pa tudi ne z umetnimi gnojili, s tovornjaki, s stanovanji. Tako zatrujejo. Toliko večje vprašanje je potem, zakaj tudi na drugih sovhozih in kolhozih široke Sovjetske zveze stvar ne teče tako in so kmetijski problemi med najtežjimi v sovjetskem gospodarstvu.

Ali je mogoče problem pojasniti z diferencialno rento, ki na Kubanskem, kjer so zelo ugodne klimatske razmere in črnico, nikakor ni majhna.

Pozimi do –40, poleti do +42 C

Predvsem je podnebje sorazmerno toplo in dovolj vlažno, četudi z ostrimi razlikami – pozimi tudi do –40, poleti do +42 stopinj Celzija. Padavine so spomladni in poleti. Spomladni so zgodnje in toplomer sklopi februarja že do 20 stopinj nad ničlo. Pokrajina je v dveh tretjinah ravnina, v spodnji tretjini ob Črnem morju pa že gorata. Od Azovskega morja proti jugovzhodu se dviga hrbet velikega Kavkaza, ki se povzpe tudi čez 3000 metrov, kolikor ga je namreč v Krasnodarskem kraju. Elbrus je v osrčju s svojimi 5.633 metri in ga imajo tudi za najvišjo goro Evrope. Tako ima Krasnodarski kraj gori v gorah alpsko podnebje, ob Črnem morju pa že subtropsko. Tam namreč, kjer je Kavkaz že toliko visok, da zapre pot mrzlemu in suhem severovzhodniku, ki mu pravijo po nemško ostvind. Le-ta zlasti pozimi razsaja po obali okrog Novorosijska in je letos februarja napravil zelo veliko škodo, ruval dreve, odkrival strehe, podiral daljnogvede. Očitno so škodo zelo hitro popravili, saj zdaj ni nikjer opaziti razdejavanja.

Zaradi take lege je Krasnodarski kraj znan kot tista najvernejša dežela ruske federacije, kjer je pridelujejo čaj. Trdijo, da je izjemno dober in da ga je moč primerjati z gruzinskim.

Krasnodarski kraj je žitnica ruske federacije, saj pridelajo povprečno po 40 centov pšenice na hektar in skupaj čez 4 milijone ton žita in koruze, 2 milijona ton sladkorne pese, poldrug milijon ton mleka, mili-

jardo jajc. Vsaka deveta tona žita, vsaka deseta zelenjava, vsaka druga sadja in grozdja, vsaka dvajseta tona mesa je iz Krasnodarskega kraja v ruski federaciji.

Čudovite gore in zavetrno Črno morje s sloviti letovišči, kot sta, na primer, Soči in Tuapse, so značilnosti bogastva dežele kontrastov. Krasnodarski kraj pa je znan tudi po bogatih nahajališčih nafte in naravnega plina, kamene soli, kremenčevega peska, živega srebra in laporja. To seveda opredeljuje tudi vso gospodarsko dejavnost dežele, kjer zavzema zdaj kmetijstvo tudi po prebivalstvu prvo mesto, ne pa tudi po dohodku. Znamenite so cementarne v Novorosijsku, kjer izdelajo po 4,5 milijona ton visokakovostnega cementa na leto. Industrijno pa poleg težke v Krasnodaru obeležuje zlasti tekstilna in druga lahka industrija. Ob nafti je tudi kemična industrija.

Krasnodarski kraj je postal znamenit v Sovjetski zvezi zlasti zadnje čase, potem ko je Leonid Brežnev napisal knjigo »Mala zemlja«, ki predstavlja skupaj z drugimi njegovimi deli gradivo za vse partijske delavce in člane. V njej je opisal boje v Novorosijsku, ko so se Hitlerjeve čete morale ustaviti v svojem prodiranju na Kavkaz in se obrniti nazaj.

»Mala zemlja«

Najbolj znamenito je bilo izkrcanje sovjetskih enot južno od Novorosijska, enem izmed največjih sovjetskih pristanišč ob Črnem morju. V njem lahko pristajajo zdaj največji tankerji, saj je morje dovolj globoko, in natovorijo zdaj 40 milijonov ton nafte ter 30 milijonov ton drugega tovora. Seveda je bilo to pristanišče pomembno tudi za Hitlerjeve glavni štab.

Bilo je dobro utrjeno, poleg tega pa še zavarovano z gorskimi hrbtom, na drobno posejanim s topovi in drugim daljnometnim orožjem. Vsega skupaj meri ta prostor nekaj kvadratnih kilometrov. Boj je trajal polnih sedem mesecev, najhuje pa je bilo februarja 1943. Pripovedujejo, da je na ta kosček zemlje padlo po 1250 kg granat bomb in min na vsakega sovjetskega vojaka. Zdjaj je ves ta prostor spominski park in so pustili vse tako, kot je bilo takrat. Postavili so vrsto spomenikov, med katerimi je nedvomno najbolj pretresljiv tisti iz zvarjenih šrapnelov, raztrženih bomb, granat in min.

Naši skupini novinarjev so omogočili pogovor z dvema veteranom – z borbo Marijo Aleksejevno in partizanom Aleksejem Morozovom. Morozov je zdaj star 69 let in upokojen. Na pogovor je prišel v uniformi sovjetskega mornariškega oficirja. Kot partizan odreda »Ostvind« se je 59 dni bil na tem majhnem kosčku zemlje. Vsa njegova pripoved je bila zaobsežena v eni sami besedi: strašno. Prvi desant 3. februarja se ni posrečilo, kajti pritisnil je vihar, pravi »ostvind«, in ladje so se morale umakniti v neurju. Potem so z morja jurišali po planem v dežju granat in bomb ter konjši strojnici.

Ameriški kolega je na tiskovni konferenci spraševal, zakaj je dobil Novorosijsk odličje narodnega heroja šele 30 let po vojni. Najprej so mu odgovorili, da tu vprašanje ni umestno, potem pa so pojasnili, da je bilo treba toliko časa preučevati arhivsko gradivo in ga seveda tudi zbirati. To je povedal tudi partizan Morozov, ki je bil pred vojno ključavničar, po vojni, in potem ko se je izšolal, pa poveljnik pristaniške flote v Novorosijsku.

Vlado Jarc

V beograjskih gledališčih

Svetli žarki v temi sezone

Zmanjkalo je ustvarjalnosti in zavzetosti, ni iskanja in hotenja

Dejstvo, da selektor letošnjega Sterijinega pozorja ni upošteval niti ene predstave z odrov »velikih« beograjskih gledališč, samo po sebi govori o povprečju, v katero tone beograjsko gledališko življenje.

Lahko se s tako selektorjevo odločitvijo strinjamo ali ne, to je vseeno, toda mar ta odločitev govori o tem, da je beograjskim gledališčem zmanjkalo večjih ambicij, da se gledališki umetniki, posebno režiserji, zadovoljujejo z uprizarjanjem bolj ali manj solidnih predstav, ki lahko le poredkoma tudi navdušijo častilce gledališke umetnosti? V letošnji sezoni resnično ni bilo niti ene velike predstave, ki bi »žela« komplimente kritike in aplavze gledalcev.

Če smo lahko zadovoljni s tem, koliko in

kako je na beograjskem odru zastopana domača dramaturgija, pa nas ne morejo ogreti niti režijske postavitve teh del niti igralske stvaritve. Zmanjkalo je ustvarjalnega zamaha in zavzetosti, ni iskanja in hotenja, da bi našli nove oblike, ko gre za klasična dela, ali da bi nova dela uprizorili izvirno, na način, ki bi samoumevno označeval tudi prelom s konvencionalnim. Spričo tega sta dve nedavni predstavi prinesli kolikor toliko osvežitve: prvi uprizoritev komedije »Gospa Olga« Milutina Bojića na odru Narodnega pozorišta, ki je šestdeset let po njenem nastanku vsekakor re-

pertoarna poteza, kakršno je treba brez pomislekov pozdraviti in jo podpreti, drugič pa je bil zelo uspešen gledališki debut znanega timskega režiserja Aleksandra Petrovića, ki je za »Atelje 212« zrežiral svojo priredbo povesti »Pasje srce« Mihaila Bulgakova.

Premiera po 65 letih

Znani srbski pesnik, gledališki in književni kritik Milutin Bojić (1892–1917) je bil star komaj trindvajset let, ko je napisal komedijo v treh dejanjih »Gospa Olga« in jo ponudil beograjskemu Narodnemu pozorištu. Če že Bojić ni imel dovolj izkušenj, pa je bil dovolj nadarjen, da je v dramski obliki pokazal nekatere značilne pojave iz življenja tedanje meščanske družbe. Bil je mlad in zato je iskreno in pogumno brez ovinkov spregovoril o tem, kakšni odnosi se v resnici najpogosteje skrivajo za fasado uspešnih in ustaljenih meščanskih zakonov v okviru družbene ureditve, ki se je šele oblikovala in razvijala. Če rezultat njegovega prikaza zakonskih in družinskih odnosov ni prinesel neke perspektivne rešitve, pa je vsaj opozoril na skorajda vse nezdružljive simptome, ki so se takrat zajedli tako v starejše kot v mlajše generacije.

Gre za to, kakšne posledice rodi meščanska morala, zasnovana med drugim na lažnem videzu v družbi, vtem ko se bistvo medsebojnih odnosov, tako v okviru družine kakor tudi v širšem okviru, prikrija za to lažno vnanostjo. Meščanska družbena laž je nujno vtisnila neizbrisne sledove in zapustila posledice v družini, in ta problem je Bojić v komediji »Gospa Olga« zelo subtilno obdelal, pri čemer mu ni manjkalo bistrih duha.

»Gospa Olga« kaže veliko podobnosti z deli francoskih dramatikov, zelo spretnih piscev iger iz življenja in salonskih konverzacijskih komedij, ki so zadnje desetletje minulega stoletja naravnost osvojile Beograd in repertoar njegovega tedanjega edinega gledališča – Narodnega pozorišta. Pri takšnem zanimanju, hkrati ko si je Beograd prizadeval s hitrimi koraki premestiti čas in se nekako vključiti v evropske tokove in se je tudi družbeno življenje v njem začelo oblikovati po modelih zahodnih kapitalističnih centrov, kar je tudi privedlo do čedalje večjega razslojevanja meščanstva, se je Bojić namenil, da v

dramski obliki pokaže posamezne predstavnike »bolje situiranih«, ki so v svoji ekspanziji krenili ven iz mesta in si omislili najprej počitniške hišice, nato pa tudi vile in z njimi pozidali Topčiderski in Banovo brdo. Vpeljal nas je v ambient takšnega doma, v katerem sta harmonija odnosov in blaginja samo videz. Družina uglednega odvetnika živi »brez kritja« oziroma nad svojimi možnostmi. Poglavar družine, odvetnik Novaković, ljubimka z gospo Olgo. Zaplet nastane, ko ta začne urediti namen, da bi svojo hčer omožila z Novakovićevega sinom Gidro, ki se najprej upira, a ga z barantanjem pripravijo do tega, da popusti. Spopad dveh generacij pa vendar razkrije pravo življenjsko resnico.

Če se je Bojić zgedeloval po francoskih piscih »uglajenih iger«, pa vendar ni bil dovolj spreten, da bi dovršeno oblikoval komedijo tega stila. Zato so mu dramaturgi Narodnega pozorišta v začetku 1914. leta dramo vrnili, da bi jo izpilil. Bojić se je ravnal po njihovih napotkih in je komedijo predelal, nato pa jo spet predložil gledališču, toda prva svetovna vojna je onemogočila uprizoritev, pesniku pa vzel življenje. Potem se je delo pozabilo, tako da sedanja izvedba pomeni pravično gledališko odložitve pisca.

Bojiću se je posrečilo dramsko prikazati nekatere ne samo komične in absurde situacije iz spleta nerazrešenih družinskih odnosov Novakovićeve, ampak tudi vdahniti življenje več značajem. Najbolj uspelo je portretiral gospo Olgo: to je ženska s tipičnimi malomeščanskimi navadami in manirami, slednji trenutke zavajajoča se moči denarja in premoženja, a tudi prepričana o svoji šarmantnosti, pa čeprav je že daleč v tako imenovanih »srednjih letih«. Olivera Marković je ta lik tolmačila z izrazitimi rafinirane kapricioznosti in uspešno povezala elementarnost ženskih impulzov s težnjo po uglajeni ležernosti. Predrag Marnojlović v vlogi Gidre je spojil potrebno nonsalantnost v nastopu z značilnimi mladostnimi izbruhmi samovolje in brezobzirnosti. Znal je podati tudi zlovilnost slabiča in kapitulantstva pred prvimi življenjskimi problemi, vsemu temu pa tu in tam dodati ironične podtone, tako da je njegovo igralsko stvaritev mogoče šteti med najvišje dosežke predstave.

Vuka Dunjerović kot Novakovićevega je ustvarila nekaj odličnih apartnih prizorov, medtem ko je bil Vasa Pantelić kot Novaković preveč zadržan, da bi nekoliko bolj

izstopala njegova neiznajdljivost in nemož pri nasprotovanju Olginih nameram. Režiserka Vida Ognjenović se je zavedala, da se utedneje dileme in problemi Bojićevega junakov današnjemu gledalcu zdeti, če že ne neostvari, pa prav gotovo komični, in je torej upravičeno vztrajala pri komičnosti posameznih situacij, zlasti v prizorih razpleta, ki so mestoma delovali celo vodviljsko, kar je prispevalo k ugajanju predstave.

Uprizoritev »Gospa Olge« Milutina Bojića je nekoliko razvedrila beograjsko gledališko življenje.

Gledališki debut Aleksandra Petrovića

Gledališki debut uglednega filmskega ustvarjalca, Aleksandra Petrovića, avtorja »Zbiralec perja«, ni bil jalovo poskušanje na odru. Pokazalo se je, da Petrović ni zgolj po naključju izbral novele Bulgakova »Pasje srce«. Že od prej je znana njegova afiniteta do ustvarjalnosti tega pisatelja (film »Mojster in Margareta«), vendar je bilo na prvi pogled težko verjeti, da je iz novele, kakršna je »Pasje srce«, mogoče napraviti nevsakdanjo gledališko predstavo. Toda zdi se, kot da je tu pomagala Petrovićevega nemajhna filmska domišljija in njegov smisel za vizualno predstavitev dramatičnih kontrastov ter sposobnost odkrivanja in poudarjanja simboličnih pomenov, ki jih dobivajo fantastični pojavi in preobrti v navidezno običajnih življenjskih situacijah. Tako je Petrović v prireditvi proze Bulgakova plastično oživil podobo revolucionarnega ruskega ambienta ter jo v neki meri nadgradil in dopolnil.

V »Pasjem srcu« Bulgakov na svoji značilni način opisuje družbene pojave iz prvih let sovjetske oblasti. To je čas zagrnjenega in neposrednega spopada med novim in stari, spopada, ki se manifestira tako v vsakdanjem življenju kot tudi in celo še bolj v zavesti ljudi. V takšni, z mnogimi spremembami izpolnjeni življenjski situaciji okrog osebnosti Filipa Filipovića, kirurga, ki se ukvarja s pomlajevanjem ljudi, tako da jim presaja žleze, se zbirajo razni posamezniki, zelo značilni po svojih različnih hotenjih, namerah, izobrazbi ipd. Filip Filipović skupaj s pomočnikom Bormentala in drugimi presadi v psa človeške žleze in potem opazuje čudno metamorfozo: ne nadoma se žival preobrazi v psa-človeka, ki se skorajda ne loči od drugih ljudi. Tako

se človek s pasjim srcem spusti v življenjski boj, in ker je brez porekla in pravih prijateljev, doživi zlom, ki ga pripelje do samomora. Simbolika te zgodbe v Petrovićeve verziji (v noveli Bulgakova vrnejo z operacijo človeku s pasjim srcem njegovo prvotno podobo prav tisti, ki so ga spreminili v človeka) je nedvomno in dramaturško-funkcionalnem smislu učinkovitejša, zato pa je inventivna metafora Bulgakova morda nekoliko izgubila nekaj trpkosti v sporočanju življenjske resnice.

Uprizoritev »Pasjega srca« v režiji Aleksandra Petrovića so povzdigle velike igralske stvaritve. Izredno nadarjeni interpetri glavne vloge Filipa Filipovića je bil Zoran Radmilović, ki se mu je posrečilo ožviti ta lik s potrebno mero zagonetnosti in čudaštva, pa tudi z dosledno grajenimi gosposkimni manirami, ki so nevidno odkrivale diskretni in v bistvu lažni mi buržoazije oziroma pripadnikov »bivšega razreda« v revolucijskih časih.

V Radmilovićevi igri je bila tudi potrebna distanca od vsega, kar se dogaja, in ustreznost ošabnost v nastopu, pa tudi spontana odzivnost nasproti drugim. Tako z glasom kot z gestami in s celotno interpretacijo je bil Radmilović vseskozi sugestiven in avtoritativen ter ustvaril vlogo, ki bo ostala dolga v spominu.

Bora Todorović v dvojni vlogi Klima Čugunkina in Sarova (Polikarpa Poligrafovića) je izpričal veliko fizično in mišično spretnost, s katero je oživil psa v človeški podobi s specifičnimi izraznimi sredstvi in gestami. Pri tem mu je uspelo doseči tudi potrebno tragikomičnost.

Slikovitost in prepričljivost predstave nikoli ni izgubila potrebne dinamične ritma, tako kar zadeva igrarje kakor tudi menjavanje sicer filmsko zamišljenih in realiziranih prizorov – sekvenc.

»Pasje srce«, fantastična dramska igra po motivih istoimenske novele Mihaila Bulgakova v režiji Aleksandra Petrovića, se je izimeno in prepričljivo odroslo igro ne samo enkrat spremenila v zanosna fantastiko, ki je nedvomno razkrivala bridke plati življenjske realnosti. V tej gledališki sezoni, v kateri neomejeno prevladuje monotonija povprečnih gledaliških dosežkov, je to neserijska predstava, ki ponuja resnično doživetje.

Raško V. Jovanović

Pogovor s Kidričevim nagrajencem

Naša sociologija je kritično odprta in marksistično nedogmatična

Kaj nam daje jugoslovanska sociološka veda?

Akademik profesor dr. Jože Goričar je prejšnjo sredo na slovesni seji upravnega odbora sklada Borisa Kidriča prejel za svoje življenjsko delo na področju sociologije Kidričevo nagrado, najvišje priznanje za znanstveno delo v Sloveniji. Sociologija je razmeroma mlada znanost, ki pa se spričo burnega družbenega razvoja povsod po svetu in tudi pri nas izredno naglo uveljavlja kot možnost zaznati, dojeti in obvladati družbene procese. V pogovoru z vodilnim slovenskim sociologom smo skušali razjasniti nekaj vprašanih zvezi s tem.

raziskovalcev, ki dosegajo zelo lepe uspehe, ne samo doma, ampak tudi v tujini.

DELO: Ali sociologija naši družbi zadosti daje?

GORIČAR: To je zelo težko reči! Koliko daje, ali sploh kaj daje, ali zadosti daje: odgovor na to vprašanje ni odvisen samo od sociologije in sociologov. Je odvisen tudi od tistega, kateremu sociologija in sociologi svoje delo, spoznanja in dosežke ponujajo. Zapleten problem. Mislim, da je pri nas v Jugoslaviji veliko premalo komuniciranja, in to kritičnega, med sociologi na eni strani in takolimenovano družbo na drugi.

Tu ni krivda samo na sociologiji, čeprav je v zadnjem času glede komuniciranja z družbo popolnoma odpovedala.

Premalo je namreč vsaka štiri leta zbrati sicer nekaj resnično dobrih raziskovalnih dosežkov in nastopiti z njimi na svetovnem sociološkem kongresu, jih tam predstaviti in upravičeno pošteti hvalo, medtem ko v vsem tem štiriletnem obdobju pri nas doma nihče, ki ni ravno direktno vključen v sociološko delo, ne ve, kaj se pravzaprav na tem področju dogaja.

DELO: Obstaja specifičnost slovenske sociološke šole?

GORIČAR: Slovenske sociološke šole ni. Morda bi bilo bolj prav, če bi govoril o nekaterih posebnih socioloških kadrih, ki so morda na Slovenskem bolj razvite in so dosegle boljše rezultate kot pa v nekaterih drugih središčih v Jugoslaviji. Tu bi omenil sociologijo množičnih komunikacij, sociološko preučevanje začasnega zaposlovanja v tujini, in sociološko proučevanje lokalnih skupnosti.

DELO: In ti naši uspehi žaré v jugoslovanski prostor.

GORIČAR: Težko je to reči. Medrepubliške sociološke znanstvene komunikacije žal ni. Obstaja en sam časopis, namenjen sociologiji, namreč beograjska »Sociologija«, ki pa izhaja nereditno, tako, da ne moremo govoriti, da bi bil ta časopis komunikacijska zveza med sociološkimi središči v Jugoslaviji in posameznimi delavci na tem področju.

DELO: V Razgledih je potekala polemika med vami in štirimi drugimi slovenskimi sociologi. Ali je bila to velika bitka, ali gre za marginalizacijo? Ali je ta polemika kaj »dala« sociologiji?

GORIČAR: Malo. Pričakoval sem, da nam bo dala več. V članku, ki je sprožil polemiko, sem rahlo provokativno skušal razgibati mrtvilo v slovenski sociologiji, predvsem organizacijsko. Pred leti smo vsaj dvakrat, trikrat na leto organizirali kak znanstveni sestanek. Slovensko sociološko društvo se je močno uveljavilo v organiziranem znanstvenem posvetovanju jugoslovanskega sociološkega združenja, ki je bilo spomladi leta 1972 v Portorožu in na katerem smo obravnavali takrat izredno aktualno temo: družbeni konflikti in socialistični razvoj v Jugoslaviji. Ne smete pozabiti, da je bilo to znanstveno posvetovanje v Portorožu ob koncu tistih šestdesetih let, v katerih je prišlo do vseh mogočih nevesočnosti, ki so konec koncev pripeljale do ostre intervencije zveze komunistov, amandmajev k ustavi iz leta 1963, ustave v letu 1974 in do zakona o združenem delu. To je bilo zadnje znanstveno posvetovanje, ki je bilo dostojno organizirano, obiskano in na katerem se je resnično odvijala zelo zanimiva diskusija. Ne bom trdil, da so bili vsi referati »na liniji«. Prav gotovo niso bili, ampak čas je bil tak in situacija je bila taka. Prepričan pa sem, da se je ogromna večina aktivnih udeležencev tega znanstvenega srečanja znanstveno pošteno in odgovorno trudila, da bi odgovorila s stališča svojih teoretičnih in empiričnih spoznanj na temeljno vprašanje o družbenih konfliktih. Od takrat naprej pa je mrtvilo.

DELO: Kakšen je zdaj, ko skušamo čim bolj uveljaviti načelo pluralizma samopravnih interesov, pomen in vloga sociologije pri razreševanju družbenih konfliktov? In: obstaja sociološka analiza sedanjega samopravnega trenutka?

GORIČAR: Žal ne. Tu je naša sociologija naredila zgodovinsko napako. Imela je od uvedbe samoupravljanja naprej edinstveno, če hočete, zgodovinsko možnost, da bi z dolgoročnimi študijami preučevala razvoj našega samoupravljanja od začetkov delavskega samoupravljanja do danes. Tega ni naredila in zaradi tega tudi o kakršnikoli sociološki analizi sedanjega samopravnega trenutka – razen v nekaj delnih primerih – težko govorimo. Kar se tiče analize konfliktov, je tako: konflikti so bili, so in bodo. Tovariš Kardelj je dostikrat govoril o naši družbi kot družbi polni nasprotij. Družba prijateljskih razredov, takšna, kakršno so risali nekaj časa v Sovjetski zvezi, češ da je to karakteristično za njih in za dežele tako imenovane realnega socializma, je romantična utopija, če ne kaj drugega. Kar zadeva sociološko analizo teh konfliktov: ena njihova oblika, tako imenovane prekinitve dela, imajo pri nas svoje specifičnosti. Ne nazadnje tudi glede na trajanje teh prekinitv. Iz raziskav o teh pojavih je zbranez zelo veliko empiričnega gradiva.

DELO: Kateri so pa po vaši sodbi prevladujoči družbeni konflikti?

GORIČAR: Z mirno vestjo lahko rečem, da so pomembni vsi tisti konflikti, ki nastajajo na fronti nadaljnega razvijanja vseh oblik samoupravljanja in socialistične demokracije. Še pravi spopadi naprednih družbenih sil, ki se bore za nadaljnje razvijanje socialističnega samoupravljanja in socialistične demokracije, z odpori, ki so se na tej fronti pojavljali, se pojavljajo in se bodo pojavljali.

DELO: So sociologi pri razreševanju globalnih družbenih konfliktov preveliko navzoči?

GORIČAR: Razreševanje ne globalnih ne parcialnih družbenih konfliktov ni stvar sociologov in družboslovcev. Razreševanje teh konfliktov je stvar politike. Sociologija lahko politiki pomaga s tem, da odkriva vzroke konfliktov.

DELO: Ali politika premalo priznava sociologe na pomoč?

GORIČAR: Ne gre za klicanje na pomoč, ampak za medsebojno sodelovanje in zaupanje. Tega zaupanja pa najbrž ne na eni ne na drugi strani ni ravno zelo veliko.

DELO: Kidričeva nagrada seveda ni samo priznanje sociologu, temveč tudi sociologiji. Toda ne glede na to: ali družba zadosti skrbi za prosperiteto te vede?

GORIČAR: Doslej je zadosti skrbela. Če pogledamo samo vprašanje financiranja socioloških raziskav: v primerjavi z raziskavami na področju prirodoslovno matematičnih, tehnoloških in medicinskih znanosti je družbeni prispevek resda majhen. Je pa še vedno kar zadosten za to, da se je naša sociologija lahko tudi v raziskovalni, empirični smeri razvijala. Ali se je prav ali se ni prav razvijala, to ni odvisno od družbe. Družba ji daje možnosti. Kar poglejte v Ljubljani: imamo nekaj raziskovalnih socioloških centrov, ki vsi živijo od družbenih sredstev, bodisi od neposrednih uporabnikov, bodisi od raziskovalne skupnosti.

DELO: Kako odgovarjate na nekatere očitke, da se je sociologija izgubila v anketarstvu? »Brez ankete ni sociologije«?

GORIČAR: To pač ne. Anketo kot edino tehniko zbiranja podatkov zelo nizko ceni in iz čisto psiholoških razlogov. Subjektivni podatki človeka o neki objektivni danosti, o kateri je vprašan, so zelo negotovi. Celotno več: isti človek o isti objektivni danosti lahko da v različnih časih različne odgovore, odvisno od razpoloženja, od nosov, znanja, starosti, dela, spola itn. To je ena od tehnik, ne sme pa biti edina.

DELO: Ali se niso slovenski sociologi preveč usmerili zgolj na empirično sociologijo, ne pa v dolgoročne, fundamentalne sociološke raziskave, ki bi povečale delež slovenske in jugoslovanske sociologije na področju sociološke znanosti sploh? Kakšen je ta delež?

GORIČAR: Precej skromen. Ne bi pa rekel, da je naša sociologija preveč usmerjena v empirične raziskave. Napaka je v tem, da velik del teh raziskav ni teoretično fundiran. So raziskave, in to nemajhno število, ki izhajajo brez kakršnekoli izhodiščne obče hipoteze, ki naj bi jo raziskava preverjala. In samo take raziskave lahko pripeljejo do rezultatov, ki utegnejo biti koristni tudi za razvijanje teorije. Takih raziskav pa je presneto malo.

DELO: Je to krivda slabega materialnega položaja institutov, premajhna teoretična znanja sociologov ali mladost generacij, ki se s to znanostjo ukvarjajo?

GORIČAR: Prej od prvo. Dosedanji način finansiranja je raziskovalce usmerjal v to, da so zelo hitro dajali rezultate, zato da so opravili denar, ki naj bi jo dobivali po obrokih. Raziskava pa časovno ni preprosta reč. Obče metodološka priprava za posamezno raziskavo lahko traja mesec in mesece, večini leta. Zdaj berem, da se metodologija raziskovalne politike pri republiški raziskovalni skupnosti spreminja. Upam, da se spreminja v pozitivno smer tudi glede tega vprašanja.

DELO: Kakšno bodočnost pripisujete sociologiji?

GORIČAR: To je zelo zanimivo vprašanje, s katerim se ne ukvarjamo samo pri nas, ampak zaposluje veliko družboslovcev po vsem svetu. Eni ji ne pripisujejo kaj posebno blesteče prihodnosti. Nekateri govore celo, da bo počasi odmrla. Drugi pa pravijo, da je sedanja težavna situacija v sociologiji prej kriza rasti kot kriza stagniranja in odmiranja. Problem pa je po mojem nekje drugje. Problem je v kompleksnosti družbenih pojavov in dogajanja, ki jo je mogoče dostojno in znanstveno odgovorno raziskovati samo s stališča večjega števila znanstvenih disciplin, se pravi večdisciplinarno. Pri tem je seveda odmerjena sociologiji zelo pomembna vloga. Ne bi pritegnil niti tistim, ki so že začeli peti sociologiji rekviem, pa tudi tistim ne, ki pravijo, da bo sociologija skupaj z drugimi kot popolnoma samostojna veda doživela nesluten razcvet.

S profesorjem Jožetom Goričarjem sta se pogovarjala Boris Dolničar in Slavko Fras.

Portret tedna

Wilfried Martens

Med razmišljanji, ki jih je v Bruslju te dni slišati o možnostih nove belgijske vlade, da se odbrži na oblasti, vsekakor velja omeniti mnenja optimistov. Ti so razdeljeni, večji optimisti pravijo, da bo vlada, ki jo je po sto sedmih dneh politične krize sestavil flamski krščanski socialist Wiel Fird Martens, »preživela« do jeseni, torej do novega zagona politične dejavnosti v deželi, po poletnem premoru. Manjši optimisti pa ugotavljajo, da bo vladi uspelo upravljati deželo le do volitev v evropski parlament. Morda so bili omenjeni optimisti pri tehtanju možnosti Martensove vlade pod vplivom dosedanjega iskanja vladne formule, ki je običajna v tej ali oni slepi ulici, vsekakor pa njihovo mnenje jasno kaže, kako težavne naloge se je lotil 43-letni politik, najmlajši ministrski predsednik v povojni Belgiji. Drugi opazovalci pri sklepanju o trajnosti nove vlade upoštevajo predvsem osebnost Wilfrieda Martensa, njegovo dosedanje politično delovanje in poudarjajo, da je novi predsednik vlade bil in ostal Flamec in šele nato član krščansko-socialne stranke. To utemeljujejo z nekaterimi zanimivimi podrobnostmi iz njegovega političnega življenjepisa. Wilfried Martens, ki je rojen 19. aprila 1936 v Sledingu, severno od mesta Gand v belgijski Flandriji, se je namreč že zelo zgodaj, še ko je v katoliškem liceju v Eeklu študiral grščino in latinščino, pridružil katoliški mladini, ki si je prizadevala za pravilno rabo flamsčine.

Toda Martens ni bil le jezikovni purist (nekateri nasprotniki mu očitajo, da njegova francoščina ni tako izpoljena kot pri starejši garnituri flamskih politikov v Belgiji, kot sta Tindemans ali Eyskens), že dokaj zgodaj se je vključil v politična gibanja. Med študijem prava na flamski univerzi v Louvainu je bil predsednik združenja flamskih študentov ter zveze flamskih katoliških študentov. Leta 1958 je vodil flamske kolege, ki so na svetovni razstavi v Bruslju zasedli francoski paviljon in preplekali napise zaradi tega, ker so bili le v francoščini in ne tudi v flamsčini.

Naslednje leto je Wilfried Martens doktoriral iz prava (poleg tega naslova ima še magistrstva iz notarskega prava ter filozofije) ter nekaj časa omahoval med službo na univerzi in politično dejavnostjo. Odločil se je za drugo možnost, hkrati pa je postal odvetnik v Gandu (Gentu po flamsko), a le nekaj časa, kajti kmalu se je popolnoma posvetil politiki.

Tudi naslednja leta njegovega političnega delovanja so potekala v znamenju zavzetosti za flamsčino in Flamece, iz česar nekateri opazovalci še danes kujejo sklepe o politični usmeritvi novega ministrskega predsednika. Tega nikakor ne gre prezreti. Wilfried Martens je namreč sprva razmišljal, ali naj se vključi v gibanje krščanskih socialistov, ki je bilo tedaj še enotno in je vključevalo tako Flamece kot Valonce, ali pa v ljudsko zvezo (Volkunsis), ki je bila in je še sedaj izključno flamska stranka. Konec koncev je postal član krščansko-socialistične stranke, vendar pa ni opustil idej iz študentskih let. Postal je še službe za informacijo v flamskem ljudskem gibanju, v letih 1961 in 1962 pa je bil med organizatorji dveh pohodov na Bruselj, s katerima so Flamski protestirali proti tedanjemu urejanju odnosov med obema jezikovnima in kulturnima skupnostima.

V naslednjih letih se je Wilfried Martens hitro vzpenjal tako v svoji stranki kot tudi v državni upravi. Leta 1965 je postal član nacionalnega odbora krščanskih socialistov (CVP), hkrati pa tudi svetnik v

kabinetu ministrskega predsednika Pier-ra Harmela. To funkcijo je obdržal tudi med Indemansovo vlado (do leta 1968), kjer je dobil nalogo proučevati probleme odnosov med obema skupnostima. Vmes je bil hkrati tudi predsednik mladih v CVP in v tej funkciji je objavil vrsto manifestov in razmišljanj o avtonomiji Flamecev pa o regionalizaciji Bruslja, kar je nezmožljiv oreh za vse dosedanje belgijske vlade in najtežji izpit za novega ministrskega predsednika.

Očitno so njegove ideje v stranki imele velik odmev, saj je leta 1969 postal član vodstva CVP. Marca 1972, mesec dni pred 36. rojstnim dnevom, pa predsednik stranke. Zamenjal je Roberta Vanderkerckhova, ki je postal predsednik flamskega kulturnega sveta. Dve leti kasneje je bil Martens prvič izvoljen tudi za poslanca kot nosilec liste v domačem Gandu.

Do premika v njegovi politični karieri pa je prišlo šele nekaj let kasneje, točneje 9. januarja letos, ko ga je kralj, po posvetih s strankami, imenoval za mandatarka. Martens, ki je seveda vedel, da se podaja v težavno nalogo, je sklenil, da se bo naslonil na isto politično formulo kot pred njim Tindemans in Vanden Boeynants. Za zagovornike je zbral obe stranki krščanskih socialistov, obe socialistični stranki ter frankofonsko demokratično fronto (FDF), ki je izredno močna v Bruslju, pa flamsko ljudsko zvezo (VU). Cilj: doseči dogovor o koalicijski vladi, ki bi v parlamentu imela dvotretjinsko večino, potrebno za reformo države in ustave. Toda pogajanja so se razbila zaradi izstopa ljudske zveze in v Belgiji se je politična kriza še zaostrila. Kanček možnosti za ustanovitev vlade se je pokazal šele, ko je predsednik vlade v odstopu Vanden Boeynants pričel nova pogajanja o sestavi vlade (pri čemer je namignil, da opravlja delo za »nekega drugega«) ter o »prehodnih, a nepovratnih reformah«.

O podobnostih teh reform je še manj znanega, mogoče pa je, da bo potekala v času kakšnega drugega ministrskega predsednika, saj je obstoj Wilfrieda Martensa na sedanjem položaju odvisen od vrste dejavnosti. Sem sodi razvoj političnega položaja v Belgiji v jesenskih mesecih, politična volja koalicijskih strank, da nadaljujejo sodelovanje v vladi ali pa iščejo lastne poti, marsikaj pa je odvisno tudi od Martensovega sodelovanja z lastno stranko. Kajti na čelu CVP je že nekaj dni Leo Tindemans, ki z Martensom, tako trdi tukajšnji »Le Soir«, ni na enaki valovni dolžini. To nikakor ni nova ugotovitev, dejstvo pa je, da je Wilfried Martens že dobil nekaj opozoril, ko je Tindemans oznanil, da se bo potegoval za predsednika stranke.

Poleg nejasnega izida sodelovanja s Tindemansom bo Martens moral krmariti tudi med interesi drugih koalicijskih strank, točneje, iskati skupni jezik z njihovimi predsedniki, ki imajo v belgijskem političnem življenju izredno pomembno vlogo. Novi belgijski ministrski predsednik bo torej potreboval ne le veliko politične spretnosti, pač pa tudi ugodne okoliščine, če bo hotel premakniti proces regionalizacije v Belgiji, in, kar je še pomembnejše, manj poudarjeno v sedanjih razpravah in kalkulacijah, izboljšati gospodarski položaj dežele, ki ima najvišjo stopnjo brezposelnosti v zahodni Evropi, visoko inflacijo, rastoče življenjske stroške, deficit in druge tegobe, ki navsezadnje niso samo njene.

Božo Mašanović

DELO: Prejeli ste najvišje slovensko priznanje za znanstveno delo, Kidričevo nagrado za življenjsko delo. V obrazložitvi piše, da ste eden od pionirjev, ustanoviteljev in utemeljiteljev sodobne jugoslovanske marksistične sociologije. Kaj je marksistična sociologija, v čem so njene značilnosti? Kako označujete jugoslovansko sociologijo?

GORIČAR: Marksistično sociologijo danes pojmujemo kot družbeno znanost, ki je oprta na teoretična izhodišča klasikov marksizma, ostaja pa kritično odprta do dognanj sodobnega družboslovja, ne glede na to, ali je marksistično ali ni; Jugoslovansko sociologijo označujem za tako pojmovano nedogmatično družbeno znanost.

DELO: Kaj je od nemarksistične sociologije sprejemljivo in kaj ne?

GORIČAR: Sprejemljive so samo nekatere pojmovne kategorije, »kategorialni aparat«, brez katerega sodobna sociologija ne teoretično ne raziskovalno ne more daleč. Če ta kategorialni aparat očistimo tistega idejnega priveska, ki ga je dobil v ustreznih socioloških smereh, recimo v funkcionalizmu, v novejšem času v strukturalizmu in neostrukturalizmu, če skratka ta kategorialni aparat uporabljamo marksistično, potem je uporaben tako za teoretično kot tudi za empirično delo ne samo na področju sociologije, ampak na področju marksističnega družboslovja sploh. Tega se na žalost nekateri naši sociologi, ki hočejo biti samo raziskovalci, samo empiriki, premalo zavedajo.

DELO: Ali se vam zdi, da smo včasih premalo kritično prevzemali metodološki instrumentarij drugih sociologov?

GORIČAR: To je morda res tako, čeprav bi rad opozoril, da sam metodološki instrumentarij, raziskovalna tehnika, ni ideološko tako ali drugače opredeljen. Zato se tu nobeni tehniki ne da pripisati da je buržoazna, marksistična, proletarska, kapitalistična, marksistična. Gre samo za namen uporabe. Če se ta tehnika uporablja izključno v namene čistega empirizma, ne da bi pri tem mislili na teoretična izhodišča, ki naj bi jih ustrezne raziskave bodisi potrdile bodisi ovrgle, potem velja, da smo nekritično sprejemali ta instrumentarij. Če pa ta instrumentarij uporabljamo na način, da v raziskavah preizkušamo teoretične hipoteze, ki so marksistično fundirane, potem ta instrumentarij ne pomeni nobene idejne diverzije in tudi nobene nevarnosti, da tako zastavljene raziskave ne bi bile marksistične.

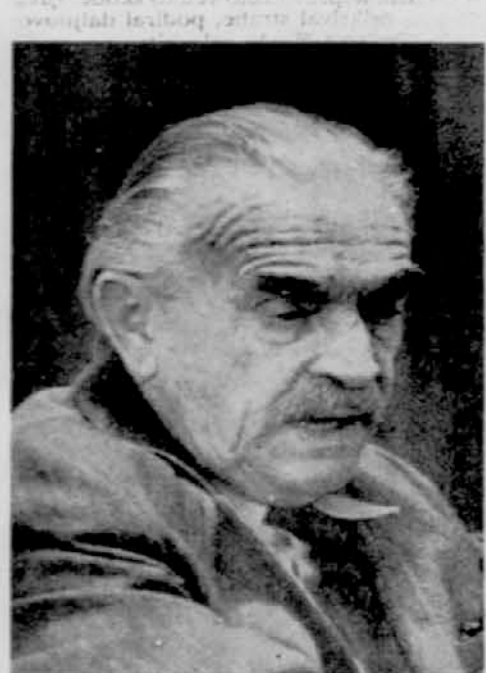
DELO: Ali ni zabodna sociologija prej »leva« kot »desna«? Včasih ji pravijo »marksistični trojanski konj«.

GORIČAR: Gre za dve struji v novejši zahodni sociologiji. Ena je akademska. Za pretežni del te akademske sociologije v Evropi in Ameriki bi težko govorili, da je pretežno marksistična. Obstaja pa tudi tista zunaj univerz. Zanj je pa res značilno, da se vedno v večji meri usmerja k temeljnemu marksističnemu spoznanjem. Posamezni sociologi skušajo iz tih spoznanj graditi svoje raziskave in na njih utemeljene teoretične poglede in spoznanja. Sicer pa je tudi v akademskih institucijah na Zahodu nekaj, zlasti mlajših znanstvenikov, pedagozov, raziskovalcev, ki se vedno bolj nagibajo k marksizmu ali k posameznim tezam marksističnega družboslovja, ne da bi marksizem v celoti sprejemali in nanj pristajali. Govori o moči marksistične družbene misli, ki se je po tolikih letih zamolčevanja, preganjanja, ironiziranja, brezuspešnih poskusov njene teoretične izničevanja itd. vendarle uveljavila tudi v zahodnih deželah in se uveljavlja zmeraj bolj.

DELO: Odkod tolikšna hiperprodukcija socioloških kadrov v teh deželah? Modni pojav ali odsev konfliktnih situacij v družbi?

GORIČAR: Najbrž je več vzrokov. Motivi so različni. Eden takih je bržčas, vsaj v zadnjem času, v tem, da je veliko mladih ljudi nezadovoljnih z družbami, v katerih živijo in vidijo v sociologiji, zlasti progresivni ali kritični sociologiji, rešitev. Tudi ni naključje, da so dobršen del študentskih nemirov leta 1968 v Franciji, Zahodni Nemčiji, v ZDA nosili študentje družboslovnih fakultet, sociologije, filozofije, politologije.

DELO: Kako je z motivacijo za sociološki študij pri nas?

Jože Goričar (foto Janez Zrnc)

GORIČAR: Pri nas zanimanje mladih ljudi za sociologijo ni tako množično kot na Zahodu. Drugo vprašanje je, tako pri nas kot tudi v svetu sploh, ali bodo diplomirani sociologi dobili svoji izobrazbi ustrezno zaposlitev. Pri nas je danes mnogo diplomiranih sociologov neustrezno zaposlenih. Ukvarjajo se z najrazličnejšimi drugimi nalogami, novinarji so, spremljevalci v turističnih agencijah, formulatorji samopravnih splošnih aktov...

DELO: Sociologe samo v sociološke institute?

GORIČAR: Ne. Sociologi bi lahko zelo veliko koristnega storili na najrazličnejših delovnih mestih. Vzemite problem prostorske planiranja v krajevni skupnosti. Tu bi moral delati sociolog skupaj z urbanistom. Arhitekti se ne vprašajo, kako se bodo ljudje v naselju počutili, ali bodo imeli na voljo vse tisto, s čimer bi lahko pokrivali svoje elementarne potrebe. Potem gre za vprašanje primernosti, velikosti stanovanj itd.

DELO: Ste si jugoslovanski sociologi zelo različni ali prevladuje enotnost?

GORIČAR: Pogojno bi tudi lahko govorili o smereh v jugoslovanski sociologiji. Ljudje izhajajo pač iz različnih idejnih izhodišč. Ali pa je tako vsaj bilo. Toda v jugoslovanski sociologiji obstajajo predvsem različne »usmeritve« glede na takolimenovane posebne sociologije. Vsak sociolog je danes nujno usmerjen v eno od posebnih sociologij: sociologijo dela, sociologijo krajevnih skupnosti, sociologijo družine, sociologijo kulture, sociologijo umetnosti itn. V teh usmeritvah je nekaj

V ogledalu časa

Smučar Z rdečo zvezdo

Tomaž Godec, organizator velike vstaje na Koprivniku in Gorjušah

Tomaž Godec, ko so ga prignali izpod Triglava

Spomladi 1939 je bila v hiši komunista in znanega smučarja Tomaža Godca v Bohinju konstitutivna seja CK KP Jugoslavije, na kateri sta bila tudi Tito in Kardelj. Godčevo domačijo zdaj preurejajo v muzej Tomaža Godca, ki ga bodo odprli čez nekaj dni, 1. maja, ko bo v Bohinju slovesna seja CK ZKJ.

Ako bi za njim ne ostalo drugega kot fotografije, bi ti to tuje življenje kot puščica prepotovalo možgane in se ulovilo v mogočno satovje senc...

Prva fotografija: Tomaž, da bolj tomažast ne bi mogel biti. Visoko, izklesano čelo, pravi nos, brada, ki ji sredino najbrž označuje drobna zareza ali luknjica, nasmeš, ki bi ga vsako dekle imelo za zapeljivega, gosti, nazaj počesani gladki lasje, pa irhaste hlače z naramnicami, v katere so vtisnjene planinke. Rokavi črtaste, pri vratu odpete srajce zavrhani nad komolecem, med prsti cigareta in na surovi leseni mizi, postavljeni kdove pred katero planinsko kočjo, tenka bela skodelica in poleg nje šopek.

Druga fotografija: Tomaž, ki mu je čisto malo neprijetno, ker mora »pozirati«. Sto-

ji na smučkah, palice drži, kot da bo zdaj zdaj zaveslal. Lase je ugnal z belim trakom, a mu še vseno silijo navzgor, na prsih ima startno številko 18. Okrog njega pa sneg, sneg in visoke smreke.

Tretja fotografija: Tomaž se smešlja, a kotički ustnic kot da so otrpli. Njegovo čelo se je nagnilo nazaj, od las je ostala temna povrhnjica z globokima zalivoma na levi in desni strani čela. Srajca z zmečkani ovrtnikom je zapeta tesno pod vratom, neobrit je in rokavi suknjica so mu prekratki. Na njegovi desni je nemški vohak, prav tako na njegovi levi. Oba kot kakšna turista gledata v fotografa in sta zadovoljna. Okrog njih je bodeča zica.

Za Tomažem Godcem so ostali seveda tudi ljudje. In z njimi spomini, živa beseda o vseh, ki so jih imeli radi. Ali pa so jih

kdaj samo bežno srečali, pa so jim ostali v satovju možganov in srca.

»Spominjam se strica Tomaža, kako sta z mojim očetom Matevžem kramljala in razpravljala globoko v noč,« pravi Angelca Rožič-Vidičeva, Vlasta v partizanih. »Zadnjič sem ga videla, ko so ga gestapovci, vkljenjena v verige, v črni limuzini peljali proti Bledu. Ko me je zagledal, je dvignil roke in mi zarožljaval v slovo...«

Desetnik reši domačijo

Rodil se je v Bohinjski Bistrici 1905. Umril je 1942. Katerega aprila natanko, se ne ve. Lahko da je umrl med mučenjem v Begunjah, ali pa so ga zares ustrelili 19. aprila v Mauthausnu, kot enega od petdesetih talcev, ki naj bi odtehtali življenje jeseniškega župana Lukmana in obremenili vest njegovih partizanskih likvidatorjev.

Fotografije o njegovi smrti ni.

Fant se je izučil za usnarjara. Usnarjara sta bila tudi oče Jurij in brat Blaž. Bil je »desetnik«, najmlajši v družini desetih otrok, od katerih jih je šest pomrlo že v najnežnejših letih. Od doma mu ni bilo treba, njegov oče je imel usnarjarsko delavnico in pri njem se je zaposlil kot vajenec, ki je bil star petnajst let. Če bi bil denar, bi ga dali v šole, saj je bil bistri in odprte glave. Če bi sploh hotel v mesto... Če ga ne bi premagale planine, ki jih je vse življenje nosil v očeh in čutil v rokah.

S sedemnajstimi je bil prvič zmagovalec. Smučar, ki mu ga med vrstniki v državi ni

bilo para. Pozneje sicer ni vedno zmagoval, a med najboljšimi je bil gotovo. Medtem ko je v Ljubljani služil vojaški rok, mu je umrl oče. Ni veliko manjkalo da bi izgubil tudi zadolženo domačijo. Rešil jo je s svojimi in materinimi prihranki, pa s pridnostjo, saj sta se z usnarjenjem kmalu prebila iz največje revščine in začela misliti celo na trgovino. Dotlej ni imel ne časa ne prave moči še za kaj drugega kot za skrbi. A ko je hiša spet trdno stala na svojih temeljih, je takoj spet izvel nahrbtnik in smuč...

»Tomaž je bil postaven, prijeten fant, radi smo ga imeli in občudovali njegove organizacijske sposobnosti,« pravi 64-letni Jože Podlipnik, ki je z njim presmučal nič koliko pobočij in tekmovalnih steza (in še zdaj živi tik ob njih). »Tudi večš govornik je bil, res pravi športni tribun!«

Triindvajsetimi je, kot državnemu prvaku smučarskih tek, prvič tekmoval tudi v tujini. O tem je leta 1941 v svoj partizanski dnevnik napisal: »V Švici sem se zanimal za šport, za tujski promet, za organizacijo gorskih postojank in za življenje delavcev in kmetov. Videl sem moderno sirsarno v švicarskih hribeh in tako spoznal, da je naš kmet siromak. Mnogo lepih izkušenj sem si nabral. Tam sem prvič videl in doživel, kaj pomenita v razkošju kapital in denar. To je bil moj prvi pogled v svet.«

Takrat se za politiko še ni zanimal. Prevel je bil zaposlen s športom in gorami. Hotel je graditi planinske kočice (dom na Komni so zgradili na njegovo besedo), prirediti smučarske tekme in čim prej pripeljati v Bohinjski kot vse, revne in petične Sloven-

ce, da bi videli »lepote slovenske Švice«. S Torlaifom Hansenom, norveškim smučarskim trenerjem, sta si v Poljah zamislila petdesetmetrsko smučarsko skakalnico in jo tudi zgradila.

Ni veren in turistiko uganja

Na eni njegovih zadnjih poti v tujino se je z njim zgodila čudna stvar. Ko je bil spet doma, kar ni bil več tisti stari Tomaž. O tem, kaj je doživel, je sam napisal takole:

»Ko sem bil leta 1933 na svetovnem prvenstvu v Oberhoffu, so me prijatelji povabili na tajno sejo mednarodnih borcev. Na njej so govorili o tekmovalcih vseh evropskih držav. Naše zasedanje je trajalo skoraj vso noč. Slišal sem govoriti borce, ki so poudarjali naše mednarodno bratstvo. Na tekmah smo se sicer borili vsak za slavo svoje dežele, pred očmi pa nam je bila misel, da smo delavci-proletarci in da nas šport druži v bratsko sožitje. V svoji sredi smo pogrešali delegate največje slovenske dežele, brate Ruse. Četudi smo govorili različne jezike, smo vseno čutili drug druga in se razumeli. S teh zborovanj imam najlepše vtise, takrat sem se šele zavedel, da ne morem živeti samo za šport. Ampak tudi za borbo, v kateri bomo uresničili proletarske ideje vseh narodov!«

Zadnjikrat je smučal leta 1934 v Innsbrucku. Tu si je zvil nogo, pa tudi sicer je imel najbrž namen prenehati tekmovali.

Dve leti pozneje je na občinskih volitvah kandidiral na opozicijski listi, ki jo je sestavila peščica naprednih Bohinjcev. Privrženci klera z bohinjskim kaplanom na čelu so »grmeli«, da Godec »ni veren, da zna samo smučati in turistiko uganjati,« in da »predstavlja skupino komunistov«. Nekaj dni pred volitvami je v Bohinju pripotoval celo sam minister Krek, da bi ugnal Godca in njegove. Takrat jim je uspelo vrlaga bohinjskega športnika, ki je bil ob tem dogodku »ožigosan« tudi za komunista, prvič utišati. Drugič so mu zaprlj usta, ko mu tudi srce ni več bilo.

Kdaj so ga sprejeli v komunistično partijo, nihče natanko ne ve. Morda je postal komunist že takrat, ko je s smučmi na ramah hodil po tujih smučiščih in poslušal ljudi, ki so govorili o mednarodnem delavskem gibanju... Sicer pa ga je izdajalo njegovo delo: bil je komunist, tudi če ni bil član partije.

Iz poročila, ki ga je Tito napisal maja 1939, je razvidno, da je bila marca istega leta v hiši Tomaža Godca konstitutivna seja centralnega komiteja komunistične partije Jugoslavije, na kateri je bilo med drugim sklenjeno, da je treba iz partijskih vrst izločiti vse, ki omahujejo in razbijajo enotnost. Pri Godčevih sta bila tudi Tito in Kardelj, ki sta takrat ostala v Bohinju kakšnih deset dni.

»Flinte bomo mi dobili«

Zaradi so bili Godcu nenehno za petami. Bdrskali so mu po hiši, ga pošiljali na orožne vaje in ga nazadnje skupaj z drugimi komunisti prignali v taborišče v Ivanjici.

No, tja so ga poslali s pretvezo, da gre na orožne vaje... Enajst tednov, kolikor jih je preživel na teh »vajah«, je pozneje imenoval »moja politična šola«. V njej je spoznal komuniste in njihove privržence iz vse Jugoslavije, v njej je skupaj z drugimi Bohinjci in Jeseničani pomagal organizirati sklad za najbolj šibke, v katerega naj bi vsi vlagali četrtno svojih sredstev, v njej je skrbel za družabno življenje... Izmisli si je celo pesmico, da bi bilo bolj veselo: »To se bo lahko zgodilo, da se bo vse obrnilo, flinte bomo mi dobili in pandurje napodili. Flinte bomo mi dobili in buržuje napodili.«

Leta 1941 se je začel skrivati pri prijateljih in znancih, saj ko je bil nazadnje imel, je moral skozi okno, da je ušel Nemcem, ki so ga prišli aretirati. Nekaj časa se je vbral v svojo hišo le skrivaj, toliko da je postoril to in ono v usnarjni, ki je ni hotel opustiti, kajti njegovi tovariši v gozdu so ju potrebovali bolj kot kdajkoli. Kje druge bi sicer dobili obute... Menda je ni bilo vasi v zgornji in spodnji dolini, kjer Godec tega leta ni bil sklican vsaj enega sestanka.

Decembra istega leta se je na Koprivniku in Gorjušah zbralo tristo upornikov. To je bila velika bohinjska vstaja, ki so jo organizirali Godec, Jože Ažman iz Nornja, Stanko Žagar in drugi komunisti ter napredni Bohinjci. V njej se je rodil bataljon Franceta Prečerna, v katerem je bil za četrtega komandirja tudi Tomaž Godec. Njihova prva naloga je bila, da ustavijo vlak, ki je vozil delavce v jeseniško železarno.

Akcije niso izpeljali, ker jih je nekdo izdal. Nemci, pred katerimi so se uporniki umaknili na Zatrnik in Pokljuko ter se pritalji na svojih domovih, so takrat v Nornju zažgali pet hiš. Ubili so dva fanta in ju vrgli v gorečo hišo, nato pa odšli na lov za ljudmi, da bi jih kaznovali, poslali v koncentracijsko taborišče.

Tomaž se je boril naprej. Po svoje. Obiskoval je samotne bohinjske vasi in kmetije ter budil ljudem zavest. Ker je bila zima in sneg visok, je svoje delo opravljal na smučeh.

Ujeli so ga, skupaj z Avgustom Gašperlinom, s katerim sta bila namenjena na Velo polje pod Triglavom, spomladi 1942. Bila sta izmučena in sta zaspala na nekem senu. Nemci, ki jim ju je nekdo izdal, so jima, odeti v jelo, sledili po smučinah. Gašperlina so ubili takoj, Tomaža pa so zvezanega odvlekli v dolino.

»Na Bledu ga je zasliševal sam gaulajter, nato pa so ga v begunjskem zaporu strahotno mučili,« piše o njegovi smrti Ivan Jan - Strečko. »Tolki so po njem s puškimi kopiti, mu pulili nohte, in ga končno odpeljali na streljanje. Njegovo telo je bila ena sama rana. Ko se je Tomaž prebudil iz nezavesti, jim je rekel: ... lahko me točete in delate z menoj kar hočete, od mene ne boste izvedeli ničesar. Komunist sem, boril sem se proti vam in še se bi, če me ne bi ujeli...«

Mogoče pa ga takrat ne bi našli. Če bi ne imel smuč, ki so risale za njim pot...

Vesna Marinčič

Združeni zoper buržoazne zatiralce

Ob 60-letnici ustanovitve Socialistične delavske partije Jugoslavije, skupne naslednice socialdemokratskih strank

Ob 60-letnici kongresa Komunistične partije Jugoslavije povzemo nekatere najbolj zanimive dogodke iz obsežnega gradiva, ki ga je zbral Sergij Dimitrijevič za svojo knjigo »O ustanavljanju KPJ in njeni zgodovini do zakona o zaščiti države (1918 do sredine 1921)«. Knjiga bo izšla prihodnje leto ob pomembni obletnici vukovarskega kongresa.

Jugoslovansko revolucionarno gibanje in na marksizmu in leninizmu zasnovana jugoslovanska revolucionarna delavska partija je zrasla in se razvila iz razrednega delavskega gibanja, ki se je zlasti po prvi svetovni vojni močno razmahnilo po vsej Jugoslaviji. Rojevala se je pod močnim ideološkim in političnim vplivom oktobrske revolucije, prve zmagovite socialistične revolucije, in Leninovih načel, hkrati je sprejela tudi vse pozitivno, razredno borbeno nasledstvo našega in mednarodnega delavskega gibanja. Nastajala je v družbeno-ekonomskih in razredno zaostrenih odnosih takoj po prvi svetovni vojni, ko je vladala beda in so bili ljudje nezadovoljni, ko se je položaj delavskega razreda skrajnje poslabšal, med revolucionarnim gibanjem kmetov, ki so

zahtevali zase zemljo fevdalnih, polfevdalnih in velikih kapitalističnih eksploatatorjev, ter v napetem predrevolucionarnem stanju.

Nastanek nove skupne države je bil za jugoslovanske narode prelomni dogodek. Tedaj so prvič mogli zaživeti skupaj v skupni državi, kar je dejalo široke možnosti za nacionalno svobodo in neodvisnost posameznih narodov in narodnih manjšin, za hitrejši gospodarski in družbeno-politični ter kulturni razvoj. Vendar skupne države niso ustanovili po demokratični poti, pri njeni ustanovitvi niso sodelovali pravi ljudski poslanci, ki bi branili interese delavskega gibanja, pač pa po dogovoru velikosrbske buržoazije z monarhijo na če-

lu in buržoazije jugoslovanskih dežel, ki so bile pod Avstro-Ogrsko. Velikosrbska buržoazija je kot zahtevo in pogoj za združitve postavila centralistično in monarhistično ureditev nove države, saj si je hotela tako zagotoviti politično prevlado, in v imenu namišljene nacionalne enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev ni priznavala vseh jugoslovanskih narodov in manjšin, ni upoštevala njihove preteklosti, njihovih posebnih zahtev in želja.

Ob nastanku skupne države jugoslovanskih narodov je bilo v šestih pokrajnih šest socialdemokratskih gibanj, in sicer: srbska socialdemokratska stranka, socialdemokratska stranka Bosne in Hercegovine, socialdemokratska stranka Hrvatske in Slavonije (tudi Srema), Jugoslovanska socialdemokratska stranka v Sloveniji, socialdemokratsko gibanje v Dalmaciji in strankine organizacije bivše socialdemokratske stranke Ogrske (Bačka, Banat, Baranja) s srbsko-bunjevskim socialdemokratskim agitacijskim odborom. Vsa socialdemokratska gibanja razen zadnjega so bila povezana s sindikalnimi organizacijami, prosvetnimi, kulturnimi in drugimi delavskimi društvi in so imela svoje liste. Skupno je tem gibanjem bilo samo eno: socialdemokratski značaj, v ideološkem in političnem pogledu pa so med njimi bile velike razlike, ki so izvirale iz zgodovine delavskega gibanja posameznih pokrajin.

Odpor članstva

V Sloveniji, na Hrvaškem in v Slavoniji ter v Vojvodini je vodilni kader socialdemokratskih strank ostal pri oportunističnih stališčih in privolil v razredno sodelovanje z buržoazijo in sodelovanje socialistov v buržoazni vladi.

Taka usmeritev vodstva je seveda naletela na odpor članstva, ki je spriču notranjepolitičnega položaja in pod vplivom mednarodnega revolucionarnega gibanja bilo pripravljeno na boj, hkrati pa je bilo najmočnejša opora pobudnikov združenega jugoslovanskega delavskega gibanja na revolucionarni osnovi. Najvidnejši predstavniki odpora proti socialpatriotizmu in ministerializmu so bili bosenski socialisti in levica na Hrvaškem in v Sloveniji. Pridružila se jim je še srbska socialdemokratska stranka in socialdemokratsko gibanje v Dalmaciji, medtem ko je srbsko-bunjevski agitacijski odbor iz Novega Sada podpiral ministerializem in socialpatriotizem.

Z ustanovitvijo buržoazne države kot organizirane prisile je združenje proletariata postalo prva zgodovinska naloga. Združenje razrednega delavskega gibanja je bilo nujno tudi zaradi internacionalističnega

značaja socialističnega delavskega gibanja, združitve njegovih sil in krepitev njegovih akcijskih sposobnosti, zaradi razrednega boja, ki ne pozna narodnostnih meja, a se bije znotraj državnih. Potrebo po združitvi pa so najbolj občutili delavci sami, zlasti tisti, ki so bili organizirani in angažirani v razrednem boju, zato so glasno in odločno zahtevali združitve. Na delovnih zborovanjih in shodih pa tudi na sindikalnih konferencah (na primer na železniškarski konferenci v Ljubljani 1918), povsod po Jugoslaviji so poudarjali zahtevo po združitvi.

Takoj ko je bila dana pobuda za združitve, je vodilno vlogo prevzela srbska socialdemokratska stranka. Socialistično delavsko gibanje v Srbiji je bilo že pred vojno dosledno razredno gibanje in je imelo svetlo in borbeno preteklost. Srbska socialdemokratska stranka je pod vodstvom Popovića, Tucovića in Dragovića dosegla velik ugled zlasti s postavitvijo vprašanja enakopravnosti balkanskih narodov, z bojem

Kongres, na katerem se je razredno delavsko gibanje naše dežele združilo, na katerem je ustanovljena skupna socialistična delavska partija Jugoslavije (komunistov), ki se je pozneje preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije, je bil v Beogradu od 20. do 23. aprila leta 1919. Na kongresu, ki pomeni prelomni trenutek za naše razredno delavsko gibanje, je sodelovalo 432 delegatov, predstavnikov organiziranih pripadnikov razrednega delavskega gibanja iz vse države, razen iz Slovenije.

proti imperialistični politiki na Balkanu in protivojnim stališčem.

Levica prevzame pobudo

Prvega sestanka o združitvi, ki naj bi bil od 7. do 9. januarja in za katerega se je srbska socialdemokratska stranka dogovorila z delegati drugih jugoslovanskih socialdemokratskih strank, ni bilo. Medtem je od 26. do 28. januarja bila v Zagrebu pokrajinska konferenca socialdemokratske stranke Hrvatske in Slavonije, na kateri so bili tudi predstavniki srbske in bosensko-hercegovaške socialdemokracije. Levica je

na tej konferenci ostro obsodila ministerializem, zahtevala je nacionalizacijo zemlje, konfiskacijo v vojni pridobljene lastnine in se zavzemala za sodelovanje na III. internacionali, vendar s svojo resolucijo ni uspela. Zato so njeni delegati na posebnem sestanku 29. januarja izbrali akcijski odbor levice in pooblastili srbsko socialdemokratsko stranko, da skliče kongres združitve, tako da »pozove vse partijske in sindikalne organizacije«. Boju za združitve delavskega gibanja so se pridružili tudi nekateri osrednji časopisi posameznih socialdemokratskih strank.

Dne 9. januarja 1919 je uprava srbske socialdemokratske stranke sklenila opustiti jalove pogovore z ministerialiisti in razglasila sprejete ponudene mandata proletarskih množic za sklic kongresa, na katerem naj bi ustanovili »Jugoslovansko socialdemokratsko partijo«, ob tem pa je poudarila, da »vanjo lahko vstopijo vse sindikalne organizacije, ki vodijo razredni boj, in da v to politično celoto »lahko pridejo samo tisti, ki so pripravljene podreti za sabo vse mostove in dokončno prekiniti z buržoazijo«. Vse do konca januarja so poskušali doseči združitve jugoslovanskega delavskega gibanja s pritiskom na ministerialistično usmerjena vodstva, da bi le-ta prekinila s politiko razrednega sodelovanja, tedaj pa se je spremenilo tudi stališče do združitve, in začel se je boj za njegovo uresničitev nasproti desničarskim socialpatriotskim voditeljem. Kongres združitve je bil sklican šele za 20. april 1919, da bi medtem lahko organizirali proti-imperialistične akcije, da bi se mogli končati proces politične diferenciacije znotraj posameznih strank in da bi se partijske organizacije ali njeni deli soglasno odločili za razredno borbeno politiko.

In medtem ko je del vodstva srbskega delavskega gibanja ostajal na reformističnih pozicijah, se je oblikovala komunistična skupina, ki je sprejela in vodila ideološki in politični boj za revolucionarno usmeritev gibanja. Komunistična skupina si je vse bolj utrjevala položaj. Pod njenim vplivom se je nadaljevala preobrazba v stranki. Strankino delovanje je oživelo, težišče dela so prenesli na odbore in med množice. Marca in aprila so bila v Srbiji številna komunistična predavanja o aktualnih političnih vprašanjih in množični zbori. Začele so se tudi neposredne priprave za kongres.

Kongres združitve partij in sindikatov

V beograjskih »Radničkih novinah« (glasilo srbske socialdemokracije) je bila najprej objavljena vest, da so se sporazumeli, da bo kongres med velikonočnimi prazniki v Slavnskem Brodu, predtem pa bodo sklepni kongresi posameznih strank. Nato je srbska socialdemokratska stranka kot mandator za združitve objavila uradni poziv na kongres združitve, v katerem so

poudarili, da na ta kongres »pozivajo samo tiste stranke, strankine organizacije ali njene dele, ki se bode odrekle ministerializmu in ki so pripravljene za odločen, brez-kompromisen razredni boj.«

Osnovni akt kongresa je bila politična platforma združitve, pripravljena na kongresu. S sprejetjem te platforme je bila dejansko uresničena združitve strank in ustanovljena nova revolucionarna razredna delavska stranka, ki je leto pozneje na vukovarskem kongresu dobila še izrazitejšo revolucionarno obeležje.

Platforma združitve je bila odsev revolucionarne razpoloženja po zmagi oktobrske revolucije in razglasitve Madžarske in Bavarske sovjetske republike, bila pa je tudi sad ne dovolj zrelega revolucionarnega gibanja, ki ni imelo priložnosti učiti se na tujih zgledih, da bi si pridobilo teoretsko in praktično podkovanost. Ravno zato je politična platforma združitve bila kompromisna. Preveč na splošno je postavila vprašanja zgodovinskih ciljev proletariata, izogibala se je jasni odločitvi za revolucionarno osvoboditev oblasti, sprejetju sovetov kot oblike diktature proletariata. Ravno zato so se tudi pokazale slabosti kongresa pri reševanju nekaterih ključnih vprašanj, na primer nacionalnega in agrarnega. Ze samo ime nove stranke Socialistična delavska partija Jugoslavije (komunistov) nosi v sebi pečat kompromisa med socialno demokracijo in komunisti.

Drugi del osnovnega akta združitve je vseboval splošne formulacije o bistvu kapitalizma in nujnosti razrednega boja ter o podružljanju sredstev za proizvodnjo.

Tretji, dodatni del je spregovoril o tedanji situaciji v Evropi in z odločitvijo zoper II. internacionalo razglasil vstop v III. internacionalo.

V sklepnem delu osnovnega akta združitve je govor o stanju v državi, razkrinkana je razredna vladavina buržoazije, njena reakcionarna politika, dan je poziv na boj proti vladi in buržoaziji in obsodba ministerializma. Zahteva po ustanovitvi skupščine je bila sprejeta tudi v posebno resolucijo. Poleg te so sprejeli še resolucijo o agrarnem vprašanju, resolucijo o ukinitvi svobode in zatiranja. Kongres je solidiziral tudi z ruskim in madžarskim delavskim razredom in zahteval od vlade takojšnjo vzpostavitev diplomatskih odnosov. Med kongresom združitve jugoslovanskega delavskega gibanja je bila tudi konferenca socialističnih delovnih žena in pa hkrati kongres združitve sindikatov.

Buržoazna oblast je takoj in ostro reagirala na samo gibanje za združitve in na kongres. Med kongresom so uvedli strogo cenzuro delavskega tiska, malo pred 1. majem pa so prepovedali vsa zborovanja in shode. Začelo se je preganjanje pripadnikov delavskega gibanja, ki se je razširilo na vso državo.

Po poteh Einsteinove enačbe

Jedrsko energija – veliki uprihodnosti

Italijanska znanstvenika dr. Piero Caldirola in dr. Erasem Recami se ukvarjata s pri nas malo znanim področjem fizike

S problemi energetske krize se človeštvo srečuje že zdaj, kako pa bo čez nekaj desetletij, še nihče zanesljivo ne ve. Znanstveniki povsod po svetu iščejo možne rešitve tega perečega vprašanja jutrišnjega dne. »Po mnenju večine strokovnjakov bo v prihodnosti za reševanje teh problemov odločilna nadzorovana termonuklearna fuzija,« takšno je mnenje profesorja dr. Piera Caldirola, direktorja laboratorija za fiziko plazme in kvantne elektronike Nacionalnega sveta za raziskave v Milanu in predavatelja fizike na milanski univerzi.

Profesor dr. Piero Caldirola, eden izmed najbolj znanih italijanskih fizikov, je pred nedavnimi na povabilo inštituta Jožef Stefan in fakultete za naravoslovje in tehnologijo skupaj s sodelavcem profesorjem dr. Erasem Recamijem prišel v Ljubljano. V predavanjih, ki sodijo v okvir stalnega sodelovanja z inštitutom in fakulteto, sta predstavila področje fizike, ki je pri nas še dokaj nerazvito.

»V našem laboratoriju v Milanu,« je o nadzorovani termonuklearni fuziji spregovoril prof. dr. Caldirola, »proučujemo fuzijo s tokamakom«. To je prototip reaktorja, ki so ga razvili v Sovjetski zvezi in je danes eden izmed najbolj razširjenih naprav za fuzijske eksperimente. Sedanji jedrski reaktorji delujejo na osnovi cepeljenja težkih jeder, se pravi na enakem principu kot atomska bomba. Dandanes znanstveniki povsod po svetu, tudi v Milanu, intenzivno raziskujemo reaktorje, ki bi delovali na osnovi zlivanja oziroma fuzije lahkih jeder, po principu vodikove bombe. Ta reakcija poteka pri temperaturi nekaj deset milijonov stopinj celzija, torej pri temperaturi notranjosti sonca. Pri tako visoki temperaturi je snov popolnoma ioniziran plin, ki ga imenujemo plazma.

»Problem, kako vzdrževati plazmo pri temperaturi, potrebni za fuzijo, danes niti teoretsko niti praktično ni zadovoljivo re-

šen,« je nadaljeval profesor dr. Caldirola. »Če bi nam to uspelo, bi praktično popolnoma rešili energetske probleme. Čeprav zveni utopično, toda v takem termonuklearnem reaktorju bi se osvobodilo stokrat več energije, kot pa bi je bilo potrebno za vzdrževanje njegove aktivnosti. Ta postopek je mnogo bolj gospodaren od fisije – po tem principu delujejo sedanje jedrske električne centrale – saj sta zanj namesto redkega in dragega urana potrebna devterij in tricij, obeh elementov pa je v morški vodi zelo veliko. Razen tega ostaja po fuziji manj jedrskih odpadkov. Kot spremljevalni proizvod nastaja pri tem plutonij, ki ga je mogoče uporabiti za izdelavo atomskega orožja.«

»Zakoni makrokozmosa so identični zakonom mikrokozmosa«

Delo profesorja dr. Caldirola ne sega samo na področje aplikativne fizike, pač pa so izredno pomembne tudi njegove teoretske raziskave. Skupaj s prof. dr. Erasem Recamijem in drugimi sodelavci je pred nedavnimi razvil teorijo, po kateri se gravitacijska sila povezuje z jedrsko. Po njegovi teoriji so zakoni makrokozmosa identični zakonom osnovnih jedrskih delcev.

»Gravitacijska sila deluje med makroskopskimi telesi, kot so na primer, Zemlja, Sonce, galaksije in gruče galaksij,« sta pojasnjevala prof. dr. Caldirola in prof. dr.

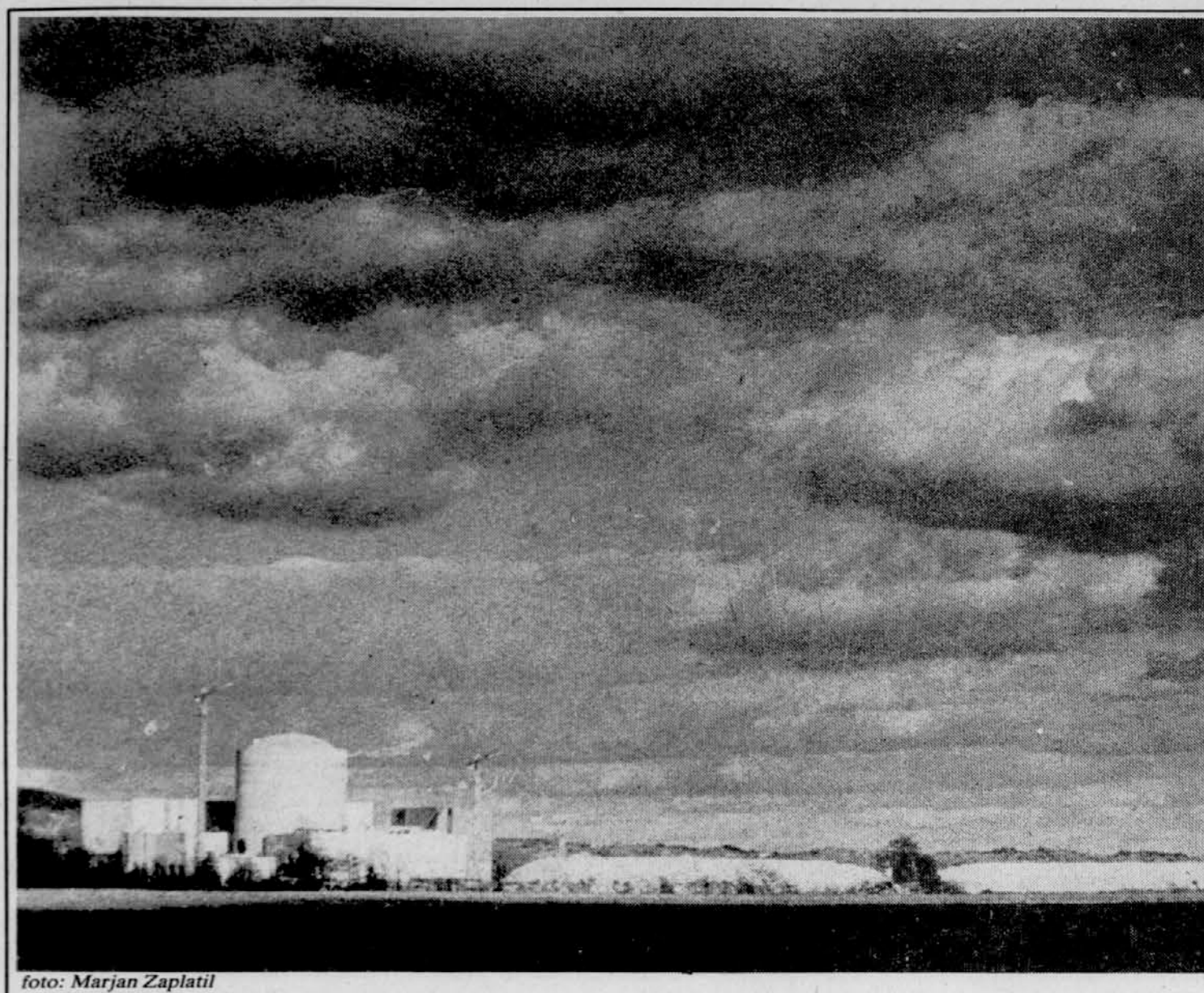

foto: Marjan Zaplatil

Recami. »Vsa ta telesa sestavljajo naš kozmos. Po Einsteinovi hipotezi je kozmos končen, toda neomejen, podobno kot površina zemlje. Naš kozmos je potemtakem lahko le eden izmed mnogih kozmosov. Jedrska ali močna sila, kot jo tudi imenujemo, pa deluje med nekaterimi osnovnimi delci, pravimo jim hadroni; torej vlada mikrokozmosu. Hadrona sta na primer, proton in nevtron. V naši teoriji veljajo iste enačbe tako za gravitacijsko kot tudi za močno silo. To pa so kar slavne Einsteinove enačbe.«

»Skali, na katerih odčitujemo oba sistema, sta različni, tako da vidimo v prvem primeru gravitacijsko silo, v drugem primeru pa močno jedrsko silo. Torej so hadroni, ki jim vlada močna sila, podobni kozmosom, ki jim vlada gravitacijska sila. Bolje rečeno, hadroni se obnašajo tako, kot če bi kozmose skrčili za faktor 10^{41} . Ta faktor pa je enak razmerju med premerom kozmosa in premerom hadrona. Pri takem skrčenju se pretvori gravitacijska sila, ki deluje znotraj kozmosa, v močno silo, ki deluje znotraj hadrona, fizikalni zakoni pa ostanejo nespremenjeni. Spremeni se samo velikost fizikalnih količin, na primer sile, ne pa sami zakoni.«

Profesor dr. Recami je to slikovito pojasnil z Liliputancem, ki bi bil 10^{41} -krat manjši od običajnega človeka. »Torej,« je dejal

profesor, »če bi se tako pomanjšano človeško bitje znašlo v notranjosti hadrona, bi videlo ta osnovni delec tako, kot vidimo mi notranjost našega kozmosa. Ta postulat je upravičen, saj lahko na njegovi osnovi izpeljemo iz eksperimentov znano razmerje med maso kozmosa in maso hadrona. To razmerje je 10^{82} , kar pomeni, da je masa kozmosa 10^{82} -krat večja od mase hadrona. To število z 82 ničlami je enako kvadratu omenjenega števila 10^{41} .«

»Ker poznamo učinke gravitacijske sile v našem kozmosu, ker torej poznamo Einsteinove enačbe gravitacijskega polja, lahko napovemo tudi silo med kvarki, ki so sestavni delci hadrona,« je nadaljeval profesor dr. Recami. »Naša teorija razlaga tudi, zakaj so kvarki omejeni na notranjost hadrona in zakaj prostih kvarkov nikakor ne moremo odkriti. Namreč, bolj ko kvarke razmikamo drugode od drugega, večja je sila, ki jih vleče skupaj. Nekateri fiziki so jo postulirali ad hoc, naša teorija pa omogoča matematično izpeljavo te sile.«

Tahioni – delci hitrejši od svetlobe

Profesor dr. Erasmo Recami je v Ljubljano priletel naravnost s tople Sicilije, kjer na univerzi v Cataniji predava teoretsko fiziko. Njegov najpomembnejši prispevek znanosti je teorija o tahionih, to je hipote-

tičnih delcih, ki naj bi se gibali hitreje od svetlobe. Profesor dr. Recami pravi, da v nasprotju s splošno razširjenim mišljenjem, teorija relativnosti ne izključuje obstoja takih delcev, pač pa izključuje samo možnost, da bi delce lahko pospešili preko svetlobne hitrosti. Takšnih delcev od sedaj eksperimentalno še niso odkrili. Zato nekateri fiziki menijo, da jih sploh ni.

Ta skeptičem je celo upravičen, saj bi obstoj tahionov privedel do resnih težav pri razumevanju kavalnosti. Skrajna posledica tega bi bila možnost pošiljati informacijo v preteklost. Prof. dr. Recami je s sodelavci izvorno premostil te težave, vendar je vprašanje o obstoju tahionov med fiziki še vedno odprto.

Prof. dr. Recami je pred dvema letoma v Erici na Siciliji organiziral prvo mednarodno srečanje o tahionih, na katerem so sodelovali svetovno najbolj priznani fiziki, ki raziskujejo to področje. Lani je pri založbi North-Holland Publishing Company izšla knjiga s prispevki udeležencev tega srečanja.

Zakaj je izginil eden največjih genijev tega stoletja

»Mimogrede naj povem,« je rekel prof. dr. Recami, »da je bilo to znanstveno srečanje

v mednarodnem centru za znanstveno kulturo, ki nosi ime Ettore Majorana, po znamenitem italijanskem fiziku, ki se je rodil leta 1906 v Cataniji na Siciliji. Majorana je leta 1938 skrivnostno izginil, star komaj 31 let. Na univerzi v Rimu je bil učenec Nobelovega nagradjenca Enrica Fermija. Po Fermijevi sodbi je bil Majorana genij, kot sta bila Galileo in Newton. Šele danes razumemo, kako zelo je Majorana s svojim delom prehitel čas. Najnovejša odkritja fizike elementarnih delcev bodo morda lahko šele zdaj pojasnila del njegove teorije.«

»Majorana je bil izredno nadarjen matematik,« je nadaljeval prof. dr. Recami, »žal pa je bil veliko preveč samokritičen, kar je hromilo njegovo ustvarjalno sposobnost. Zato je objavil precej manj del kot njegovi sodobniki (le okoli deset znanstvenih člankov). Vendar je kljub temu njegova »izmenjalna sila« – imenuje se Majoranova sila – postala bistveni del vseh empiričnih in semiempiričnih reprezentacij jedrske sile. Njegovo zadnje delo o elektroni in nevtrinu pa pojasnjuje najnovejša eksperimentalna odkritja v fiziki leptonov.«

»Zanimivo je,« je povedal prof. dr. Recami, »da je leta 1933, potem ko je obiskal Nemčijo, uradno prenehal raziskovati. Novembra leta 1937 je zaradi »posebnih zaslug« dobil mesto profesorja fizike na univerzi v Neaplju, marca 1938. leta pa je izginil.«

Prof. dr. Recami je odkril Majoranova zadnja pisma, ki jih je skrivala njegova družina v Cataniji. Z dovoljenjem Majoranove sestre je pozneje predal te dokumente Leonardu Sciasciu, enemu izmed najboljših italijanskih pisateljev. Na osnovi teh in drugih podatkov je Sciascia napisal knjigo, ki je v Italiji in Franciji postala uspešnica. V Italiji so jo prodali več kot 300.000 izvodov. Sciascia domneva, da je Majorana napravil samomor, ker ni hotel sodelovati pri izdelavi atomske bombe in vsem posledicam, ki so jo spremljale. Kajti leta 1938 so le redki slutili, da bodo ljudje kmalu znali sprostiti jedrsko energijo. Kot meni Sciascia, je Majorana, ki je bil izredno bister in daljnoviden, to razumel pred vsemi drugimi že takrat.

»Vendar pa sam menim,« je nadaljeval prof. dr. Recami, »da so bili razlogi osebnostni, psihološki narave, kajti Majoranova izginotje je tajinstveno. Preden je izginil, je dvignil svojjo plačo za štiri mesece vnaprej, vse svoje prihranke iz banke, s seboj pa pa je vzel tudi potni list. Vse to priča, da se Majorana morda ni ubil. Nenavadno je tudi, da nikoli niso našli njegovega trupla. Zato je verjetno, da se je zatekel v kak skrit ali oddaljen kraj, samostan ali daljno deželo. Sirile so se tudi govorice, ne vem, koliko jim lahko verjamemo, da so Majorana ugrabili agenti neke velesile, ki se je pripravljala na vojno in je potrebovala nadarjenega znanstvenika. Tudi Vatikan ga je iskal po samostanih, vendar ni odkril za njim nobene sledi. Tudi Majoranova družina je ponudila veliko denarja tistemu, ki bi dal kakršnekoli podatke o izginulem fiziku. Kljub temu niso izvedeli ničesar. Pred nedavnimi sem ugotovil, da Majorana morda še vedno živi nekje v Južni Ameriki. Hotel sem izvedeti kaj bolj prijemljivega, vendar na moja pisma, ki sem jih poslal na več južnoameriških univerz, ni odgovoril nihče. Morda bom odkril kaj več, ko bom prihodnje leto nekaj mesecev predaval v Braziliji na univerzi v Sao Paulu.«

Moja Vizjaka

Prekinitve dela Stavke in konflikti niso spodrsljaj?

Dr. Neca Jovanov: Nikjer po svetu ne stavkajo tako na majhno, pa tudi ne tako učinkovito

Dr. Neca Jovanov velja za najbolje poučenega človeka v Jugoslaviji, kadar beseda nanese na prekinitve dela. Pojav stavk – sam se ogreva za ta izraz – je bila tema njegove doktorske disertacije. Konec lanskega leta smo imeli priložnost slišati predsednika jugoslovanskih sindikatov Mika Špiljka, ko je domačim in tujim novinarjem na tiskovni konferenci v Beogradu pojasnjeval razliko med prekinitvijo dela in stavko. Po Špiljakovem mnenju je pri nas moč govoriti o prekinitvah dela, in ne o stavkah, saj je prvo spontana neorganizirana akcija, stavka pa je organizirana akcija delavcev v kapitalizmu.

Doktor Neca Jovanov se ne strinja s takim mnenjem. V vseh svojih delih in v doktorski disertaciji na to temo govori o stavki. Zakaj? Po njegovem se lahko spustimo v terminološko razpravo, vendar mora beseda stavka ostati iz dveh razlogov. Prvič, prekinitve dela je nekaj takega, če hočete,

kot da bi kuhali kavo, pa voda že vre, a potem ugasnete plin in nočete opraviti dela do konca. Stavka ima pomen razredne akcije delavcev za svoje pravice. Res, za pravice, ki so v kapitalizmu prepovedane, pa jim kot razredu zgodovinsko pripadajo, zato se bojujejo zanje. V našem primeru je to, kot pravi Neca Jovanov, razredna akci-

ja delavcev za uveljavljanje tistih pravic, ki so jim z ustreznimi zakoni zagotovljene.

Stavka ima v kapitalizmu med drugim za končni cilj rušenje sistema – faktičnega in normativnega. Pri nas v večini primerov stavka sama po sebi ni naperjena proti normativni in politični moči, ki preprečujejo uresničevanje koncepcije sistema, in ima s takega stališča svoj pozitiven učinek; zato jemlje dr. Neca Jovanov stavko za avtentično razredno akcijo delavcev.

Ko je Jovanov pojasnjeval korenine stavk, je dejal, da jih je dandanes več kot prej. Tako so se lani stavke vrstile še posebej v Sloveniji in na Hrvaškem. Po njegovem mnenju tiči razlog za to v tem, da so predvsem v Sloveniji odpravili mit, da so stavke politična sramota, zato jih je bilo v tej republiki tudi več kot v drugih krajih naše države. Med večjimi stavkami v lanskem letu Jovanov posebej omenja tisto v ravnenski železarni, ki je bila po njegovem mnenju podoben primer kot stavka trboveljskih rudarjev.

Samoupravljanje na ravni enostavne reprodukcije

Prvi, najpomembnejši razlog, zakaj imamo več stavk kot prej, naj bi bil po znanstvenikovem mnenju ta, da skoraj nič nismo naredili, da bi se spremenilo razmerje sil pri delitvi ekonomske moči v prid delavčevega razreda. Pozitiven odnos, ki ga je čutili v političnih odnosih, je tu zatajil. Še vedno dominira finančni kapital, koncentriran v bankah, nekoliko manj pa je že čutili dominacijo zunanjetrgovinskega in trgovinskega kapitala nasploh, kar zadeva proizvodno gospodarstvo. V praksi še zdaleč nismo na začetku uresničevanja že kdove kolikokrat ponovljenega političnega stališča, da delavci razpolagajo z vsem dohodkom. Dr. Jovanov tudi pravi, da je gospodarstvo že nekaj let na ravni enostavne reprodukcije, to pa spet pomeni, da je tudi samoupravljanje v združenem delu, sodeč po povprečju njegove materialne osnove, prav tako še na ravni enostavne reprodukcije.

Pred kratkim smo slišali Neca Jovanova, ko se je oglašil med razpravo, ki jo je pripravil marksistični center CK ZK Srbije o poslovnem ravnanju socialističnih podjetij. Govoril je o razlikah, ki obstajajo v

ekonomski sposobnosti organizacij združenega dela, tudi te razlike so po svoje korenine stavk. O tem je Jovanov dejal:

»Če ekonomsko sposobnost temeljnih organizacij združenega dela v gospodarstvu merimo s celotnim dohodkom, ustvarjenim na delavca (torej ne samo z osebnim dohodkom) in če jih razvrstimo v 12 skupin, potem je razpon med njihovo ekonomsko sposobnostjo 1:15. To velja, če temeljne organizacije razporedimo v dvanajst skupin, če jih torej grupiramo. Če pa vzamemo posamične temeljne organizacije združenega dela, potem je razlika v njihovi ekonomski sposobnosti celo 1:24, in to v okviru iste gospodarske panoge. Iz tega bi lahko najprej sklepali, da se družbena lastnina (sploh, če je kot družbena obstajala) postopoma, a povsem zanesljivo spreminja v skupinsko lastnino delavcev posameznih temeljnih organizacij združenega dela...«

...Seveda pri tem še ni konec razlik v ekonomski sposobnosti temeljnih organizacij združenega dela, ki imajo še poseben vpliv. Če te razlike opazujemo med temeljnimi organizacijami združenega dela iz proizvodnega dela gospodarstva in temeljnimi organizacijami združenega dela v zunanji trgovini, pa delovnimi skupnostmi poslovnih bank, skupnostmi za zavarovanje premoženja in ljudi, samoupravnimi interesnimi skupnostmi, državno upravo, družbeno političnimi organizacijami in tako dalje, potem so te razlike tolikšne, da jih je težko kvantificirati in še težje najti pogum, da bi jih prikazali kot kvantificirane. V tem tiči tudi del odgovora na vprašanje, zakaj stavkajo delavci v tovarnah in proizvodni dejavnosti, ne pa drugi.«

Favoriziranje funkcij

Razlike, o katerih govori Jovanov, se zdaj niso pokazale kot razlike v višini osebnih dohodkov med posameznimi temeljnimi organizacijami združenega dela in omejenimi delovnimi skupnostmi, temveč predvsem kot razlika pri obsegu sredstev skupne porabe na delavca temeljne organizacije združenega dela oziroma delovne skupnosti. Naj omenimo tak primer. Skupina raziskovalcev, v kateri je bil tudi Neca Jovanov, je obiskala neko banko: vseeno je katero, saj so skoraj vse enake, kot meni Jovanov. Na vprašanje, koliko časa njihovi

uslužbenci čakajo na stanovanje, so jim odgovorili, da najdlje tri leta. To pomeni, da delavec delovne skupnosti poslovne banke največ v treh letih delovne dobe skoraj zanesljivo in po ustavi zajemčeno uveljavi pravico do stanovanja.

»Potem smo odšli v ladjedelnico ,3. maj na Reki in jim zastavili enako vprašanje. Dobilimo smo odgovor, da mora delavec v ladjedelnici čakati na uveljavitev svoje po ustavi zagotovljene pravice do stanovanja vsaj 18 do 20 let delovne dobe. Nato smo obiskali še tekstilno tovarno in na naše vprašanje dobili odgovor, da večina delavcev v tovarni nima skoraj nikakršne možnosti, da bi uresničila po ustavi zagotovljeno pravico do stanovanja.«

Dr. Neca Jovanov zatem poudarja, ko pojasnjuje vzroke za stavke našega časa, da še vedno ne premoremo delitve po rezultatih dela, temveč po funkcijah. Po njegovem je tem o delitvi, povedano v prispodobi, kot gozd, ki smo ga šele komaj začeli krčiti. Ko je pojasnjeval razmere na tem področju, je uporabil banalen primer, sicer pa zelo pogost.

V tovarni delata inženirja, eden od njiju v proizvodnem obratu, drugi pa ima vodilno delovno mesto in se ne ukvarja s stroko. Razlika v njunem osebnem dohodku je seveda velika, v prid drugega, ki ima vodilno delovno mesto, in ne v prid prvega, ki ustvarja dohodek. To je torej favoriziranje funkcij, ne pa favoriziranje ustvarjalca dohodka. Taka primerjava lahko velja tudi za proizvodnega in režijskega delavca. In to je hkrati odgovor na vprašanje, zakaj stavkajo samo proizvodni delavci, navzvenje in v rudarstvu, zakaj ne stavkajo ljudje v bankah, trgovini, državni upravi in drugod.

Delavec postaja univerzalni nevednež

Neca Jovanov je pojasnil še en paradoks: delavci glasujejo za pravilnike o delitvi, pozneje pa prav zaradi njih stavkajo. Poudaril je: »Še vedno smo pod pritiskom skrajno utopične ideje, da si pod samoupravljanjem predstavljamo, da vsi odločamo o vsem. To je teza o delavcu kot univerzalnem samoupravljalcu, ki je v praksi začela postopoma, a povsem zanesljivo spreminjati delavca v univerzalnega nevedneža.«

Slobodan Dukić

S poti po Češkoslovaški

Kulturno brstenje sredi bratislavske zime

Mesto s 700-letno tradicijo – Umetniško ustvarjanje kot ventil – Popevkarji v propagandni brošuri železarnе

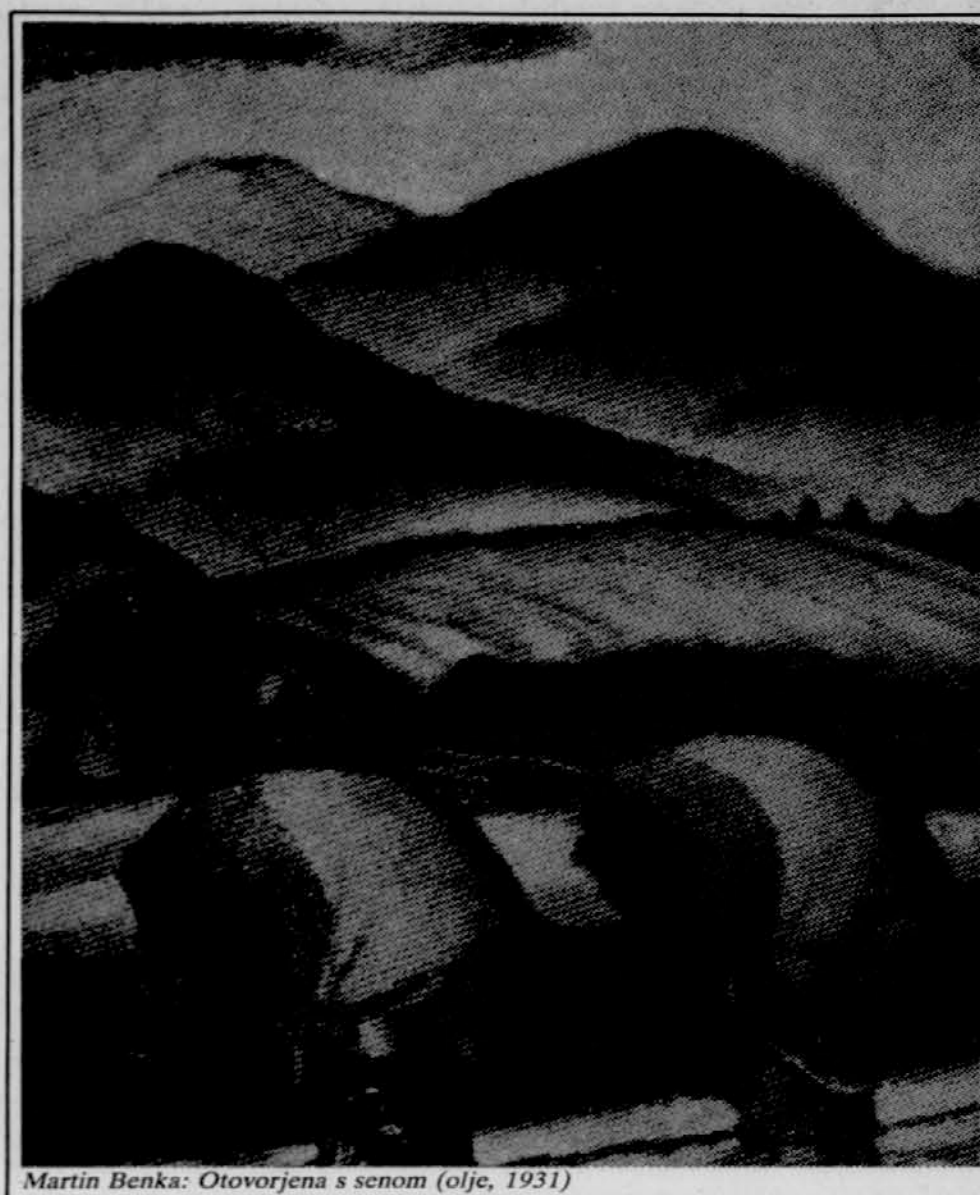
Onstran Bresta, kjer se Slovaška v Moravsko oziroma Češko prevesi, sem med vožnjo v minibusu ob železniškem prehodu opazil napis »Pozor, vlak!«. Zaradi dremavice sem skoraj pomislil, da sem doma. V jeziku pa so razlike med nami vendarle majhne. In tudi v mnogih drugih stvareh. Kljub temu so nas v edinem vagonu, ki nas je nekaj dni poprej peljal z Dunaja proti Bratislavi, na avstrijsko-češkoslovaški meji vljudno, a ostro poslali iz kupeja, da so lahko pogledali pod klopni.

V Bratislavi nas je poleg prijaznih zastopnic slovkoncerta sprejelo precej hladno vreme. Je mogoče, da ima ta majhni kraj s sladkorno tovarno in nasadi hmelja za seboj že 700-letno tradicijo? Tako je vsaj pisalo ob parolah o socializmu, KPC in nerazdružljivem prijateljstvu s Sovjetsko zvezo na tablah z železnimi podstavki. V Moravski Ostravi, industrijskem rudarskem središču blizu poljske meje, smo preživeli praznik »unora«, to je 25. februar, ki ga slavijo kot dan češkoslovaške revolucije v spomin na Gottwaldov nastop in nacionalizacijo gospodarstva leta 1948. Razobešene so bile češkoslovaške, partijske in sovjetske zastave, ob podnožju Gottwaldovega spomenika sem naštel 42 vencev s svežimi rdečimi nageljni. Sicer pa je bil praznik na vsakdanji delavnik.

enoakopravno kulturno osamosvojitvev tudi nova reprezentančna zgradba Slovaške narodne galerije, ki je s svojimi 45 tisoč eksponati in izredno posrečeno povezovala 30-letnico obstoja. Zagreti mladi ravnatelj muzeja dr. Stefan Mruškovič, ki je prej vodil galerijo in etnografski muzej v podeželskem središču Martinu, je v pogovoru poudaril, da je nova galerija zrastle avtohtono in na slovaških tleh. Gradivo za zbirko so zbrali iz raznih slovaških gradov in zasebnih zbirk, veliko so prispevali tudi slovaški umetniki oziroma njihovi dediči. Ena takih izjemnih ljudskih umetniških osebnosti je bil slikar Martin Benka. Da pa ti še vedno rastejo, je dokaz to, da letno dokupijo okrog tisoč likovnih del. Zanimivo je, da o nakupu razpravljajo in odločajo v treh komisijah, da pa ima glavni ravnatelj končno besedo in tudi pravico veta. Iz njegovih besed sem lahko razbral, da ima v razvejeni strukturi upravnega in umetniškega odločanja v hiši povsod ključno besedo. Za razliko od pogumne in srčeke izraznosti ali v bolesto abstrakcije težje izpovedi, ki sem jo v Galeriji mladih odkril na razstavi ilustracij založbe Smena, je dr. Mruškovič zelo formalno opredelil zahtevo, da mora današnji umetnik v svojem socialističnem realizmu izražati stvarnost ter se boriti za mir in proti nasilju v svetu. Ko sem pozneje v spremstvu ene izmed ljubeznivih strokovnih sodelavk prehodil galerijo, sem vendar spoznal veliko bolj široko in sproščeno razvejnost.

Četrtna evropske veljavne gotike

Kako zelo so Slovaki lahko ponosni na svojo gotiko! V njihovi Mariji Lomnički ali Mariji iz Ziara so dragocenosti, ki se jih tudi v Louvru ne bi sramovali. In ko mi je vodnica razkazovala te stare, iz lipovega lesa izrezljane in barvane ljudske umetnične, me je presenetila z besedami: »Pravijo,

Martin Benka: Otvorjena s sceno (olje, 1931)

da je na Slovaškem ena četrtina evropske veljavne gotike; toda če to ne drži, je na Slovaškem zagotovo največ kvalitetne gotike v Evropi.«

Bratislavski župan dr. Vladislav Martinak na koncert Slovenskega okteta kljub pisnemu vabilu predsednika skupščine pobratenega mesta Ljubljane ni prišel zaradi srčnih težav. Ko pa me je na vztrajno prigovarjanje naslednji dan vendarle sprejel v njegovi pisarni, je bil navdušen prijazen in je potrdil vse najboljše želje glede vzajemnega sodelovanja z Ljubljano in povračilnega obiska ljubljanskih predstavnikov v Bratislavi in bratislavske udeležbe na letošnji mednarodni prireditvi otrok v Ljubljani. Predvsem sta se mi v pravi razumniški razgledanosti in iskrenosti odprla predsednik odbora za kulturo mesta Bratislave dr. Josef Pokorný in ravnatelj mestne galerije v čudovito urejenem baročnem Mirbachovem dvorcu dr. Milan Jankovský. Pokorný je ob kozarčku vina ne samo razgrnil svoje načrte o vsakoletnih bratislavskih poletnih festivalih, med katerimi je veliko prireditev brezplačnih, ampak se je tudi sveto razjezil nad »barbarskim početjem« bratislavskega urbanizma pred 15 leti. Zavzel se je za čim bolj spoštljivo ohranjanje starih, značilnih četrti pod gradom in ob novi avtomobilski cesti. Ob tem je posebej poudaril, da so lani pri arheoloških izkopavanjih odkrili tudi rimske izkopanine na levem bregu Donave, kar je prvo odkritje te vrste. Doslej so namreč smatrali Donavo za mejo starega rimskega imperija v Evropi. To odkritje zdaj povsem spreminja vidike zgodovine in tudi v marsičem premika pojem tako imenovane zgodovinske meje med Vzhodom in Zahodom v Evropi. Njegov prijatelj, ravnatelj mestnega muzeja dr. Jankovský, pa se mi je pri razkazovanju muzeja s čudovitimi slikami in kipi, starinskimi tapiserijami in kristalnimi lencami odkril ne samo kot izjemen psiholog, ampak tudi kot odličan organizator tega edinstvenega arhitekturnega in likovnega muzeja, v katerem so tudi glasbene in literarne prireditve. Na odgovornih kulturnih vodstvih so zaposleni res angazirani in sposobni izobraženci, in to srečanje, o katerem bi lahko še in še pisal, mi je naravnost veličastno ilustriralo težnjo, da je kulturno udejevanje tamkajšnjih ljudi ventil za splošno življenje.

»Cyrano iz predmestja« na Novi sceni

Če je glasilo slovaških sindikatov »Praca« po premieri »Platonova« v veliki dvorani Slovaškega narodnega gledališča v Bratislavi zapisal oceno le-te že z naslovom »Cehov, kot ga ne poznamo«, se s tem strinjam. Je pa ta ocena vsebovala ne samo umetniško, ampak tudi družbeno recenzijo. V odlični režiji Miloša Pietorja so namreč po besedah kritika v prvi polovici sicer predstavili dramo v običajni luči, v drugem delu pa so poudarili predvsem »pozerstvo« glavnega junaka, »tembolj, ker je v malokateri igri Cehov glavno osebo obložil s tako množico negativnih potez, ki v domiselni zasnovi celote ponazarjajo morbidni obraz predstavnika družbe.«

Poleg Narodnega gledališča, ki ima tri odre – v mali dvorani so isti večer igrali dramo ameriškega avtorja Kesselinga »Brooklinske noči«, je v Bratislavi, ki ima približno toliko prebivalcev kot Ljubljana, še gledališče »Nova scena«, s prav tako tremi odri, in kletni ateljeje z večeri poezije. »Gledališke krize ne čujemo,« se mi je pohvalil dramaturg Nove scene Kamil Peteraj, ko sva se pogovarjala med odmorom mislica na temo Cyranoja de Bergeraca. Z zanimanjem sem si ga ogledal. Toda očitno ni bil namen predstaviti iskati miselne asociacije z Rostandovim Cyranojem, pač pa jim je bila ta uprizoritev pretveza za eksplodirajo divjih izraznih plesov v slogu rocka

in shakea. Sicer pa se je musical imenoval »Cyrano iz predmestja«. Besedilo je napisala Alta Vašova, glasbo pa Pavol Hammel in Marian Varga. »Nekdaj so bili junaki pesniki, dandanes so popevkarji,« je menil Kamil Peteraj in dodal, da je v njihovi sodobni verziji Cyranoja »tudi nekaj socialističnega, saj Cyrano ne dela za denar«. Popevkar pa je med aplavzom mladih ponavljal refren: »Nimam ljubezni v mezincu, nikogar nimam razen sebe.«

Na njihovem repertoarju sem zasledil tudi Lecharjevo opereto »Cigan baron« in Straussovo »Noč v Benetkah«. Med dramskimi teksti sem poleg starega francoskega Marivauxa in klenega sovjetskega Leona opažal tudi koprodukcijo z makedonskim Narodnim gledališčem iz Skopja pri študiju drame Tometa Arsovskega »Diogenov paradoks«.

Ko sem si zapisoval spored kinematograf, sem tako v Bratislavi kot pozneje v Ostravi in Pragi ugotovil, da poleg številnih domačih, sovjetskih in poljskih filmov vrtijo tudi precej filmov drugih proizvajalcev, zlasti ameriških, francoskih in italijanskih, čeravno bolj pustolovskega značaja. V Bratislavi in v Ostravi sem zamudil češkoslovaško verzijo Klopčičevega »Vdovstva Karoline Žašler«. Film so predvajali samo po nekaj dni in še to v tako imenovanem kino gledališču za izbrano publiko. V prostornem in z lestenci razkošno osvetljenem gledališču Zdenka Nejedlega v Ostravi, ki je precej večje od ljubljanske Opere, sem zaploskal uprizoritvi Gershwinove opere »Porgy in Bess«. Ansambel pod vodstvom dirigenta Jirija Pinkasa in Vaclava Bežnika je tako pevsko kot igralno več kot dostojno podal nelahko predstavitev atmosfere ameriških činčev.

Izložbe se polnijo

Ko sem gledal v izložbe, okrašene s slikami v počastitev »31. obletnice revolucije« in napis »Februar 1948 je dokazal silo in učinkovitost delavskega razreda in njegovih izbranih odredov – Ljudske milice«, sem ugotavljal, da razstavljeno blago precej zaostaja za našim, da pa si vendar prizadevamo izboljšati izbor. Ponekod so reklamirali celo luksuzno blago in »izredno konfekcijo«. Če hočem govoriti o cenah, se moramo seveda najprej pogovoriti o tečaju. Po uradnem tečaju menjajo 100 din za 48 čeških kron, ljudje na cesti pa so ponujali menjavo v razmerju 1 : 1 ali celo v korist dinarja. Kilogram govedine stane 20 do 40 čeških kron, 2 kilograma slabih jabolč 3 krome, kilogram boljših pa 6. Zametne moške hlače so stale 120 kron, moški čevlji 250, specialni smučarski čevlji »Alpina Žiri« 1500 do 2100 kron, šotor za dve osebi pa 770 kron.«

Vsaj o formalni odgovornosti in natančnosti pa je pričalo na vratih hotela zapisano ime in domači naslov pristojnega direktorja podjetja.

Železarna Vitkovice v Ostravi

Prisrčen stik sem takoj navezal z delavci ene največjih češkoslovaških tovarn železarne Vitkovice v Ostravi. Prevajalka Zdenka Dedinova, ki je dolgo časa bila v izvornem oddelku železarne in je skrbela za poslovne zveze z Jugoslavijo, mi je mimorede pokazala stari, iz rdečih opek zidani hotel podjetja, v katerem so imeli svoje apartmaje avstrijski cesarji, Churchill in Hruščov, sicer pa sem o pomembnosti te tovarne, ki skupaj s premogovnimi jaski dviga svoje dimnike sredi mestnega središča, zvedel že iz predstavitvene brošure podjetja: »Podjetje je začelo delati pred 150 leti, ko sta se zanj borila milijonar Rotchild in nadškof iz Olomouca... 24. oktobra leta 1945 je Ostravo in železarno

osvobodila sovjetska armada. Nezadržna je pobuda osvobodjenega ljudstva...«. Po drugi strani pa se mi je zdel še bolj značilen slog v propagandni brošuri železarnе, namenjene mladini. V njej so med najpomembnejšimi obiskovalci tovarne najprej navedeni štirje češki popevkarji – pri čemer je eden fotografiran s kitaro na železnih kokilah, druga, zvezdica v dolgi beli obleki pa pred žarečim plavžem – šele zatem so omenjeni tudi obiski sovjetskih vesoljcev, državnikov in drugih gostov. Učinkovita informativna brošura tudi o tem, kaj vse se zgodi v železarni v 24 urah: izdelajo 4.390 ton železa, 4.844 ton jekla, 3.365 ton valjanega materiala, 1.250 ton pločevine in 505 ton cevi, porabijo 2. milijona in pol kilovatnih ur elektrike, en milijon 600.000 kubikov koksa... Sklenejo 460 poslovnih pogodb... V tem času njihovi avtobusi prevozijo 2.900 kilometrov, rodi se povprečno pet otrok... Seveda pa je bilo vse to preračunano samo na dosežani obseg kombinata, ki je združeval 45.000 delavcev. »Po nedavnih združitvah z nekaterimi drugimi tovarnami v Moravski in inštitutom v Pragi pa zaposlujejo 75.000 delavcev.« sta mi prijazno povedala komercialni direktor inž. Jan Šrubar in direktorjev sekretar za stik z javnostjo dr. Alfonz Březina. Pojasnila sta, da je najvišja stopnja povezovanja ministrstva, druga stopnja je združenje podjetij pod njihovim vodstvom, tretja pa so posamezna podjetja. Proizvodnja je specializirana zlasti za izdelavo ladijskih osi, tudi v teži do 180 ton, in s premerom preko 700 mm (dobavljajo jih tudi ladjedelnici »3. maj« na Reki) ter za izdelavo žic in kotalov, pa tudi žerjavov za rudniško opremo (pri tem sodelujejo z jugoslovanskim podjetjem v Kostolcu). V zadnjem času so skupaj s kombinatom »Škoda« začeli izdelovati še opremo za jedrske centrale. »To opremo dobavljamo tudi nekaterim drugim državam.« Odgovorna funkcionarja sta mi na vprašanje, če poznajo kako obliko samoupravljanja, odvrnila, da ne, da plače odreja uprava ob sodelovanju komisij in na podlagi vsakoletnih kolektivnih sporazumov ter ocenjevanja normiranega dela, pri čemer delavci sodelujejo le preko sindikalne organizacije. Večkrat imajo tudi socialistična tekmovanja med posamezniki, oddečki in tovarnami. Že pred vrsti podjetja sem naletel na ogromne panoje s fotografijami delavcev in napisom, da so to »Naši najlepši,« kar pomeni: naši najboljši. »Mesečne plače znašajo po njihvih navedah od 3.000 do 5.000 kron, medtem ko sta o plači glavnega direktorja, ki je hkrati politična in strokovna oseba, rekla, da ne bi mogla govoriti.

O gospodarskih vprašanjih v švejkovem lokalu

O gospodarskih vprašanjih sem na koncu poti po Češkoslovaški govoril celo v švejkovem lokalu pri Kalichu v Pragi. Kot v filmu se je še pred odhila dirka po Vaclavskih namestih in Hradčanih, ki bi bili s svojimi palačami, cerkvami, muzeji in ploščadmi lahko pravo križišče vseevropske kulture, tako da je požirek piva bil prava odrešitev, pa še v krogu domačih slovenskih in jugoslovanskih gospodarstvenikov, ki delajo v Pragi, je bil Franc Dragan, ki celoten nastop jugoslovanskih delovnih organizacij v ČSSR smotrno usklaja, in neugnani Istran Ivo Stomilović, ki vodi najbolj tradicionalen in uspešen izvoz Jugotekstila, sta mi povedala vrsto optimističnih dejstev. Letos jugoslovansko gospodarstvo pričakuje, da bo v poslovanju s ČSSR prvič preseglo eno milijardo dolarjev skupnega prometa. O prizadevanjih govori tudi 68 predstavitev jugoslovanskih gospodarskih organizacij v ČSSR, ki se ukvarjajo z izvozom in uvozom, ter okrog 5.000 jugoslovanskih gradbenic. Kadar pa se z gospodarskimi prizadevanji povezujejo kulturna gostovanja, je lahko to vsem samo v prid.

Bogdan Pogačnik

Galerija, zrasta iz slovaških tal

V Bratislavi pa sem kljub zapozneli zimi naletel na pravcato pomladansko brstenje, na področju kulture, seveda. Ob veliki narodni zavesti je razumljivo, da jim je bil stik s Slovenci še posebej drag. Predstavnik ministrstva za kulturo Alojz Luknar mi je pravil, da je Bratislava nekdanji životarila kot avstrijsko in madžarsko provincialno mesto, kajti slovaško kulturo so tiščali k tlom in na podeželje. S priokusom grenkobe je govoril tudi o Masarykovem češkoslovakizmu in poznejših prijemih praškega centralizma vse do sedanje federativne avtonomije. »Na področju ministrstva za kulturo sta zdaj v deželi dve enakovredni ministrstvi, češko v Pragi in slovaško v Bratislavi, medtem ko skupnega zveznega ministrstva sploh nimamo, ampak samo koordinacijski svet, ki ga vodi podpredsednik češkoslovaške vlade, zdaj je to Slovak.«

Verjetno je eden izmed dokazov za njeho-

Léon Schwartzenberg – Pierre Viansson-Ponté: Rak – ali kako spremeriti smrt?

Šest stadijev doživljanja resnice

Kaj se v resnici dogaja med sveto resnico in tako cenjeno lažjo? V Združenih državah Amerike, to je znano, zdravniki povedo bolnikom skoraj vse. Tudi v Veliki Britaniji so za resnico, toda ne vselej. Povsod drugje je zlato pravilo laž: Sovjetska zveza, Japonska, Španija, Italija...

Prvi stadij: odklanjanje. »Nemogoče je, da bi res imel raka. Zdravnik se je zmotil...«

Drugi stadij: upor. »Zakaj sem zbolel prav jaz, ne pa tisti pokvarjenec, tista baraba, tisti tat?«

Tretji stadij: barantanje, kateremu bi lahko rekli tudi boj. »Če bom prizadevno sodeloval z zdravnikom, če bom redno jemal zdravila, če bom hodil na obsevanje, če se bom odločil za operacijo, bom mogoče zmagal.« No, to barantanje je lahko tudi bolj naivno: »Če bom dober z domačimi, potem bog gotovo...«

Za peti stadij je značilna popadljivost, nasilnost do svojcev in prijateljev, ki bolnika nerodno tolažijo: »No, stari, saj vendar ni tako hudo...« Bolnik seveda reagira: »Vam mogoče ne, toda meni...« Menda je v tem stadiju treba omogočiti bolniku, da se pred šestim stadijem nekoliko izloči iz družbe.

Šesti in poslednji stadij: bolnik se vda v usodo. Le redki v tem stadiju zmorejo besede: »Zdaj sem pripravljen, kmalu bo prišlo olajšanje...«

V Franciji še niso opravili takih študij, ker – na srečo – še nimamo izvedencev za smrt, tanatologov. Toda kljub temu lahko zapišem, da je pri bolnikih res opaziti enega izmed teh petih stadijev.

Zanikanje ne rešuje problema

Odklanjanje: Neki filozof je temeljito proučil podatke o svoji bolezni, toda na simptome bolezni je gledal iz drugega zornega kota, tako da je naposled prišel do zanimive, toda napačne diagnoze.

Obžalovanje: Neki odlični francoski novinar, ki so ga v Združenih državah Amerike že operirali in potem še večkrat obevali, je od vsega začetka vedel, da ima raka. Ko se je vrnil v Francijo, so kmalu opazili metastaze na pljuči, znamenje, da je konec dela, potem pa naj se umakne v hribe, da bi mu tam zdravili pljuča. Niso mu kar naravnost povedali, da ima še vedno raka. Med zdravljenjem se je njegovo stanje za krajši čas nekoliko izboljšalo, toda potem je spet prišlo poslabšanje in kmalu je umrl. Neka njegova kolegica je napisala lep članek, v katerem je hvnila njegov pogum pa tudi ameriške zdravnike, ki so mu povedali, kakšna je njegova bolezen. Zdravniki naj bi storili prav, da so mu

povedali, saj je bil mož očitno dovolj močan in pogumen, da je lahko delal skoraj do konca. Toda nekaj mesecev kasneje je eden izmed njegovih najboljših prijateljev zaupal francoskemu zdravniku: »Sploh si ne morete misliti, kako grozno je bilo zanj, da je vedel. Tri leta je strahotno trpel, ker je vedel, da ima raka in da bo umrl.«

Obup: Neki znan fizik je po treh letih zdravljenja dobil v roke svoj spis in ugotovil, kakšno bolezen ima. Še tisto noč se je ubil.

Želja, da bi pozabil: Neki psiholog, ki je že pet let vedel, da ima levkemijo, je po vsej sili hotel, da bi mu ozdravil zlatenico, ki naj bi bila kriva vseh njegovih težav in muk.

Prevara: Dva mlada Američana, ki so jima v domovini povedali, kakšna je njuna bolezen, sta se prišla zdraviti v Francijo. In čeprav se je njuno stanje poslabšalo, sta zahtevala od zdravnika kar najbolj optimistične napovedi.

Vsi ti različni načini sprejemanja bolezni pa imajo skupen imenovalec: ljudje iščejo upanje in povsem so uničeni, ko upanja več ni.

Razločki, ki jih opažamo med Združenimi državami Amerike in Evropo, če tako shematično gledamo na bolezen, pa so posledica misli, s katero so se Američani že spravili, ki pa jo Evropejci odklanjajo, namreč misli, da se bo nekdo človek sprjaznil tudi s tem, da mora umreti.

Američani menijo, da ga ni problema, ki ga ne bo človek slej ko prej rešil. In tako sklepajo, da se bo človek, ki je že stopil na Luno in ki plove po vesolju, nekega dne sprjaznil tudi z mislijo, da mora umreti. Ko pa že izhajajo iz takšnega prepričanja, se jim zdi najbolj pametno, če že kar takoj

preskočijo nekaj stopnic. V Evropi pa, nasprotno, mislimo, da so nekateri problemi tako zapleteni in boleči, da jih lahko reši le čas, dotlej pa jih je najbolje zanikati.

Včasih slišimo, da so bolniki, katerim bi morali povedati resnico, in da imamo tudi bolnike, katerim je ne bi smeli povedati, ker je ne bi prenesli. Toda kdo naj to odloči? Edini, ki lahko o tem presoja, je bolnik.

Bolnik pričakuje predvsem dobre novice

Vsekakor pa to nikakor ni preprosto, nikdar ni preprosto. In čeprav sem zdaj že trdno odločen, da bom povedal resnico vsakomur, ki jo bo hotel slišati, nikakor ne morem obsojati tistih zdravnikov, ki nikakor nečejo povedati resnice, podobno, kot sem to sam počel petnajst let.

Ogledimo si na hitro, kaj lahko zdravnik reče bolniku. Vse besede so bile res izgovorene.

Surova, krvava resnica: »Imate raka. Zdraviti se boste morali. Mogoče vas lahko ozdravimo.«

Gola laž: »To ni nič hudega. Majhna operacija na črevesju in ozdravili boste.«

Oba načina je treba obsoditi. Zakaj take stavke ni izgovoril človek, pač pa zdravstveni tehnik. Zdravnik pa ima na voljo tudi nekoliko tenkočutnejši odgovor, nekaj med resnico in lažjo, hkrati pa nekaj, ker je bolj v skladu s spoštovanjem človeka. Lahko, na primer, reče: »Z vašim kostnim mozgom je nekaj narobe, tako da zdaj proizvaja le škodljive celice, ki bi jih morali odstraniti iz organizma. Zdravljenje je lahko učinkovito, lahko pa je tudi nevar-

no.« V tem primeru je laž taka, da jo lahko vsakdo zazna.

»Imam levkemijo?«

»Da, po svoje...«

»Kakšno? Kaj to pomeni? Kaj bo z menoj?«

Bolnik lahko tako vpraša, lahko pa tudi samo reče: »Dobro, hvala, doktor...« To pomeni, da bolnik noče zvedeti resnice. Zdravnik lahko tudi reče: »Imate novotvorbo na dojki. Toda dokler vas ne operiramo, ne moremo vedeti, ali je benigna ali maligna. Želite, da vam povemo, če imate raka?« In pogosto se lahko zgodi, da bo bolnika odgovorila: »Ne. Zdravite me, toda boleznini ne omenjajte.« In tako je vse jasno. Toda če bolnik hoče zvedeti resnico, mu zdravnik ne sme odgovoriti z vprašanjem: »Katero resnico? Saj veste, resnic je toliko...« To je seveda že laž. Resnica je ena in to je tista, ki jo zdravnik prikriva. Zato bolniki tudi ne rečejo: »Povejte mi resnico...« Ampak vprašajo: »Kaj mi prikrivate?«

Treba pa je tudi priznati: ko bolnik zahteva resnico, po tistem pričakuje predvsem dobro novico. Rad bi zvedel resnico, toda naj ne bi bila preveč boleča. Diagnoza: »Raka imate,« v resnici prikriva nevarnost: »Od tega lahko umrete...« Toda v tem primeru je zdravnikova vloga lahka: ničesar ne more zadržiti, ker niti on niti nihče drug tega ne ve. Zdravnik ni prerok in vselej ostaja možnost – razen v zadnjem stadiju, da bo bolezen premagana. Napovedovanje, koliko življenja komu ostane, je vselej laž. In tudi z odstotki ni veliko bolje. Stavke: »Imate deset odstotkov možnosti, da ozdravite,« je bedast in nekorekten. Bolnik se poživlja na odstotke. Gre namreč zanj, se pravi za sto odstotkov. Slovskega življenja ne more razbijati na odstotke.

Tekst z mednarodno nagrado

Štiri temeljne pravice manjšin

Spremeniti se bo morala govorica večin, kadar se lotevajo problemov manjšin

Londonska raziskovalna ustanova »Minority Rights Group« (»Skupina za manjšinske pravice«) je v sodelovanju s publikacijo »Europa«, ki jo izdajajo »Le Monde«, »Die Welt«, »The Times« in »La Stampa« razpisala natečaj s temo »Katero pravico bi po vašem mnenju morale imeti manjšine?« Zmagal je Gian Giacomo Zucchi, dvainštridesetletni funkcionar pokrajinske vlade v Trstu, kjer vodi oddelek za poklicno izobraževanje.

Zucchi že dolga leta deluje v »furlanskem gibanju«, ki brani interese manjšin v Trstu. Za svoj prispevek je dobil prvo nagrado 250 funtov, drugo nagrado je dobila Cecilia von Studnitz iz Hamburga, štiri tretje pa Italijanka, dva Angleža in Švicar.

Slavno geslo iz naših šolskih dni, katero so nam vtepli v glavo in ki je zato eno tistih spoznanj, ki preostanejo človeku, ko je že vse pozabil (kar je prvi pogoj za sleherni resnično kulturo), je bilo približno takšno: »Italija je narejena, delajmo Italijane!« Zdaj, ko je napačila ura Evrope, napol narejene pa neogibne Evrope, ki išče svoj čarobni trenutek z neposrednimi volitvami evropskega parlamenta, bi človek najraje parafraziral: »Evropa je narejena, delajmo Evropejce!« Toda če razmišljamo o tem, se me loteva dvom: ali je to res prava formula, je to res pravi angažmaž?

Če so naši dedje zares hoteli narediti vse Italijane za enake, zbrisati pokrajinske razlike, jih prisilili, da bi govorili in enak način in da bi pozabili na različni zgodovini, da bi postal podpornik vsakega dela Italije, potem se mi zdi, da se poskus ni posrečil; narobe, to početje je bilo krivično, danes, v luči novejših zgodovine, bi rekel, da je bilo celo nesrečno.

Prva izmed pravic manjšin je pravica do obstanka. To zveni banalno, obrabljeno resnično. Vendar vedno ni bilo tako. Naša zgodovina je polna poskusov, da bi zbrisali manjšine.

Morda se je italijanska ustava, ki jo je narekoval povojni republikanski duh, prav zato zavzela za zaščito manjšin na ekspliciten in specifičen način v 6. členu; toda ta skrbi je drugačna in navidezno v protislovju s tisto, ki jamči za enakost vseh Italijanov (3. člen). Potemtakem je treba reči, da so si želeli kompenzirane, uravnovešene, premišljene enakosti, kajti ravnati z vsemi na enak način, kadar vsi niso enako veliki, je krivično, ne pa pravičen ukrep. Šibkemu moram dati več, kot mu gre, nekaj dodatnega. nekakšno prednost, nekakšno milščino, da bi enakost res bila enakost.

Prav zato danes nikogar ne mika, da bi parafraziral zgoraj omenjeno geslo. Manjšine so danes zaščitene kot take, z novo prizadevanostjo se je treba ukvarjati z njimi, rekel bi celo, da mora biti ta skrb

pretirana, in sicer v imenu zakonitosti, ki postavlja v ospredje njihova pričakovanja in njihove pravice.

Se danes poskušajo nekateri zmanjševati pomen manjšin ali zanikati njih obstoj — pa ne fizičnega obstoja, marveč njihov pravi pomen. Poslušamo takšne govorce: »Saj jih je malo, zdaj so se asimilirali, lahko uporabljajo naše institucije. Ničče jim ne preprečuje, da bi govorili, da bi širili svoje ideje, da bi imeli svojo vero. Vendar naj to počnejo zasebno, prilagodijo naj se, skušajo naj nam biti podobni. Radi imamo folkloro, radovedno opazujejo razlike, opemamo muzeje starih običajev, toda nikar naj ne zahtevajo šol, televizije in časopisov. Nekateri manjšine so fanatične, zahtevajo nemogoče, v njihovih matičnih deželah ni demokracije, ni reči-pročnosti in ravnosti. Govorijo nerazumljiv jezik, nekakšen ničreden dialekt. Imamo že toliko strank in toliko televizij! To so le malenkosti.« Takšna je govorica demokratov naših večin, ko se skušajo lotiti problema manjšin.

Druga pravica manjšin je pravica, da ne izgubijo svoje identitete. V najrevnejšem in najstarejšem delu moje pokrajine je nemogoče prepoznati nekatere vasi; izgubile so identiteto in kulturo. Predvsem pa so izgubile prebivalstvo. Izzelilo se je. Stari so pomrli, mladi ne govorijo več jezika, ki so si ga prenašali skozi stoletja.

Tega so krivi državni časopisi, televizija; dali so veliko znanja, toda od stare kulture se je ohranilo le tisto, kar so potrežljivi raziskovalci ljubosumno posneli. Glasovi na magnetofonskem traku, nerazumljivi številnejšim. Kakšna stara pesem, način govora, šega. Če jih iščete žive, jih ne najdete. Stari slog je izginil s hiš, ki še stojijo; nihče ne more več obnoviti nekdanjih praznikov.

Zapojte pesem, ki ste jo odnesli s seboj v svet: nihče je ne pozna, nihče vam ne bo pritegnil. Neverjetno, toda resnično: kdor hoče spet najti svojo resnično identiteto, svojo manjšinsko kulturo, jo mora iskati med skupnostmi diaspore, med izselenci na tujem. Človeka mika, da bi rekel: vrnimo ljudi iz izgnanstva, pa bomo spet našli jezik, rešili dušo. Uprimo se uradnim virom informacij, velikim prometnim zvezam, vrnimo se k staremu, da bomo ostali pri življenju, da bomo gotovi, da nam

bodo otroci podobni, da ne bodo tako strašno tujci (kaj pa je očetovstvo, če ni to?)

Zakaj naš obstoj ima svojo vrednost le tedaj, če se nam posreči zagotoviti človeško prihodnost. V nasprotnem primeru smo dvojni izdajalci: tistih, ki so nam dali življenje, in tistih, ki smo jim dali prazno in ničredno življenje.

Tretja pravica manjšin je pravica do komuniciranja. Zakopano bogastvo in skrit zaklad ne obrodita sadov, sta jalova. Kdo prenaša znanje, mrtev jezik, nezakrito skrivnost? Kdo pomaga zapuščenemu jeziku potepati identiteto? Zakaj naj bi izgubili sporočila, ki jih ni nihče posređoval naprej; neizgovorjeno besedo, ki edina združuje, razsvetljuje, najde takojšen odmev, ker zadeva v korenine bitja?

Kako dobrodošel je tisti način misljenja in govorenja, ki pretrese tvojo varnost, tvojo mrtvašnico, tvoje samozadovoljstvo, kadar naletiš nanj, ki ti obudi vero! Tudi ti zato rečeš: niti pomislil nisem na to, tudi po tej poti bi se dalo hoditi, tudi tako bi se dalo narediti, pa še dobro zraven. Brez strahu odprimo vrata manjšinam! Saj se manjšine bojijo našega števila, naše moči, naših nepremagljivih predsodkov. Boječe prihajajo na beli dan, zakaj iz izkušeni vedo, da je naše prijateljstvo le kratkotrajna igra, katere cena je izredno visoka. Vedo, da obstajajo politika, ideologija, vera, da obstajajo neprevedljive, abstraktne, težke besede, za katere bi človek verjel, da so milo zvoneče, pa ostro udarjajo, besede, ki jih človek ne razume in ki so žaljive.

Manjšine prihajajo in drhtijo, njihov obraz je zaprt vase, ker nimajo ne orožja ne sredstev ne mogočne pomoči ne priznanih tradicij ne dovoljenj ne birokracije ne botrovo. Kdor je v večini pošten in kdor to ve, se ne bi smel bati. Moral bi študirati, da se bo spopadel s tem, moral se bo prizadevati, da bo vse jasno, umovito, da bo prepričljivi. Moral se bo popravljal, pobijati povprečnost, lenobo, moč navade.

Zato pa bo napredoval, poglobljal bo stvari, si širil obzorje, odkrival dotlej neznanu mu sorodstvene vezi, skupne korenine — in doumel bo, kako nesmiselne so zregače, kako anahronistične so meje, kakšno ceno imajo gostitelji in kako nedotakljivi so talci, kolikšna je radost hvaležnosti.

Četrta pravica manjšine je, da morajo biti ljubljene, če naj bi bile srečne kot večine. V enem novejših govorov je papež Janez Pavel II. opozoril na to, da je treba ljubiti manjšino, ki je povsod in od nekdanj manjšina: nomade. Ti so manjšine v najžejšem pomenu besede.

Nekoč so bili tudi Židje manjšina, danes pa, ko imajo domovino v večini, so manj potrebni naše solidarnosti, naše pozornosti, naše ljubezni. Papež je hotel pokazati na manjšino, ki je takšna po svojem notranjem klicu, vendar zaradi tega ne smemo prezreti drugih, bližnjih manjšin, ki so del našega vsakdanjega življenja, ki so manjšina iz nujnosti. Pri tem prizadevanju nam ne pomaga samo krščanska vera, marveč tudi besedilo poprej omenjene ustave, ki hoče bolj zaščititi manjšine, da bi bile na varnem pred našo sebičnostjo in našim pretiranim nacionalizmom.

V takšni perspektivi ni velikega tveganja, da bi naredili preveč, da bi bil pristranski. Pravzaprav, če hočemo vse to razumeti, že zadostno, če se ozremo na svoje družinske izkušnje. Tudi v našem domu so manjšine: stari in otroci. Prvi so na robu hišne vlade, ni jih v naših poklicnih skrbah, v naši viziji sveta. Nimajo gospodarske moči, zato drugače sodijo stvari. Letu delujejo kot zalos. Njihova modrost se izgublja, ker jim peša spomin. Drugi, otroci, nimajo spominov ter nagonsko ter z edinstveno svežino presojava svetovne pojave. Naša dolžnost je, da jih ljubimo, da bi bili srečni, že zaradi tistega, kar predstavljajo v našem življenju, v naši včerajšnji in jutrišnji zgodovini.

Zunaj tega družinskega okvira se morajo manjšine z zaupanjem odpirati večini, ki jih poslušati in si prizadeva, da bi razumela vse, kar ji imajo povedati. Nikdar več ne smemo druzati jezika, nikdar več ne sme biti cenzure, televizijske cenzure ali — kar je še huje — verske cenzure države, marveč mora biti toliko jezikov in načinov gledanja na zgodovino, kolikor je manjšin. Morda je zgodovina, kakor nanjo gledajo manjšine in ki se ne poučuje na šolah, resničnejša od naše, ker so jo redili trpljenje, solze in molk, zaradi česar je postala dragocena, dragulj, ki ga je treba rešiti, da bi bili vsi bogatejši.

Gian Giacomo Zucchi, »Le Monde«, Pariz

Ženske v ZDA

Naskok na vodilne položaje

V personalnih oddelkih ameriških podjetij se udomačuje nova miselnost o sorazmerjih

Na dveh koncih sveta se zadnji čas bije posebno pozornost vzbujajoča bitka za enakopravnost žensk, na vsakem po svoje. Iranke demonstrirajo po teheranskih ulicah enkrat vse zavite v črni čador, drugi pa spet v kavbojkah in majicah zoper črni čador in omejevanje osebne svobode — a vodilni moški jim med zdajšnjimi pripravami za novo ustavo islamske republike javno zagotavljajo: »Islam spoštuje in štiti pravice vseh živih bitij, tudi živali in žensk« (dobesedno: teheranski mula in direktor TV Sadeg Quotbzadeh).

Američanke pa se pripravljajo na svoj odločilni naskok na vodilne položaje v gospodarstvu, kar tu di povzroča glavobol moškim — le da vlada ZDA svoje volilke podpira z administrativnimi pritiski. 43 odstotkov vseh zaposlenih v ZDA so ženske, ki niso več zadovoljne samo z »ženskimi poklici«. Poglejmo si nekaj sodobnih in značilnih prizorov iz tega prastarega »boja spolov«, kakor jih opisuje poročevalec Jes Rau.

Prvi prizor: »Skuhajte mi no skodelico kave,« reče pravnik na sodišču v Illinoisu svoji tajnici Iris Riviera, ki pa le odkima. Da ni njegova sužnja, mu pravi. Naj si kavo kar sam skuha. Čez pol ure sporočijo Iris Riviera, da je odpuščen. Naslednjega dne navali v pisarno kakih petdeset žensk in demonstrirajo — v luči televizijskih žarometov — Irisinemu šefu, kak je treba ravnati s kuhalnikom za kavo. Dan zatem je Iris spet nastavljena. Njen šef ne pije več kave v službi.

Drugi prizor: Letalo stoji pripravljeno na vzletni stezi za polet iz New Yorka proti Dallasu v Teksasu. Iz mikrofona se oglasi stewardesa: »Letalski kapitan Ta in ta in njegova kobilotka miss Stephanie Wallach pozdravljata potnike na krovu...« Neka starejša ženska med potniki zgrožena zakliče: »Na pomoč, ženska...« Ko se letalo nad Teksasom znajde v viharju, zahteva nekdo podeliti potnik duhovnika. Razburjenje je tudi v letalski kabini. Če je verjeti govoricam, ki krožijo med piloti, se je tam odigravalo tole: Stephanie Wallach sedi za krmilom in ko se letalo začne stresati v viharju, kobilotka zahlipa. Med posebno močnim premetavanjem letala plane v jok. Zatem prevzame uvidni pilot krmilo in varno pristane. Stephanie pa trdi drugače: nobenih sil ni bilo. Kapitan je samo čakal, da bi jo lahko postavil na hladno.

Tretji prizor: Vodstvo zavarovalnice John Hancock v Bostonu dobi pismo iz Washingtona. Socialno ministrstvo zahteva od zavarovalnice, naj mu pošlje seznam vseh zaposlenih in zraven vse drugo: ime, spol, barva kože, izobrazba, poklicna izkušnost, datum zaposlitve, začetna plača in zdajšnja plača. Podatke potrebuje ministrstvo za preverjanje, ali je personalna politika podjetja nemara diskriminirajoča. Vodstvo zavarovalnice je užaljeno in se ne zmezi za pismo. Toda ministrstvo piše vnovič: John Hancock se gotovo boji, ker

bi podatki utegnili dokazati, da so ženske v njegovem podjetju zapostavljene. Če torej noče odgovoriti, tedaj bo zvezna vlada pač prisiljena odpovedati zavarovalne pogodbe za več milijonov dolarjev. Zavarovalnica Hancock odgovori: »Odlučno zavračamo zatiralsko vmešavanje države v svobodno tržno gospodarstvo.« Ministrstvo pa vložijo tožbo na sodišču.

Četrti prizor: Organizatorji so računali z udeležbo 30 do 40 oseb. Toda ko se seminar začne, se v dvorani gnete 500 oseb — same ženske. Tema seminarja: kako postane ženska uspešen manager. Ena od predavateljic priporoča: »Naučite se gledati jekleno in hladno: moški tako in tako težka pogledajo ženski v oči in v nekaterih tekmovalnih situacijah jih lahko s pogledom ohromite. V stiski se lahko zatečete tudi k solzam. Pazite na svoj glas, naj ne bo piskajoč in vreščoč, učiteljski. Naučite se govoriti sproščeno, globoko in mirno. Bodite agresivne. Predlagajte radikalne spremembe. Očitajte drugim boječnost. Bodite v vsaki situaciji popadljiv jastreb. Zmeraj vprašajte, kakšne bodo številke pod spodnjo črto. Ljubezne deklice izgubljajo bitko: če kdo naredi napako, mu jo očitajte. Ne plašite se delati scen pred zbranim kolektivom. Vzemite si moškega za tajnika. Pri zdajšnji brezposelnosti bo marisikateri vesel take službe.«

Peti prizor: V baru newyorškega »Athletic Cluba« sedi pet vrhunskih managerjev. Pred nekaj urami so zvedeli, da je bila tridesetletna Jane Evans imenovana za generalno direktorico njihove firme. Skri utapljajo v viskiju s sodo. Managerji so si edini: ne, z žensko pa že ne morejo delati. Med prvim srečanjem jim nova šefica samozavestno zagotovi: »Stavimo petdeset dolarjev, da boste z menoj boljše shajali kot s prejšnjim predstojnikom?« —Leto kasneje pošlje peterica managerjev direktorici ček za petdeset dolarjev — in šopek vrtinc.

Ti prizori so iztrgani iz ameriškega poklicnega življenja, ki se bolj kot kje drugje na zahodu spreminja v boljše med spoloma. Zaposlene ženske hočejo imeti oblast in moč — višje položaje in višje dohodke.

V dohodkovnih statistikah pa kakih sprememb za zdaj še ni opaziti. Nasprotno: razlika med višino dohodkov pri moških in ženskah se je le še povečala. V tem ko si je povprečni državljani ZDA svoj letni povprečni dohodek 7.164 dolarjev iz leta 1966 v desetih letih povečal na 14.071 dolarjev, je povprečna državljanka ZDA svoj povprečni dohodek stopnjevala le od 4.152 do 8.282 dolarja. To pa predvsem zaradi tega, ker se je v zadnjih letih na novo zaposlilo več žensk in so seveda začele na najnižji letvi dohodkovne lestvice. Toda če se bodo te ženske polagoma vzpenjale navzgor, se bo morala tudi vrzel ožiti. Vprašanje je kajpada, ali večina žensk hoče in je zmožna združiti družinsko življenje in kariero pod eno kapo. In: ali se bodo moški, ki v ameriškem gospodarstvu držijo v svojih rokah še vse niti, pripravljene podrediti.

Za najboljšo »zaveznico« v boju zoper skrito ali javno diskriminacijo se je izkazala vlada ZDA. Odkar je predsedniško krmilo prevzel Jimmy Carter, so podjetja izpostavljena poostreni kampanji za iztrebljenje diskriminacije. Pravno podlaga za to daje zakon o državljanjskih pravicah iz leta 1964. Dolga leta se je Washington zadovoljeval za relativno površno razlago z zakonom določene naloge, da naj bi se vsi državljani, ne glede na spol in raso, izenačili. Dejavnost za to odgovornih oblasti se je večinoma omejevala na individualne primere diskriminacije. Številna podjetja so svojo personalno politiko zatorej le minimalno spremenila in se šopirila z obljubami, kako bodo poslej bolj pazila na enakopravnost: Kakor kaže primer Johna Hancocka, pa je zdaj zapihal drugačen veter.

In tako ni čudno, da se veliko podjetij z rokami in nogami upira ravnati po zakonu. Če pa pride do sodnega procesa, grozi podjetnikom plačilo zanemarjenih dohodkov za nazaj, a to so težki milijoni. Vrh tu je vlada opozarja, da jim bo črtala svoja mikavna naročila. Spričo poostrene budnosti zvezne vlade se je v personalne oddelke ameriških koncernov zdaj začelo naseljevati profesionalno mišljenje. Če je kako mesto proporcionalno več najboljše »moškega«, marveč osebo z določeno barvo kože in ali ženskega spola. Samozavestnim ženskam — zlasti črnim — se zatorej obetajo tako ugodne možnosti za kariero kot se nikoli doslej — in kot morda nikoli več.

Nedvomno pa si morajo ženske še vedno, tudi v izboljšanih pogojih, svoj položaj izboriti s tršim bojem kot njihovi moški tekmeči. Zakaj se zmeraj veljajo ženske, ki imajo ambicije, za vsiljivke na teritoriju, ki je moška domena. A možno je že, da se ženske prebijejo do vodstva podjetja. Tak kariera vzbudi seveda splošno pozornost. Kot senzacijo je ameriški tisk razglasil na priloki imenovanja Jane C. Pfeiffer za »chairmana« National Broadcasting Corp. (NBC), ki sodi h koncernu RCA.

V številnih primerih, ko se ženske dokopljajo do vodilnega položaja, začne v organizaciji podjetja nehoti skriptati. Šefinja ima često opraviti z napornimi avtoritativnimi problemi. Managerji le neradi sprejemajo navodila, ki prihajajo iz ženskih ust. Precej koncernov, med njimi Exxon, zatorej prireja seminarje, ki naj jim pomagajo zlonit odpor. V takih seminarjih se hitro izluči jedro problema: večina prizadetih managerjev v predstojnici ne vidi vodje, marveč prer mater, zakonsko ženo ali ljubico, ki ne mara zanje. »Večina moških ni povsem premetala konfliktov s svojo materjo,« analiza pojav nekdanji manager pri Washington Post Comp., katerega šefinja Katherine Graham slovi po svojem matriarhalnem slogu vodenja. Prenekateri managerji reagirajo na predstojnico tako sovražno zato, ker se bojijo, da bi ponovno zapadli v vlogo maminega sinčka.

Ženske-managerke, ki se branijo materinske vloge, pa se spet otepaajo s problemom, ki ga moški sodelavci in podrejeni največkrat ne morejo dojeti, namreč da je med ženskami in moškimi nekako platičonično razmerje. Zavrnitev in potem še službene naloge, ki jih dajejo samozavestne šefinje — to gre mnogim moškim kratko malo na jetra. Receptov za reševanje takih konfliktov pa ne poznajo niti vsevidni ameriški psihologi, ki jih podjetja prosijo za pomoč.

Jes Rau, Die Zeit, Hamburg

Sadata je treba podpreti

Egipt spremenil taktiko

Priče smo nasprotujočih si poročil o stališču Saudske Arabije do mirovne pogodbe med Egiptom in Izraelom, ki so jo podpisali nedavno. Komentarja vredno pa je eno od zadnjih poročil, ker menimo, da je pozitivno in bo dolgoročno bolj prispevalo k miru na Bližnjem vzhodu kot katerokoli drugo stališče, sprejeto v arabskem svetu.

Tako kralj Kaled kot prestolonaslednik princ Fakd sta, poročajo, zagotovila Egiptu, da mu po podpisu sporazuma ne bodo ustavili pomoči, ki so mu jo dajali. Tako odnosi med obema deželama se bodo kljub temu spremenili, čeprav državnik nista povedala, v kakšni smeri.

Saudska Arabija je pomembna za prihodnost Bližnjega vzhoda. Takšna njena vloga ne izvira samo iz tega, da se ima za

čuvarja muslimanske vere, ki je edini skupni imenovalec Arabcev, marveč tudi iz njenega angažmana za arabsko stvar, pa tudi iz njenega velikanskega naftnega bogastva.

Res, Saudska Arabija je v preteklosti radodarno prispevala za vse podpore vredne stvari v arabskem svetu. Posebej je pomagala PLO, pomoč pa je pošiljala tudi Jordaniji in Egiptu.

Arabska denarna pomoč je prihajala tudi iz drugih dežel, toda za Egipt je bil saudijski denar življenjskega pomena. Pravega zneska niso nikoli objavili, vendar neposredno saudijsko pomoč Egiptu cenijo na 500 milijonov dolarjev na leto v zadnjih treh letih. Ta denar je Egipt dobival za izravnavo izdatkov za Palestince v času, ko je bil Egipt v vojni z Izraelom. Ti izdatki po podpisu sporazuma bržkone ne bodo več potrebni, toda Egipt bo denar vsekakor potreboval — še več kot v preteklosti. Bila bi nesreča, če bi z nafto bogate arabske dežele pozabile, da je bil Egipt v nedavni preteklosti na robu bankrota, vtem ko je trošil svoje vire za pospeševanje palestinske stvari. Konec koncev, Egipt kot država sploh ni bil v sporu z Izraelom.

Hkrati ni dolžnost nobene arabske države Egiptu priskočiti na pomoč, kar je namreč Egipt storil za palestinsko stvar, je napravil prostovoljno, in ravnal je pri tem kot suverena država.

Toda slej ko prej se je identificiral z arabsko nacijo. Zdaj pa se je spremenilo to, da je Egipt spremenil taktiko in postal bolj pragmatičen.

Poročila v zvezi z mirovno pogodbo ne nakazujejo, da bi Egipt opustil podporo stvari Palestincev. Še več, nekatera poročila kažejo na to, da so nekateri elementi v PLO pripravljene »ponovno proučiti« svoja stališča, potem namreč, ko bodo na

Zahodnem bregu in v Gazi uvedli samopravo in zagotovili samoodločbo. Potemtakem je res, da so koraki, ki jih je predsednik Anvar Sadat storil na pogajanjih s premierom Menahemom Beginom, ne samo pot v obdobje pogajanj (namesto sporadov), marveč tudi pot miru naproti. Zato bi bila sabotaža, če bi države, ki so podpirale Egipt v boju proti Izraelu, a v prid Palestincev in arabskega sveta na splošno, umaknile smerč zdaj, ko je Egipt občutno spremenil pomen z nesmiselne vojne v struge pogajanj za mir.

Nekateri arabske države so že določile datum za razpravo o kazenskih ukrepih, ki naj bi jih arabske dežele storile proti Egiptu. Med najglasnejšimi v tej skupini sta Irak in Sirija, o katerih je hkrati znano, da se povezujejo proti Saudski Arabiji. V interesu Saudske Arabije je torej ne samo mir na Bližnjem vzhodu kot nasledek mirnega sporazuma o pravicah Palestincev, marveč ta interes izvira tudi iz želje po samoohranitvi. Sabotiranje vlade predsednika Sadata s tem, da mu odrekajo podporo, ki jo potrebuje za nadaljevanje boja (ta pa še ni dobojevan) prav gotovo nič ne koristi Saudski Arabiji ali arabski naciji. Pri vsem tem so torej poglavite dolgoročne koristi. S tega vidika bo Saudska Arabija veliko pridobila (z njo pa tudi več Bližnji vzhod) s podporo predsedniku Sadatu in politični smeri, ki jo je ta izbral. Uvodnik v »Nation«, Nairobi

Ce je šefinja ženska, si moški nasprotujejo (risba: Jörg Huber)

poštni predal 29

Nadaljevanje z 22. strani

rov celota ni jasno razvidna. Po delih se je pojavljala na raznih mestih intervjuja in zdi se potrebno, da bi nam čista stopila pred oči.

Preteklo delovanje Moderne galerije je moč razdeliti na dve obdobji. Mejniki med njima je ustavovitve Graficnega bienala. V prvem obdobju je bilo načelo delovanja tradicionalno, kot nam ga je začrtal Rihard Jakopič leta 1907 v svojem zgodovinskem članku »Razmere slovenske umetnosti«. Takole pravi: »Umetnostnim galerijam je namen: 1. hraniti najsijajnejše proizvode umetniškega duha, 2. kazati jih občinstvu in mu s tem dajati priliko, izobraževati svoje lepoto, izpopolnjevati razum, uživati v se navduševati v korist svojemu duševnemu življenju.« Kasneje je bilo to načelo poglabljeno in razširjeno z umetnostno zgodovinskimi principi, ki so se danes veljavni.

Že v prvih letih delovanja galerije se je pokazalo, da tradicionalno načelo vodenja ne ustreza dinamičnim družbenim potrebam. Sodobna umetnost ne more biti samo razstveni rekvizit, ampak mora postati dejaven del celotnega družbenega organizma. In ker umetnost, kot je zapisal Izidor Cankar, ne pozna meja, je potrebno družbeni organizem razumeti v najširšem smislu. Potreba po vključevanju sodobne slovenske umetnosti v širše, zunajinacionalne organizme, je postajala bolj in bolj pereča in je zahtevala nove organizacijske prijeme pri vodenju galerijske dejavnosti. Posledica te potrebe in rezultat uspešnih organizacijskih naporov je bila ustanovitev ljubljanskega grafičnega bienala. Tudi ta ho letos slavil jubilej. Zoran Kržišnik danes lahko mirno trdi: »Ljubljanski bienale je prvi in največji na svetu.«

V tem obdobju delovanja Moderne galerije je šlo v prvi vrsti za vprašanje čvrstje organizacije in reorganizacije slovenske in deloma jugoslovenske likovne »proizvodnje«. Cilj je ustrežal splošni družbeni potrebi – uspešneje uveljavljanju umetnosti naše domovine v širšem svetovnem prostoru. Skrb za stalno zbirko, za retrospektivne razstave naših impresionistov in kasnejših mojstrov naše umetnosti je bila postavljena na stranski tir. V tem obdobju ni bilo časa za »razmišljanje o toleranciji, niti ne za »uveljavljanje vrednosti umetnice, njene regionalne in družbene avtentičnosti«. To je bil čas »selekcije« umetnikov, čas upoštevanja samo tistih, »ki so pomenili v določenem trenutku novost, prodor novih likovnih tendence«. Vsa ta vprašanja na eni strani, na drugi pa »majhni partikularni interesi« naše sredine so terjali »močno in kompetentno osebnost«, ki bo s svojim ugledom zmogla prodrati v mednarodni umetniški prostor. Tako se je izkristaliziral lik našega »managerja«, o katerem pravi Zoran Kržišnik: »Likovni »manager« mora biti vedno na tekočem, imeti mora pregled nad likovno produkcijo, veliko znanja pa tudi »nos«, je pri tem delu pomemben pomočnik. Samo če in na sledi novim gibanjem v umetnosti, lahko uspešno uveljavlja umetnost svoje domovine v širšem svetovnem prostoru.« In dalje: »Ne smemo prezreti, da se običajno srečujejo na mednarodnih prireditvah močne in kompetentne osebnosti, ki si ne morejo svojega ugleda zapravljati z manipulacijami.«

To uspešno obdobje delovanja Moderne galerije je gotovo zasluha njenega ravnatelja Zorana Kržišnika. Toda če pomislimo, da je to delovanje – poleg izredne organizacijske sposobnosti in znanja – teoretično izhajalo, no, iz »nosu«, recimo raje iz instinkta ali občutka, si ne moremo kaj, da ga ne bi zanj malce pocukali. Ves čas tega delovanja je namreč krog njegovih ožjih sodelavcev in sodelavcev bruhal ogenj in pepel na ničvredno dneviško kritiko, ki nima ne likovne, ne teoretične izobrazbe, ampak se ravna zgolj po občutku. To se je dogajalo vselej, kadar si je kritika dovolila izraziti dvome v končno veljavnosti »kvalitet« – »novih gibanj v umetnosti« ali kadar se je zavzemala za tisto našo umetnost, ki je ostala na stranskem tiru. Tam pa je ostala cela generacija slikarjev in kiparjev, ki je tako kot Kržišnik, izšla iz vojnih let že docela izoblikovana. Partizanski del te generacije je šele lani dobil prvo razstavo v Moderni galeriji. Nekateri njeni predstavniki, ki prav tako kot Moderna galerija, praznujejo 30-letno jubileje svojega dela, nimajo v tej ustanovi niti enega dela v stalni zbirki sodobne slovenske umetnosti. Le redko med njimi se lahko pohvali s kakšnim mednarodnim priznanjem ali s kakšno monografijo. Toda recimo: ta generacija si je sama zasluzila to, kar ima, in tisto, česar nima. Ni imela »nosu« za »slediti novih gibanj v umetnosti«. Bila je slabo dresirana.

Sedanja razstava, njena organizacijska zasnova in konkretna podoba pomenita v definitivnem smislu začetek novega obdobja v delovanju Moderne galerije. Za prelomnico lahko imamo trenutke, za katerega pravi Zoran Kržišnik – »ko se mi je porodila ideja za tako kompleksno predstavitev slovenske likovne umetnosti«. To je bil porod posebne sorte: Odbor za razstavo, Komisija za razstavo, Selektorji in Koordinator. Kakšna je vloga »koordinatorja«? »Težavna, zelo težavna,« odgovarja Zoran Kržišnik. Verjamemo. Ta shema je res težak primer tehnokratske miselnosti. Medtem ko umetniki, skupaj z vsemi družbenimi dejavniki, iščemo načinov, da bi se in kako se lahko vključimo v združeno delo tudi tisti, ki delujemo v svobodnem poklicu, ta

Trdim, da je bila v preteklem obdobju v slovenski umetnosti kot celoti dosežena visoka stopnja neravnovesja zaradi vseh stvari, ki so ostale pri delovanju naše osrednje likovne institucije na stranskem tiru. V tem preprčanju me potrjuje vprašanje Dela: »Ali lahko sklenemo takole: Ta razstava ni prikaz vseh najboljših dosežkov povojne slovenske likovne umetnosti, pač pa je ena izmed možnih selekcij te umetnosti?« Potrjuje me tudi Kržišnikov odgovor: »Prosim, da razumete to razstavo kot izjemno organizacijski napor in prvi te vrste pri nas.«

To prošnjo je mogoče sprejeti pogojno že zato, ker je bila tudi prvič izrečena. Pogoj pa je, da se začne uresničevati tudi tista druga, v obravnavanem pogovoru izrečena misel, ki je doslej nismo bili vajeni: »Bogastvo imaginacij in likovnih formulacij povojne slovenske umetnosti terja in zahteva toleranco, studiozno, natančno preverjanje statusa in pomena svoje prisotnosti za našo samoupravno socialistično družbo.«

Novo obdobje naj bi bilo pred nami. Od vseh je odvisno, kako bo delovala celota. Ničje ni nezamenljivo, vsako se lahko pri svojem delu omeji na področje, ki mu najbolj ustreza in kjer misli, da je najbolj učinkovit. Koordinacija dela je nujna, čeprav naporna in načelo tolerance je prvi pogoj za uspešen dogovor.

Če pa se začne uresničevati zgoraj dovolj nazorno opisana ideja novega strukturnega modela delovanja, naj bo vsem delom celote in načelu tolerance navkljub zapisano sloviti Lincolnov izrek: »Nekdo lahko nekoga vleče za nos zelo dolgo časa. Nekdo lahko tudi več ljudi nekoliko časa vleče za nos. Toda nihče ne more vseh – ves čas vleči za nos.«

Janez Pirnat,
Ljubljana

Ravnatelj jubilejne ljubljanske Moderne galerije je v pogovoru z »Delom« zelo sočno besedoval. Opisal je tekmovalno vzdušje vrhunsko umetnostne institucije in pojasnil, da je zagrebška razstava grafike nekakšno predtekmovanje za Ljubljano. Gnilo me je priznanje tovariša Zorana Kržišnika, da je »nos« njegov pomemben pomočnik (res, kdor ima kolčikaj »nosu«, hitro uganem, kako je danes strokovnost sama po sebi zelo labilna in nerentabilna), dotaknila pa se me je tudi izjava, kako ga iz čustvenega vidika veseli, da se pri nas toliko ljudi posveča likovni umetnosti.

Ker se je velikodušno udeležil otvoritve »kontra« razstave Meška, Španzla in Lucundusa, upam, da bo znal gustirati tudi moj lirsko-izpovedni izliv:

Sposobno arbiterski in uspešno menedžerski »nos« ravnatelja ljubljanske Moderne galerije in njegovih kompetentnih poznavalskih komisij ni zavohal ob meni nič posebnega (ne perem si glave s šamponom »Dan na dan« in ne poslušujem se kozmetike »Leut magnet«) ter me zato spoznal za nevrrednega predstavnika slovenske upodabljajoče umetnosti. (Prav mi bodi zanikrtežu in lenobi!) Sodi torej k podoželjemo neobjavljenim, tj. v tri dni migajočim malčkom širne dvotretnjeve večine bratovščine DSLU-ja, katerih vrhunsko umetnostna ustanova našega glavnega mesta ne snubi. (Vseh res ne more imeti rada, držati se mora hišnega reda in skrbeti, da ne zapravi ugleda.)

Ima pa njen predstojnik tovariš Zoran Kržišnik ne samo odlične »nos«, ampak tudi zlato srce, kajti ob nas, bodrih migetavčkih očetrovno rahlo, kar ganljivo čustvuje, oaj, saj njega močno, o, močno veseli, da v našem slovenskem prostoru tako veliko paglavčkov se smelo sčopiti in z barvami ukvarja

in s tem tla in ugodno okolje ustvarja za uspešne imenitne tapravnice cvetove. Tovariš Zoran Kržišnik je kar malo požgečkal mojo moško občutljivost. Saj biti le gnoj za čim večji in lepši razcvet drugih, boljših in kajjih – o, kako čudovito združeno delo, o, kako pokončna, človeka dvigajoča sreča!

Ko me mogočni in slavni tekmovalni koncept proč od sebe peha na stranski tir in odpad, filozofsko nabrekla in bréja Brejčeva konceptualnost pa tudi ne poteti, iščem in sprašujem, kdo sem? Komu pripadam? Kdo me potegne ven iz ničica? Kdo mene ljubi? Kdo mene reši in zveliča? Skoz rne oblake mi sonce zasije, se moje srce živo spomni Moje, oblega, toplega, sladkega utelesenja živga, krasnega nasprotja pustega in okostenelega ravnatelja, mile in vroče animatorke naše in njenega ljubečega gruljenja: Vsi, prav vsi, smo umetniki. (Pa res, kakaj bi jih moralo biti »glh« stopenjatjst in morda eden, dva več?)

»Ubogi človek ima samo glavo in rit,« sem izkušenega slišal spregovoriti klenega realista in žalostno-vešlega potepuha Petric Kerepmpuha. Zato sem se Mojcin široki ljubezni doslej umikal in se je bal. Kako naj namreč z eno samo pametjo svojo nepomemben samoupravljalcev negotovne življenju prav zagotovo in točno vem, kateri od obeh vsak po svoje dokaj prepričljivih, imenitno veljavnih

in še kako zmogljihih, vendar nasprotujočih si koncev je najbolj cela in negoljufiva resnica? O, kateri konec končno človeka najbolj zaceli? Toga vrhunska konica renomiranega direktorja ali mehka, obla in topla občeečloveška plat prijazne animatorke? Ko dokončno vidim, kam sodim, ne oklevam več in nič več ne cincam. Ko točno vem zdaj, da moja konstitucija in tapravnice, zaresne umetnosti institucija ne gresta skupaj, ampak vsaka na svoj kraj, ne škilim več pretenciozno navzgor zrelo, skesano, ponižno in hvaležno, jaz zdaj upiram pogled dol k Mojcinim nogam. Mi samotnemu, premremlu potniku ne kaže drugega, kot da se zatečem pod njeno široko okrilje, kajti človeku ni dobro biti sam. Se pa že raje predam širnemu in svetlemu mediteranskemu morju, kot dušo zapišem ošabni kameniti hiši.

Je temo srednjega veka razsvetljevala in duše reševala devica Marija, Francoze vodila Devica Orléanska, človeka iz dreka ven vleče danes pri nas angelsko mila animatorka naša Mojca s čarobno, svetlo mantro:

Vsi, prav vsi, smo umetniki!

Ivan Varl,
Sežana

Delo, 24. marca

Maribor premaguje ograje lokalizmov

S tem naslovom je bil v sobotni prilogi Dela objavljen intervju z Jožetom Florjančičem, sekretarjem komiteja OK ZKS Maribor. Jože Florjančič v njem odgovarja na vprašanja šestih novinarjev Dela, govorja pa je naravnat na nekatere aktualne probleme in aktivnost zveze komunistov v Mariboru. Beseda je nanesa tudi na kmetijstvo oziroma na težave v agroživskem kompleksu.

V tem delu intervjuja je Jože Florjančič izrekel več sodb. Ne le o mariborskem kmetijstvu. Ozrl se je tudi širše. Na Podravje in k sosedem v Pomurju. Nihče sicer nikoli nikomur ni odtel pravice, da bi povedal svoje mnenje o čemer koli, ni pa prav, če kdo deli nauke, izreka sodbe in plašira v javnost misli, ki ne temeljijo na dejstvih, na resnici, ki so netočne. Gre za tisti del pogovora z Jožetom Florjančičem, ki očita Pomurcem kršenje samoupravnih sporazumov, podtaka netočne podatke o reži živine v pokrajini ob Muri, vmes pa prefinjeno vpleta tudi misli o poštenosti, samoupravnih morali in še čem.

Ko začnjenja Jože Florjančič odgovarjati na vprašanja o problemih v agroživstvu, uvodoma zelo vehementno zatrjuje, da o tem javnost ni točno obveščena. Torej ji bo on razkril resnico?!

Ta je po njegovem taka, da je Podravje opredeljeno kot največja kapaciteta za režo živine in proizvodnjo mesa v Sloveniji, da so Pomurci predimenzionirali svojo klavnico za 40 odstotkov od sklenjenega sporazuma, da je v Pomurju danes manj tržne prireže živine kot leta 1975 in da v Pomurju niso ukinali klavnici.

To so trije najhujši očitki Pomurcem. Jože Florjančič ne pozna ali noče poznati dejstev. Kar se namreč tiče klavnice v Pomurju, ki jo ima Jože Florjančič v misli (prvo fazo izgradnje mesne industrije v Murski Soboti), je treba povedati, da je bil sklep o njeni postavitvi sprejet leta 1972, temeljni kamen zanjo so postavili 12. aprila 1973 in jo predali namenu junija 1976. Doglasje za to nalogo je dal med drugim tudi sekretariat za kmetijstvo SR Slovenije. Samoupravni sporazum, po katerem je naj po Florjančičevemu mnenju v Murski Soboti predimenzionirali klavnico, pa je bil sprejet novembra 1976! Gre za samoupravni sporazum o temeljih srednjeročnega plana razvoja kmetijstva in živilske industrije za obdobje 1976–1980. V prejšnjem srednjeročnem obdobju takih dokumentov nismo imeli. Ali pa ima Jože Florjančič morda v mislih SR Sloveniji, ki ga je izvršni odbor kmetijsko-živilsko-rejske razvojne skupnosti potrdil decembra leta 1976? Kateragakoli od teh dveh dokumentov pač, reči je treba, da ju pri investicijskih uresničujemo.

O tržni reži živine v Pomurju samo nekaj števil: leta 1975 so v Pomurju vzredili 26.500 goved in 76.000 prašičev, predlani 30.200 goved in 96.000 prašičev, lani 31.100 goved in že 130.200 prašičev (kar predstavlja 26,4 oziroma celo 48 odstotkov slovenske proizvodnje!). Od kod torej Florjančič trdi, da imajo v Pomurju manj tržnega živilskega sklada? Da je tako povečevanje celo večje, kot je pet odstotkov na leto (vsaj pri prašičih), si lahko Jože Florjančič izračuna sam. Seveda pa bi lahko temu ob rob pisali tudi o stagnaciji prireže živine (zlasti goveda) v tem obdobju na vseh drugih slovenskih področjih, o tem, kako vsi poznavalci razmer trdijo, da v Pomurju najbolj dosledno izpolnjuje svoje obveznosti do slovenskega »zelenega plana« in še in še.

O klavnici: Tudi v Pomurju je bilo pred leti na kupe celo večjih klavnici, kot so bile v Rušah, Kungoti itd., na kar se sklicuje Jože Florjančič. Naj omenim samo Križevce, Cankovo, Šalovce, pa Lendavo, Simentalko v Ljutomeru, ki bo s 1. majem letos prenehala s klanjem. In navržem dejstvo, da se v Pomurju prvi začeli resno dogovarjati in da so se v glavnem že dogovorili o delitvi dela in specializaciji med klavnici oziroma mesno industrijo.

Še ena »cvetka« je »ušla« Jožetu Florjančiču. Ko govori o uporabi sredstev za in-

tervencije v kmetijstvu (zbranih po samoupravnem sporazumu), pove, da bo šel ta denar (okrog 80 odstotkov) rejcem živine zunaj občine Maribor. V Ptuj, Lenart, Slovensko Bistrico, Ormož, v Virovitico in Banat. Ob tem Jože Florjančič (ne)hote izpusti Pomurje, od koder dobiva Maribor četrtno mесо!

Res je, problemov v agroživstvu je veliko. Toda z medsebojnimi napadi jih ne bomo odpravljali! V tem trenutku, ko nastaja pomemben razvojno raziskovalni projekt »Temelji razvoja agroživstva v SR Sloveniji do leta 2000«, ki bo moral med drugim odpraviti tudi doseganje »grehe« v razvoju kmetijstva na tem območju, poenotiti razvoj v Podravju in Pomurju, ki sta najpomembnejši slovenski območja za to gospodarstvo in pravzaprav enoten prostor, je delitev in poudarjanje dveh regij nes pametno, nesprejemljivo, ravno nasprotno tistemu, kar je zapisano v naslovu intervjuja z Jožetom Florjančičem.

Mirko Munda,
Murska Sobota

Delo, 29. marca

Kaj pove in kaj nam ne pove razstava Slovenska likovna umetnost 1945–1978

Temeljna gibalna Menašjevega pisanja v Delu 29. marca moremo razbrati iz besed: »Tu ne gre le za akademsko vprašanje, ali slike, ki jih je naredil Jama po letu 1945, še sodijo v okvir te razstave ali ne«. Vprašanje se namreč po najpreprostejši logiki razreši samo: Jama umre 6. aprila 1947 in naslika po osebovidni le še nekaj povprečnih portretov. Umetnikova retrospektiva je leta 1974 v Moderni galeriji končala prikaz njegovega opusa z letom 1941 in zadnjim, nedokončanim avtoportretom. Vsa Menašjeva sraševanja in aprioristične, neutemeljene trditve slonijo prav na premisah akademizirane »znanosti«. To je početje, ki se po nekakšni inerciji vzdržuje pri tistih umetnostnih zgodovinarjih, ki razglašajo za zvšeno in edino pravilno kabinetno znanost. Ta rojeva posmeh vsem ostalim prizadevanjem, ki to niso in so zato razglašena za manj vredna (galerijskemu, muzealnemu, konzervatorskemu itd. delu). Utemeljuje ga izgubljen (oziroma bolje rečeno nikoli vzpostavljen) stik z virom umetnostnozgodovinskega študija – s konkretnim umetniškim materialom in nepoznavanje problematike tega dela ter njegove funkcije v naši družbi. Če bi se namreč L. Menašje spustil s svojih »akademskih« višin, bi mu bilo pač jasno, da Mušičevih slik ni mogoče dobiti v Jugoslavijo, ker so cene zavarovanja previsoke in platna zelo občutljiva, da se lahko zgodi, da želijo prireditelji razstave predstaviti umetnika z najboljšimi eksponati, pa potem teh del enostavno ni: Omersino platno Ženski akt, po dosedanjih podatkih v lasti Zveznega izvršnega sveta, še sedaj ne nahaja v zbirki ŽIS», Klemenčičevi sliki, Last Sekretariata za prosveto in kulturo te Muzeja ljudske revolucije Slovenije že več let hrani avtor, Tisnikarjevi sliki se nista pravčasno vrnili z razstave v Franciji itd. Na realnih tleh bi se moral pisec posvetiti tudi konkretnemu študiju in bi moral tako npr. prebrati dognanja zadnje diplomske naloge v umetnostnozgodovinskem seminarju s Pandurju st., na podlagi katerih se selektorji niso odločili sprejeti teh del v slikarski izbor. Predvsem pa bi moral vedeti, da ena slika (Janez Bernik, Muhe Salvadorja Dalija, 1971) še ne pomeni »daljjevske faze« in da so umetnika v tem času zanimali drugi ikonografski problemi: stotl (razstavljena fotografija plastike, ki je v Nemčiji), jabofo (na razstavi grafika) in trave, angeli, harakiri itd. (razstavljeni grafika in slika).

Seveda je kritiziranje in »razpravljanje« brez poznavanja materiala neprimerno lažje početje. V ilustraciji nekaj podatkov: poleg naštetih originalov po galerijskih in muzejskih zbirkah, pri privatnih lastnikih in v ateljejih, ki so seveda primarni vir, obsega samo fototeka povojnih likovnih del v Moderni galeriji precej preko 10.000 fotografij, slovenskih razstavnih katalogov in ostalih publikacij iz tega časa je verjetno že preko 3000, slovenska kritična produkcija je ogromna (samo bibliografija napisanega o Miheliču obsega po katalogu 1225 enot), da ne omenjam tudi tuje, predvsem za Spacala in Mišiča po vseh svetovnih revijah in časopisih.

Iz članka ni jasno, katere ameriške teorije o »obvladovanju likovnega prostora« avtor pozna. Splošno znane so tiste, ki se borijo proti uzurpaciji najpoveljnejših javnih medijev. Gotovo pa ne pozna vse bolj aktualnih rezultatov istih teorij: ustvarjanja in dogajevanja etičnega kodeksa umetnostnih zgodovinarjev in kritikov.

Jure Mikuz,
Ljubljana

Delo, 3. aprila

Pa še to

Z notico, ki ste jo objavili v vašem dnevniku dne 3. aprila 1979 na strani 20, ste ugotovili, da je Občinska raziskovalna skupnost Maribor v svojem finančnem načrtu za leto 1979 predvidela za nagrajevanje inovatorjev din 20.000,00, za povračila nefinancionalnega dela treh funkcionarjev pa 131.000,00 din. Kot zaključek priložite inovatorjem, naj se čimprej preirizejo med funkcionarje.

Z notico, ki ste jo objavili v vašem dnevniku dne 3. aprila 1979 na strani 20, ste ugotovili, da je Občinska raziskovalna skupnost Maribor v svojem finančnem načrtu za leto 1979 predvidela za nagrajevanje inovatorjev din 20.000,00, za povračila nefinancionalnega dela treh funkcionarjev pa 131.000,00 din. Kot zaključek priložite inovatorjem, naj se čimprej preirizejo med funkcionarje.

Iz povedanega naj izhaja, da avtor notice ne pozna ali pa premalo pozna vlogo, dejavnost, način opravljanja dejavnosti in financiranje občinskih raziskovalnih skupnosti. Da bi taka ugotovitev ne zavajala inovatorjev in drugih bralecev, pojasnjujemo:

Občinske raziskovalne skupnosti, za razliko od drugih samoupravnih interesnih skupnosti v občini, nimajo lastnih virov sredstev. Za opravljanje svojih dejavnosti prejemajo vsa sredstva iz sredstev, ki se na osnovi prispevka za raziskovalno dejavnost združujejo pri Raziskovalni skupnosti Slovenije. Raziskovalna skupnost Slovenije financira občinske raziskovalne skupnosti po merilih in v višini, kot jih je sprejela skupščina te skupnosti.

Za nagrade inovatorjem je po navedenih merilih predvideno največ do 20.000 din.

Občinska raziskovalna skupnost Maribor, si je v letu 1978 s približno 200 pismenimi pozivi na večje organizacije združenega dela v občini prizadevala zbrati namensko za nagrade inovatorjem dodatna sredstva. Izid pa ni bil nič kaj zavirljiv, saj je bilo v ta namen do 26. marca 1979 zbranih le 14.500 din.

Jasno je, da bi z večino teh sredstev pokrili le stroške javne objave razpisa in podelitve, za same nagrade pa bi ostalo le malo.

Nadalje pojasnjujemo, da Občinska raziskovalna skupnost Maribor, za razliko od ostalih SIS v občini, nima profesionalne strokovne službe. Vso vsebinsko, strokovno delo opravlja funkcionarji te skupnosti izven rednega delovnega časa, saj so v delovnem razmerju v drugih organizacijah in skupnostih. Za vse to svoje delo in opravljanje funkcije prejmejo povračilo, ki predstavlja le delno plačilo za vloženo delo. Višina povračila je določena v pravilnikih skupnosti in v mejah, ki so določene z ustreznim družbenim dogovorom v občini Maribor.

Opozoriti pa je razen tega treba še na to, da znašajo predvideni prihodki Občinske raziskovalne skupnosti Maribor (ustrezno tudi izdatki), kot največje občinske raziskovalne skupnosti v Sloveniji, za leto 1979 skupaj 356.410 din. Jasno je, da se s temi sredstvi ne financira raziskovalna dejavnost v občini. Ta sredstva so pretežno namenjena za kritje funkcionalnih stroškov organov Občinske raziskovalne skupnosti Maribor.

Vsa menjava dela na raziskovalnem področju, ki se ne uresničuje neposredno med uporabniki in izvajalci, se izvaja preko Raziskovalne skupnosti Slovenije in njenih področnih skupnosti, ne pa preko občinskih raziskovalnih skupnosti.

Iz povedanega bo bralec jasno, da si funkcionarji Občinske raziskovalne skupnosti Maribor niso prilistili sredstev, namenjenih inovatorjem, slednje pa ta način dela in financiranja najbrž tudi preveč ne stimulira, da se »preirizejo« med funkcionarje te skupnosti.

Zvone Rostohar,
predsednik skupščine mariborske raziskovalne skupnosti

Delo, 17. marca

Je organizacija zdravstva zastarela, okostenela, regijsko zaprta, predraga in na škodo pacientov?

Vodje tozdov bi morali biti pravnik i ali ekonomisti, je pošteno povedal mariborski zdravnik.

Pa tudi v predlogu za izdajo zakona o zdravstvenem varstvu v 87. členu pravilno piše, da mora individualni poslovodni organ, oziroma predsednik kolegijskega poslovodnega organa zdravstvene organizacije imeti visoko izobrazbo.

Doslej se so potegovali za ta položaj tudi »broadlomci« raznih šol in stroki! Pa nam, zdravstvenim delavcem, očitajo, da smo podcenjevali druge strokovne delavce na področju medicine.

V poročilu Zdravstvene skupnosti Slovenije za leto 1978, med drugim beremo tudi o pomankljivi strokovni in družbeno-politični usposobljenosti delavcev v strokovnih službah zdravstvenih organizacij združenega dela, kar je tudi eden od poglobljnih vzrokov, da šepa svobodna menjava dela.

Zato so nam pravniki in ekonomisti še kako dobrodošli. Saj vemo, da smo do zdaj imeli zdravstvene domove in druge zdravstvene ustanove eno ali celo dve desetletji brez pravnikov in ekonomistov ter kakšni problemi so zato nastajali ob pisanju raznih pravilnikov, statotov, samoupravnih in drugih aktov. Marsikaj od tega se je kupovalo od tako imenovanih občasnih zunanjih sodelavcev, ki so čisto z zrnjem pridelali tudi dosti plevela.

Za tako stanje ne smemo dolžiti samo družbe, ki je to tolerirala temveč tudi tiste zdravnike, ki so zanemarjali strokovne službe in celo svoje kolege, ki so uspešno končali diplomski študij iz javnega zdravstva. Take nesuverene strokovne službe so si skušali nekateri zdravstveni delavci celo podrediti, da so laže »betajnovali«. Neredko pa se je zgodilo tudi obratno, da so »hipersuverene« strokovne službe sebi podredile zdravstvene delavce, ker so pač nekateri iz strokovnih služb, čeprav brez visokošolskih diplom, ugotovili, da se zdravstveni delavci spoznajo samo na svojo stroko, vsako družbeno-politično in ekonomsko dogajanje pa jim je »španska vresa«! Tako so nenehno obstajala vrenja in trenja med strokovnimi službami in zdravstvenimi delavci, tako da je marsikaj prišlo do »revoltov« mladih iz enega ali drugega tabora, ki skušajo po svoje presekatati ta »gordijski vozels«. Toda dostikrat preveč zaletavo, ne upoštevaje niti tistega, kar je bilo v preteklosti pozitivnega in dobrega v našem sistemu zdravstvenega varstva.

Aleksander Nardin,
Šempeter pri Novi Gorici

Anketa Dela: Zakaj je hrana draga?

Kmetijstvo in potrošnik v kleščah neorganiziranosti

Na majhnih in hribovskih slovenskih kmetijah stane pridelovanje hrane več kot drugje – Nizka produktivnost še vedno rakava rana našega kmetijstva

Ali je hrana res predraga? Mnenja o tem so različna, kar je pokazala tudi naša anketa. Mi nismo dragi. Naši pridelki so v drobnoprodaji dvakrat, trikrat dražji, pravijo pridelovalci. Podobnega mnenja so tudi v trgovini in predelovalni industriji, kjer imajo ponekod hude težave. Kljub temu pa porabniki zatrjujejo, da je hrana predraga. Ne vsi, vendar velika večina. Strokovnjaki imajo svoje poglede in mišljenja. Hrana je draga, pravijo, vendar ne vsa. Meso in mleko sta glede na visoke stroške raje preproci, zelenjava, sadje in morda še kaj pa je predrago. Marsikaj bi lahko pocenili, če bi imeli večja posestva. Ekonomika se začne pri 30 hektarih obdelovalne zemlje...

Hrana je nekoliko dražja tudi zaradi močno zaostalega kmetijstva v prejšnjih letih. Vsak skok naprej pa precej stane. Naložbe so drage in nekdo to mora plačati – porabnik ali pa družba. Nekateri pa zatrjujejo, da bi tudi pri naložbah lahko marsikaj prihranili, če bi drugače ravnali z denarjem... Zanimivo je, da statistika kaže, da se izdatki za hrano v primerjavi z drugimi izdatki kljub višjim cenam ne povečujejo, ampak celo zmanjšujejo, kar naj bi bil znak višjega standarda. Današnja anketa sta pripravila Rajko Opepek in Jože Petek.

Vlado Škraban,
kmetijsko živilska razvojna skupnost Slovenije:

V kmetijskih organizacijah vidimo predvsem velike tržne proizvajalce, nosilce sodobne kmetijske proizvodnje. Njihov razvoj se je začel z našo povojno graditvijo, zato so obremenjene z infrastrukturnimi naložbami, kot so pridobivanje (nakup) zemlje in melioracije. Po deklaraciji svetovne konferencie ZN o prehrani je vsaka država dolžna odpravljati motnje v proizvodnji hrane in zagotoviti ustrezne spodbude za proizvajalce. To torej ni le dolžnost kmetovalcev, temveč vseh občanov.

Janko Slavič,
kmetijska zadruga Gornja Radgona:

Ali je hrana predraga ali ne, je odvisno tudi od višine dohodkov posameznih delavcev in njihove zadolženosti zaradi nakupa drugih dobrin: avtomobila, pohištva, hiše. Menim, da takim tudi s 4 din kompenzacije pri 1 kg govejega mesa ni nič pomagano. Tako ga ponavadi najmanj kupijo. Kdor ga poje 4 ali 5 kg na mesec, pa ga gotovo lahko plača brez tistih nekaj din kompenzacije. Ta sredstva bi več koristila, če bi jih namenili za pospeševanje živinoreje.

Branko Kržan,
tozd Mesoizdelki pri KK Gornja Radgona:

Dokler ne bodo urejene osnove kmetijstva, ne moremo pri cenah nič spremeniti. Za potrošnike je poleg druge hrane predrago meso, za mesarje živina, za živinorejce krma... Ne zdi pa se mi prav, da je podražitev kruha šla mimo našo veliko bolj tiho kot mesa in mleka.

Slavko Glinšek,
zadružna zveza Slovenije:

Zavedati se moramo, da je najdražja hrana tista, ki je nimamo. Dolgoročno smo se opredelili, da bomo pridelovali čim več hrane. In za uresničevanje tega se moramo zavzemati. Zaradi prenikajočih pridelovalskih cen in težavnih razmer pridelovalcev se zmanjšuje ne le število kmetov, ampak tudi kmetijskih zemljišč in s tem možnosti za pridelovanje hrane.

Stanko Renčelj,
Sozd Timav, Sežana:

Pri hrani je treba upoštevati, da imamo v Sloveniji veliko malih in razdrobljenih hribovskih kmetij, kjer je pridelovanje dražje. Če hočemo te ljudi obdržati v hribih, bomo morali njih delo bolj plačati ali pa pridelke regresirati.

Lojze Plaznik,
direktor zgornjesavinske kmetijske zadruge v Mozirju:

Kmetovo delo je preslabo plačano. Trenutno je kmetova ura pri najboljših kmetih ovrednotena 20 dinarjev, pri slabših pa še manj. Vsak nekvalificirani delavec, ki ga kmet priložnostno zaposli, pa stane najmanj 50 dinarjev na uro.

Tako pri nas kot v svetu so v prehrani prebivalstva in razvoju kmetijstva številne težave. Opozoriti velja zlasti na tiste, ki pomembneje vplivajo na gibanja v kmetijski proizvodnji, in sicer na nestabilnost proizvodnje, stroške proizvodnje, ki se zvečujejo kot posledica rasti stroškov energije, reprodukcijskega materiala, dela in proizvodnih sredstev in razdrobljenosti kmetijske proizvodnje, meni Vlado Škraban iz kmetijsko živilsko razvojne skupnosti Slovenije.

Nestabilnost kmetijske proizvodnje ni le posledica vremenskih razmer, temveč tudi nezadostne povezanosti predelovalnih in trgovskih organizacij s kmetijsko proizvodnjo. Zato tudi ne prevzemata določenega tveganja (če bi bilo to treba) za skupno programirano proizvodnjo. Brez naročene proizvodnje pa ni stabilnosti.

Občutnejše naraščanje cen proizvodnih sredstev, reprodukcijskega materiala, energije in dela zmanjšuje akumulativnost kmetijstva; to pa zavira njegov nadaljnji razvoj. Zato je ureditev cenovno stroškovnih odnosov znotraj kmetijstva in med kmetijskimi proizvodi in proizvodnimi sredstvi eden bistvenih elementov pospešene in stabilnejše proizvodnje. Stimulativni ukrepi so sestavni del pogojev za razvoj kmetijske proizvodnje.

Kmečka gospodarstva imajo povprečno 6,4 ha zemlje, kar ne zagotavlja gospodarne izbire strojev; okrog 13 ha zemlje na 1 traktor to najbolj kaže. S tako mehanizacijo smo zvečali produktivnost, ne pa tudi relativno zmanjšali proizvodnih stroškov. Z doseganimi naložbami smo sicer uspeli zadržati v glavnem raven proizvodnje kmečkih gospodarstev. Nadaljnji ukrepi bi morali biti usmerjeni v specializacijo kmečke proizvodnje, v sodelovanje s kmetijskimi združenji in obdelavo vse kmetijske zemlje.

Pozabljamo na cene reprodukcijskega materiala

Janko Slavič iz kmetijske zadruge Gornja Radgona je tako mnenje dopolnil z nekaterimi podrobnostmi: »Mi, ki delamo v kmetijstvu, menimo, da bi bila hrana predraga takrat, če bi kmetovalci z njo nadpovprečno zaslužili. Tega pa zdej ni, saj je znano, kako nizke dohodek imajo kmetje in družbena posestva in kako težko je dobiti delavce za kmetijsko proizvodnjo, kako težko zadržati mlade ljudi na kmetijah.

Hrana je draga zato, ker so proizvodni stroški visoki. Ti pa niso odvisni le od kmetovalcev – bolj naraščajo zaradi podražitev reprodukcijskega materiala. O zvišanju cen zaščitnih sredstev se sploh ne obvešča ljudi in o rasti cen kmetijskih strojev, gnojil in drugih sredstev za kmetijsko proizvodnjo zvedo porabniki hrane bolj malo. O novih cenah kmetijskih pridelkov in živil pa se govori in piše iz dneva v dan. Tako se mnogim zdi, da je hrana predraga prav zaradi tega, ker ne primerjajo vseh cen. Mleko se zdi vsem predrago, čeprav so ga živinorejci prodajali več kot dve leti po enaki ceni, zdej pa so dobili zraven le 35 par.«

Tudi mesarji so nekoliko krivi

Branko Kržan, tozd Mesoizdelki pri kmetijskem kombinatu Gornja Radgona:

»Potrošnikom se zdi meso predrago, proizvajalcem pa preproci, in sicer zato, ker v našem gospodarstvu še niso urejene vse stvari. Urejati jih je treba začeti v poljedelstvu in zajeti vse kmetijstvo, da ne bo padlo vse breme na živinorejce in mesarje...

Naš tozd je lani posloval sicer uspešno med drugim zato, ker je vso pitano živino dobil iz okolice, največ 20 km daleč. Prevozni stroški so veliko manjši, kot če bi jo prevažali 100 ali več 100 km kot nekateri drugi. Toda od lani se je koruza spet močno podražila. S prevoznimi stroški do Radgone stane že 6,50 din kg. Meso pa moramo prodajati po določeni ceni.

Nekaj krivde je tudi pri mesarjih, ker se nočejo ali ne znajo dogovoriti. Ko so bile uveljavljene nove odkupne cene, so odkupovalci iz Škofje Loke ponudili živinorejcem na našem območju k taki ceni še 480 din dodatka za vsako glavo pitane govede. Kako lahko to dajo, ne vemo, ker mi ne moremo.«

Meso je dokaj poceni, vrtine pa so drage

Stanko Glinšek, zadružna zveza Slovenije, je pogledal preko domačih meja:

»Slovinci jemo dokaj ceneno meso, mleko in proizvode iz njih. Zlasti meso! Kratka primerjava: pred meseci smo brali v Delu, da stane na Japonskem televizijski sprejemnik toliko kot kilogram kakovostnega govejega mesa. Tudi v zahodni Evropi jemo dražje meso, zlasti govedino, kot pri nas. Zato je potrošnja pri nas v zadnjih letih narasla na 60 kg na prebivalca, številna teleta pa, namesto da bi jih spitali v junce, gostilničarji in nekateri potrošniki pospravijo v zamrzovalnike.

Odkupne cene živine in mleka ne pokrivajo stroškov proizvodnje, ne le zaradi drage koruze, temveč tudi drugih stroškov, ki rasejo hitreje kot dohodki živinorejcev. Majhna kmetija z razdrobljeno zemljo in ostarelimi pridelovalci tudi ne omogoča takega zmanjševanja stroškov, kot ponuja sodobna tehnologija.

Za vrtnine in sadje, žal, ne moremo reči, da bi za potrošnike bile poceni, čeprav jih pridelovalci po Jugoslaviji pogosto prodajajo pod ceno. Za pridelovanje je med kmeti veliko zanimanje, le malo zelenjave pa ima zagotovljen prostor na tržnici. Malo je dolgoletnih pogodb med pridelovalci in trgovci, ki bi pridelovalcem zagotovile prodajo, potrošnikom pa oskrbo po ustreznih cenah. To je naloga potrošnih centrov, ki naj bi okrepili svojo dejavnost.«

Zelenjava in sadje sta predraga,

se je strinjal tudi **Stanko Renčelj** iz SOZD Timav Sežana. »V celoti gledano pa prehrana pri nas ni draga. Treba je samo pogledati, koliko delavce zasluži, in koliko hrane je za to dobil pred nekaj leti in koliko je dobi danes. Če k temu dodamo še njegov odnos do hrane, je to najboljši dokaz, če se hrana draži ali ne. Pri tem je treba upoštevati strukturo uporabe. Draginje ni mogoče meriti z najdražjimi kmetijskimi pridelki in izdelki, kakor tudi ne s tistimi, ki niso nujno potrebni in so pravzaprav odsev njihovega standarda. Seveda pa to ne pomeni, da nimamo hrane. Draga hrana je iz razdrobljene in neorganizirane proizvodnje, na primer iz zelenjadstva in sadjarstva. V kmetijstvu in živilski industriji so še velike rezerve za pocenitev hrane. Če vzamemo samo primer družbene prehrane. To bi lahko pocenili, če bi na primer menze in drugi obrati družbene prehrane kupovali surovine pri neposrednih pridelovalcih, ki bi jih lahko temu primerno pripravili (olje, sladkor, kmetijski pridelki...), ne pa da zapravljamo denar za nepotrebno embalažo, prevoze in podobno.«

Zelenjava je draga, pa jo vseeno kupujemo

Da bi bila hrana draga, je še bolj odločno zanikal **Maks Pratinikar** iz KZK Kranj.

Hrana sploh ni predraga. Primer mleka kaže, da narašča poraba izdelkov, ki so dražji, kot na primer sterilnega mleka. Na Gorenjskem odpade že 25 odstotkov porabe na sterilno mleko, ki je veliko dražje, pa čeprav nima enake biološke vrednosti kot naravno ali pasterizirano mleko. Podobno je tudi pri hrani oziroma izdelkih, ki niso pod družbeno kontrolo cen. Poraba raste ne glede na dokaj visoke cene.

Isto velja za zelenjavo. Vsi tarnamo, kako je draga, pa jo ljudje kljub temu kupujejo, čeprav jim predragom raste regrat. Jabolka so navadno tudi cenejša od južnega sadja, pa vendarle nihče ne razmišlja, da si ga ne bi privoščil. Pri bencinu, avtomobilih in drugih potrošniških dobrinah nihče ne

Pa pogledjmo nekaj statističnih podatkov. Delež izdatkov za hrano štiričlanske družine v SR Sloveniji je znašal v skupnih izdatkih leta 1966 39,7%, leta 1977 pa 34,5%; v skupnih srestvih take družine, torej z občasnimi prihranki, ki niso bili porabljeni sproti vsak mesec, pa leta 1966 32,1% in 1977 24,8%. Cena hrane je rasla torej počasneje kot osebni dohodki delavcev, kajti ljudje gotovo ne jedo manj kot pred leti.

Nekoliko slabša je podoba, če primerjamo lansko in predlansko leto: cene industrijskih izdelkov so se zvečale za 112,8%, storitev 119,4%, kmetijskih pridelkov pa 117,8%. Toda vsa leta od 1973 so bile cene kmetijskih pridelkov za več odstotkov pod cenami industrijskih izdelkov, če vzamemo za vse leta 1977 100%.

Vse je predrago, od hrane do avtomobila

Čeprav **Mara Celec,** tekstilna delavka v Mariboru, teh podatkov ne pozna, meni, da je vse predrago, od hrane do avtomobila.

»Zakaj je hrana predraga, ne vem – vem le, da je res predraga, ker to čutim vsak dan. Morda je predraga zaradi spekulacije ali slabega gospodarjenja proizvajalcev. Z možem sva oba zaposlena in imava dva otroka, pa morava zelo varčevati ves mesec, ne le nekaj dni pred plačo. Poleg opreme v najemniškem stanovanju imava le avto. Najmanjšega in najcenejšega sva vzela in še tega na kredit. Stanovanje je drago, pa vrtec, elektrika, ki pride že čez 400 din na mesec. Če bi se štela le čisti nakup živil, brez elektrike, najemnine in drugih rednih mesečnih izdatkov, zanj menda niti ne izdam tako veliko. Res pa je, da varčujem lahko le pri njih, kajti odplačevanje kredita – dva zaposlena pa si menda le smeta privoščiti najcenejši avto – najemnine za stanovanje s centralno kurjavo in z drugimi dodatki, vrtec, šolske potrebščine, vse je vnaprej določeno in vse mora biti plačano ob svojem času. Skuhaš pa pač tisto, kar si lahko privoščiš. Zato draginjo najbolj čutimo pri hrani.«

Mnogi delavci si ne znajo razložiti, zakaj je hrana tako draga ali predraga. Nekatere gospodinje se jezijo na prodajalce na živilskem trgu in v trgovini.

Nisem jaz kriva, če je hrana predraga

je odgovorila **Sonja Marec,** prodajalka na mariborski tržnici:

»Prodajam tako kot drugi. Ko so v trgovini imeli dražjo solato in je bilo malo prvga regrata, sem ga prodajala tudi po 80 din kilogram, zdej vam ga dam po 40 din. Mislite, da je predrag? Če bi jaz

smo dobili nekaj solate iz Srbije in smo jo morali plačati po 60 din. Zdej jo dobimo po 45 din. K taki nabavni ceni je treba prišteti vrsto stroškov, drag prevoz, družbene obveznosti, veliko porabo drage elektrike v hladilnici in drugo. Naša razlika v ceni, kot pravimo nekdanji marži, ni velika.«

V trgovini precej škriplje

Ivan Nemeč, upokojenec iz Maribora pravi, da krivde za predrago hrano ni mogoče iskati le pri tistih, ki jo pridelujejo, čeprav bi tudi oni verjetno lahko marsikaj izboljšali. Opozoril pa je na številne slabosti naše trgovine, na katere po njegovem premalo opozarjamo.

»Včasih beremo v časopisih, da je tržna inšpekcija izločila v trgovini pokvarjeno blago. Mnogi potrošniki so veseli, češ pa si nas spet obvarovali pred zastrupitvijo. Nihče pa ne vpraša, kdo bo plačal pokvarjeno, izločeno blago, saj ga trgovci niso dobili zastoj. Tudi plačali ga ne bodo iz svojih osebnih dohodkov. Na tako vprašanje za pokvarjene limone, ki je bilo v Delu objavljeno pozimi, ni še nihče odgovoril, ne trgovci, ne inšpekcija ali kdo drug. Za tako stvar bi se menda morali zavzeti tudi sveti potrošnikov...«

Razlika v ceni ni pravilna

pravi **Vinko Stanonik,** kmet iz Vinharjev nad Poljanami, v Poljanski dolini. »Hrana je in ni predraga. Odvisno za koga. Za tistega, ki ima pol starega milijona dinarjev mesečne plače in družino, zaposlen pa je sam, je predraga. Za tistega, ki ima več kot milijon starih dinarjev mesečnega osebnega dohodka, pa preproci, zlasti če sta zaposlena dva člana družine.

Seveda pa to še ne pomeni, da ne bi mogli pridelovati ceneje. Hrana bi lahko bila cenejša, če je ne bi obremenjevali z raznimi družbenimi prispevki, kar prevelikimi zaslužki trgovine in predelovalne industrije. Naj omenim samo primer jabolk. Trgovina jih samo kupi in prodaja in že so dvakrat dražja. Podobno je tudi pri krompirju in še pri nekaterih pridelkih. Porabniki so velikokrat v zmoti. Pridelovalcem očitojudo dobre zaslužke glede na drobno prodajne cene v trgovinah. Ne zavedajo pa se, da kmet dobi od tistega polovico, velikokrat pa še manj. Na poti od kmeta do potrošnika se hrana preveč podraži. Kmetovo delo je preslabo plačano.«

Slovenske kmetije so premajhne

Lojze Plaznik, direktor zgornjesavinske kmetijske zadruge: Glede na druge cene in naše družinske proračune hrana ni draga, so pa precejšnje težave pri pridelovanju. Največ težav je v živinoreji, kjer prevladuje zasebni sektor. Gre za majhne kmetije in razdrobljeno zemljo. Povprečna slovenska kmetija ima le štiri hektare obdelovalne zemlje, rentabilno pridelovanje pa se v zahodnih državah začne pri 30 hektarih. S hribovskim kmetijstvom pa so še dodatne težave.

Naše kmetije so premajhne, je povedal tudi kmet v Bakovcih **Franc Lukač.** »Ne vem, če so cene hrane za delavce previsoke, za nas kmetje odkupne cene niso dovolj visoke. V novem hlevu pitam okrog 100 telet od maleda do 500 kg teže. Poleg 10 ha, kolikor nam je ostalo ob zemljiškem maksimumu, sem več nekaj zemlje še v zakup, da sam pridelam kar največ krme za svojo živino. V enem letu porabim okrog 10 ton gnojil, da zemlja bolj rodi. Nekaj koruze in koncentrate pa še dokupim. Zdej še gre, ker sem za nadomestilo škode po lanski toči dobil nekaj koruze po 2,70 din kg. Po sedanjih prosti ceni, ki že presega 6 din, je ne bi mogel kupiti. Sicer lahko stane nekaj več kot 3 din kg, a nikakor ne več kot 3,50 din...«

Premajhna osredotočenost proizvodnje

»Če gledamo, kaj je drago in kaj ni, potem je treba reči, da je krompir zagotovo predrag. In to zaradi prenizke produktivnosti dela, za kar pa pridelovalci velikokrat niso krivi. Krompirja ni mogoče pridelovati na majhnih in razdrobljenih površinah, ki ga še poleg tega pesti neorganiziranost. To velja v določenih primerih tudi za sadje in žita. Gre za premajhno koncentrirano proizvodnjo. Od tod tudi velike razlike med družbenim in zasebnim sektorjem tako v ekonomiki kot tudi pri pridelku.

Na drugi strani pa meso ni drago. Vse cene so bolj ali manj odsev produktivnosti dela. In pri mesu dosegamo bistveno boljše rezultate kot pri krompirju. Deset krav pomeni večjo koncentracijo kot dva ali tri hektare krompirja. V Sloveniji pa imamo veliko več kmetij z 10 kravami kot kmetij z dvema ali tremi hektari krompirja. Drug vzrok za višje ali nižje cene je treba iskati v odnosih med cenami kmetijskih pridelkov in reprodukcijskim materialom, gorivi, storitvami, energijo, stroji... In ta je pri nas v škodo kmetijstvu. Ni pa mogoče tudi mimo »družbene režije«. Gre za razne prispevke in dajatve, ki se nenehno povečujejo in tudi vplivajo na višje cene hrane,« je na koncu naše ankete dejal **Slavko Glinšek** iz Kmetijskega inštituta Slovenije.

protestira, če se podražijo za 20, 30 in tudi več odstotkov, pri hrani pa vsi, na primer, če se podraži mleko za nekaj par. Na drugi strani pa pridelovalcem hrane neusmiljeno navijajo cene reprodromateriala in surovin in hkrati že v isti sapi vpijejo, kako je hrana draga.

Nepravilen odnos med cenami

Povsem drugače je menil **Niko Nikolič** iz poslovne skupnosti za živinorejo: »V primerjavi z drugimi osnovnimi življenjskimi potrebščinami se mi zdi, da je hrana predraga. Koliko troši povprečna družina za hrano, bi se dalo verjetno prikazati iz statističnih podatkov. Menim pa, da je odnos cene med posameznimi živilji glede na vrsto in količino beljakovin, ogljikovih hidratov in maščob v posameznem živilu nepravilen. Izrazito preproci v primerjavi z drugimi živilji so živila, ki vsebujejo pretežno živalske proteine.

Proizvodnja teh pa je zelo draga, zato je hrana bogata s tovrstnimi proteini preproci, ostala, ki pa vsebuje pretežno ogljikove hidrate in maščobe, pa predraga.

računala, koliko zaslužim pri njem, tako kot delavci računajo svoje delo, ga gotovo ne bi nabirala. Nam, ki nimamo rednih mesečnih dohodkov kot delavci, gre za vsak dinar. Ne vprašamo, ali je lahko ali težko prislužen. Neke gospe, ki se je jezila, češ da je regrat predrag, sem rekla, naj si ga gre sama nabrat, pa ga bo dobila zastonj. Pa ne gre, še vedno ga hodi kupovati. Pa je drugače, če si ga kdo nabere za eno ali dve kosili, kot pravijo, za rekreacijo, ali ga moraš nabirati ves popoldan, naslednji dopoldan pa tu prodajati.«

Trgovci imajo svoja opravčila, obljubljajo pa tudi zboljšave. Pri Povrtini, ki pri oskrbnem centru sozda TIMA v Mariboru skrbi kot grosist za sadje in zelenjavo, je odgovorila skupina za nabavo in prodajo: »Cene južnega sadja so porasle zaradi naše inflacije. Založenost trgovine pa je odvisna od uvoznikov in predpisov. Nekaj časa ne bo banan, ker je cena na svetovnem trgu bila trenutno višja, kot po predpisih smejo plačati naši uvozniki.

Domača solata je bila pozimi zelo draga ali je sploh ni bilo, ker jo je v Dalmaciji uničil mráz. Kar je ostalo, so jo prodajali mimo organizirane trgovine. Iz Italije uvoženi radiči je bil po 90 din kg. Potem